

Et uventet nei?

**LO og EU-saken på 1990-tallet
og ledelsens historiske nederlag
på LO-kongressen i 1994.**

Masteroppgave i historie

Tom Tolstrup Andersen

Våren 2011

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Veileder: Jorunn Bjørgum

Forord

Etter utallige timer på lesesalen, ute i felten og måneder med arbeid, er masterprosjektet mitt kommet til veis ende. Jeg har møtt mange mennesker på veien og fått gode innspill underveis.

Først vil jeg takke veilederen min Jorunn Bjørgum for god veiledning og interessante faglige samtaler.

Jeg er veldig takknemlig for at Kåre Myrvold, Finn Erik Thoresen, Kjell Bjørndalen, Ellen Stensrud, Per Østvold, Jon Erik Dølvik, Roy Pedersen, Jan Balstad, Gerd-Liv Valla og Marit Nybakk har stilt opp til intervjuer. Det har vært veldig spennende å møte dere, og jeg er glad for at dere har bidratt i denne oppgaven.

Jeg vil også Liv Tildheim ved LOs arkiv for god hjelp, tilgang til materiale og utlån av kongressreferater. Jeg har også satt stor pris på god hjelp fra ansatte ved Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Ingrid Romarheim Haugen ved Nationalbiblioteket har stilt opp for meg og hjulpet meg med å finne tv-opptak fra LO-kongressen i 1994, og EU-debatter både fra 1994 og 1972. Dette har vært et spennende materiale å se gjennom.

En spesiell takk går til Siri Flack som åpnet hjemmet sitt i Trondheim for meg, og lot meg få tilgang til det spennende materialet i Kjell Iversens arkiv.

Takk til Kjell-Erik Kallset, Hans Olav Lahlum og andre som har stilt opp til interessante samtaler om temaet og gitt meg gode tips underveis i prosessen.

Jeg har også satt pris på familie og venner som har bidratt til at jeg har klart å senke skuldrene og fokusere på noe annet enn dette prosjektet. Spesielt vil jeg takke Andreas, Jannike, Kristin, Marit og Tonje for mange og lange kaffe- og skravlepauser på Blindern.

Ikke minst vil jeg takke min kjæreste og samboer Jannike som har bidratt med gode innspill og tilbakemeldinger underveis, selv om hun har hatt en egen masteroppgave å jobbe med. Takk for at du alltid er der for meg.

Tross god hjelp og støtte underveis er eventuelle feil og misforståelser mitt ansvar.

Oslo, mai 2011

Tom Tolstrup Andersen

Innhold

Forord	3
Innhold	5
Forkortelser	7
Begreper	7
Introduksjon	9
Tema, problemstillinger, avgrensing og teser	9
Litteratur, kilder og metode	11
Kapittel 1: Europaspørsmålet kommer opp igjen	17
LO og europeisk faglig samarbeid	18
Dårlige tider og ny start for EF-samarbeidet	19
Harde tider også for den norske fagbevegelsen	21
LO med en offensiv holdning til Europa	25
EØS-avtale som mulig løsning?	29
Nei-sida markerer seg, men LO utsetter et potensielt problem	33
Oppsummering	38
Kapittel 2: Nei-sida organiserer seg, mens ja-sida avventer	39
Nei til EU kom tidlig i gang	40
Egen nei-organisasjon i Arbeiderpartiet	42
Bredde og kontroll i SME-styret	46
Nei-side med bra samarbeidet, tross ulikt syn	49
Lite aktivitet fra EU-tilhengerne	54
LOs informasjonskampanje og FAFO-rapporten	57
Felles Nei til EU og SME-reaksjon på LOs FAFO-rapport	59
Oppsummering	61
Kapittel 3: Ekstraordinær kongress med uventet utfall	63
LO-kongressens grunnlag, organisering og sammensetning	64
EU-debatten i gang for alvor	66
Fire innstillinger til kongressen	67
Forslag 1: LO-ledelsens betingete ja-forslag	69
Overraskende beslutning fra Bjørndalen	74
Brei støtte for nei-standpunktet	76
NTL med utradisjonelt forslag	84
Forutsigbar debatt med nei-dominans	85
LOs vedtak i EU-spørsmålet	90
Reaksjoner på LOs nei til EU-vedtak	92
Nei-vedtakets betydning	94
Oppsummering	96
Kapittel 4: Flere faktorer bak LO-kongressens nei-vedtak	99
Vekst i offentlig sektor og økt kvinneandel	100
Kommuneforbundet: Et viktig nei-forbund?	103
Autoritetenes fall?	108
Radikale tillitsvalgtes betydning	113
Mulig stemmefordeling på LO-kongressen	114
Klart ja-flertall i sekretariatet, jevnt i forbunda	118
Annerledes mønster blant fylkesrepresentantene	120
Oppsummering	121
Konklusjon	125
Vedlegg	131
1. LO-kongressens vedtak i EU-spørsmålet 22. september 1994	131

2. Sektorvis inndeling av forbund	132
3. Medlemstall 1972 og 1994 og kjønnsbalanse på kongressene.....	133
4. Holdninger til EU-medlemskap basert på kongressinnlegg i 1994.....	134
5: Funn i kartleggingsmateriale (anonymisert)	136
Kilder og litteratur	141
Kilder.....	141
Litteratur.....	144

Forkortelser

AAB – Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek
AOF – Arbeidernes Opplysningsforbund
APF – Arbeiderbevegelsens Presseforbund
DnP – Den norske Postorganisasjon
FAFO – Fagbevegelsens senter for forskning, utredning og dokumentasjon¹
FF - Fellesforbundet
FO – Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere²
HK – Handel og Kontor i Norge
HRAF – Hotell- og Restaurantarbeiderforbundet
JM – Norsk Jern- og Metallarbeiderforening
KI – Kjell Iversen
NAF – Norsk Arbeidsmandsforbund
NBF – Norsk Barnevernpedagogforbund
NEKF – Norsk Elektriker- og Kraftstasjonsforbund
NFF – Norsk Fengselstjenestemannsforbund
NFTAF – Norsk Forbund for Arbeidsledere og Tekniske Funksjonærer
NGF – Norsk Grafisk Forbund
NJF – Norsk Jernbaneforbund
NKOF – Norsk Kantor- og Organistforbund
NKF – Norsk Kommuneforbund
NKIF – Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund
NLF – Norsk Lokomotivmannsforbund
NM – Norsk Musikerforbund
NNN – Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund
NOF – Norges Offisersforbund
NOPEF – Norsk Olje- og Petrokjemisk Fagforbund
NPF – Norsk Postforbund
NSF – Norsk Sjømannsforbund
NTAF – Norsk Treindustriarbeiderforbund
NTF – Norsk Transportarbeiderforbund
NTL – Norsk Tjenestemannslag
SL – Skolenes landsforbund
TD – Norsk Tele- og Dataforbund

Begreper

Arbeiderbevegelsen: Arbeiderpartiet, AUF, LO og ulike fagforbund i LO.

Delegat/representant: Deltaker på LO-kongressene. 315 av disse har tale-, forslag- og stemmerett.

Europaspørsmålet: Prosessen om hvordan Norge og LO forholdt seg til EF, EØS og EU.

Fagbevegelsen: LO, de fagforbund tilknyttet LO og lokale samorganisasjoner.

¹ Fra 1993 Forskningsstiftelsen FAFO

² Sammenslåing fra 1993 av Norsk Barnevernpedagogforbund, Norsk Sosionomforbund og Norsk Vernepleierforbund

Introduksjon

Denne framstillinga tar for seg Landorganisasjonens (LO) behandling av spørsmålet om norsk EU-medlemskap fra slutten av 1980-åra og fram til folkeavstemninga i 1994. Særlig skal det fokuseres på den ekstraordinære kongressen LO holdt høsten 1994, der LO skulle konkludere med hva man skulle anbefale medlemmene i EU-saken. Innad i LO fantes det, som vi skal se, flere ulike syn på EU-saken, og både enkeltforbund, sentrale personer og organisasjoner uten formell tilknytning til fagbevegelsen vil bli trukket inn i framstillinga for å belyse både ja- og nei-sida i fagbevegelsen.

Tema, problemstillinger, avgrensing og teser

Flere problemstillinger vil bli trukket inn i de ulike delene av oppgaven, men hovedsakelig går dette prosjektet ut på å se hvordan LO håndterte spørsmålet om norsk EU-medlemskap i tida fram mot folkeavstemninga i 1994, samt forklare hvorfor det ble et nei-vedtak, mot ledelsens vilje, på LO-kongressen i 1994. I så måte er det interessant også å se kort på enkelte forbunds standpunkter i EU-saken. Hvilke argumenter brukte man henholdsvis for og mot norsk EU-medlemskap? Hvilke følger fikk LOs nei? Det vil bli trukket inn noen sammenlikninger med håndteringa av EF-saken i 1972 der det er relevant. Den gang hadde LO vært klart inne på ja-sida. Det er også naturleg å sammenlikne noe med Arbeiderpartiets håndtering av spørsmålet. LO er Norges største lønnskasserorganisasjon, og det å få LO på sin side i EU-saken ville gi tyngde og overbevisning i kampen om stemmene i EU-avstemninga. Mange var derfor spente på hvordan man ville konkludere i fagbevegelsen.

En viktig forskjell på EF-striden i 1972 og EU-kampen i 1994 var at Norge tidlig på 1990-tallet undertegnet EØS-avtalen som var langt mer omfattende enn handelsavtalene man tidligere hadde hatt. Denne avtalen ble sentral i EU-debatten, og det vil bli argumentert for at den hadde stor betydning for at LO i 1994 havnet på et nei til EU. I kapittel 1 skal vi se på bakgrunnen for EØS og følge debatten om europaspørsmålet i LO fra slutten av 1980-åra, blant annet ved LO-kongressene i 1989 og 1993. Det blir gått inn på de viktigste grunnene for at EØS-avtalen ble viktig for LO.

I kapittel 2 skal vi se på organiseringa av nei-sida med organisasjonene SME og Nei til EU. Det vil bli argumentert for at deres samarbeid og strategi om å vinne flertall i LO var en forutsetning for nei-vedtaket på LO-kongressen i 1994. Vi skal også se på LO-ledelsen og andre på ja-sida fagbevegelsen, som var langt mer passive i EU-debatten enn motstanderne. Forskjellene på EU-motstanderne og EU-tilhengernes strategi la et viktig grunnlag for nei-sidas seier i LO. Og det vil bli argumentert for at EU-motstanderne ikke bare mobiliserte langt

mer enn EU-tilhengerne, de traff også langt breiere med sin argumentasjon enn det ja-sida gjorde. Det vil bli argumentert for at EØS-avtalen var viktig for at LO i 1994 kunne si nei, og at EU-motstanderne, og spesielt Sosialdemokrater mot EU (SME), gjorde dette til en del av sin argumentasjon.

LOs ekstraordinære kongress om EU-spørsmålet høsten 1994 vil hovedsakelig bli gjennomgått i kapittel 3, her vil vi se på grunnlaget for og gjennomføringa av den avgjørende debatten og vi vil også se på noen reaksjoner og følger av at man endte med et nei-vedtak. Det vil bli vist at LO-sekretariatet var splittet i synet på norsk EU-medlemskap, og at dette førte til flere forslag om hvordan LO skulle konkludere. Det kom to forslag fra EU-tilhengerne og ett fra nei-sida. Dette viser at EU-motstanderne var mer samkjørte, og gjorde det lettere å forholde seg til hvordan man skulle stemme på kongressen. LO landet på et knapt nei-flertall, og selv om det ikke førte til at fagbevegelsen ble en viktig kraft på nei-sida, ga det en legitimitet og en moralsk ryggdekning for å si nei i innspurten av EU-kampen. Det vil bli argumentert for at det viktigste med LOs vedtak ikke var at LO ble en nei-organisasjon, men at LO ikke kunne bli en ja-organisasjon.

I kapittel 4 vil det bli gått inn på om det er flere perspektiver som kan forklare hvorfor LO snudde i EU-spørsmålet fra 1972 til 1994. Det vil bli vist til at LOs medlems sammensetning hadde endret seg betydelig, og at det fikk betydning også for utfallet av EU-saken. Spesielt vil det bli gått inn på veksten i offentlig sektor og at flere kvinner kom med i arbeidslivet, og med det også i organisasjonslivet. Bredden på nei-sida var større i 1994 enn i 1972. Det vil bli hevdet at kombinasjonen av mange forbundsledere og forbund som var EU-motstandere, at andre og mer treffende argumenter kom på dagsordenen og at lederne i fagbevegelsen hadde mindre autoritet overfor medlemmene i den siste EU-kampen, førte til at nei-sida vant et knapt flertall på LO-kongressen.

Denne framstillinga har altså tre hovedteser: 1. Det at EØS-avtalen ble sett på som et selvstendig alternativ til fullt EU-medlemskap gjorde at det var lettere for folk i LO å si nei til EU. 2. EU-motstanderne mobiliserte langt mer, argumenterte over flere forskjellige områder og traff flere folk enn EU-tilhengerne i fagbevegelsen. 3. Veksten i offentlig sektor, og det at mange av de nye sysselsatte var kvinner, førte til at offentlig sektor kom mer på dagsordenen i EU-debatten på 1990-tallet. I offentlig sektor hadde man et litt annet syn på samfunnsutviklinga enn man hadde hatt i den tradisjonelle mannsdominerte industrien i privat sektor, og mange i LO så et norsk EU-medlemskap som en trussel for den norske velferdsstaten. Spesielt var kvinnene mer skeptiske til norsk EU-medlemskap enn menn, og

det at denne gruppa var bedre representert på LO-kongressen i 1994 enn i 1972, kan ha hatt betydning for at flertallet så vidt vippet over på nei.

Litteratur, kilder og metode

Arbeiderbevegelsens historie er et stort felt i norsk historieforskning, og mange har også skrevet om europeisk integrasjon. I arbeidet med denne oppgaven har jeg vært innom mye historisk, og noe samfunnsvitenskapelig, litteratur på begge områdene. Det har bidratt til å gi meg en breiere forståelse av både fagbevegelsen og deres forhold til europeisk samarbeid, og EU spesielt. Aller mest relevant har Trond Berghs bind i LOs historie og Kjell-Erik Nordenson Kallsets hovedfagsoppgave og bok om Sosialdemokrater mot EU og EU-kampen i arbeiderbevegelsen vært.³

Den førstnevnte er, som man forstår, en oversiktshistorie over LOs nyere historie, og har gitt meg godt innblikk i norsk fagbevegelse, og preget min forståelse av temaet. Boka har vært et nyttig oppslagsverk gjennom hele prosessen, og den har gitt meg god kjennskap til ulike sider ved fagbevegelsen. Bergh går ikke i detalj om EU-debatten i LO på 1990-tallet, men han gir likevel noen gode beskrivelser og forklaringer på prosessen som jeg langt på vei vil si meg enig i. For det første mener Bergh at LOs håndtering av EU-saken i 1990-åra var sterkt preget av de dårlige erfaringene man hadde gjort seg i arbeiderbevegelsen første gang spørsmålet om norsk medlemskap var oppe. Dette førte til at LO holdt en lavere profil denne gang.⁴ Mine funn stemmer også bra overens med dette. For det andre hevder han EU-saken formet noen mer varige miljøer og grupperinger på nei-sida i LO, et element vi ikke går nærmere inn på her, men som stemmer godt med det som er en av hovedtesene også til Kallset.⁵ For det tredje analyser Bergh en rekke argumenter og forskjeller mellom ja- og nei-sida. Han hevder at EØS-avtalen ble viktig som selvstendig alternativ, at det var en politisk avstand mellom ja- og nei-sida, og offentlig sektor fikk en helt sentral plass i debatten og at nei-engasjementet var spesielt stort i offentlig sektor og blant kvinner.⁶ Alt dette har vært viktige premisser også for funna i denne framstillinga, som langt på vei bekrefter Berghs teser.

³ Bergh, Trond: *Kollektiv fornuft 1969-2009*. Bind 3 av *LOs historie*. Pax Forlag A/S, Oslo 2009.; Kallset, Kjell-Erik: "Den lojale opposisjonen: Sosialdemokrater mot EU (SME) og EU-motstanden i arbeidarrørsla". Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo 2005.; Kallset, Kjell-Erik Nordenson: *Makta midt imot. Kampen om EU og Arbeidarpartiets sjel*. Forlaget Manifest AS, Oslo 2009.

⁴ Bergh 2009, s. 404.

⁵ Bergh 2009, s. 405-406.

⁶ Bergh 2009, s. 406-408.

Kallset har hovedsakelig analysert EU-motstanden i arbeiderbevegelsen på 1990-tallet, med et spesielt fokus på Arbeiderpartiet. Samtidig har han trukket inn fagbevegelsen⁷, der det har vært naturlig. Det er gjerne et visst sammenfall mellom Arbeiderpartiet og LO. I Kallset 2005 er det et spesielt fokus på den interne nei-organisasjonen SME, mens boka om samme tema har noen videre perspektiver. To av Kallsets viktigste teser i forhold til denne framstillinga er at ”SME lyktes i å bli ein relativ brei og samlande organisasjon for nei-folk i DNA”,⁸ og at SME hadde større tro på å vinne flertall for sin EU-motstand i LO enn i Arbeiderpartiet.⁹

Ellers har jeg brukt ulike oversiktsverker for å se hvordan ulike historikere har beskrevet LOs håndtering av europaspørsmålet, andre framstillinger om EU-kampen i 1990-åra og, ikke minst, en rekke forbundshistorier. Viktigst av disse har vært Einar Terjesens bind i Norsk Kommuneforbunds historie, siden det er det forbundet jeg har gått mest inn på i denne framstillinga.¹⁰

De viktigste kildene mine har likevel vært protokollene og referatene fra LO-kongressene fra 1989 til 1994, andre offisielle papirer fra LOs arkiv, diverse FAFO-rapporter og Nei til EU og SMEs rapport om *Fagbevegelsen, EØS og Den europeiske union*. LOs arkiv bar preg av å være et saksarkiv med offisielle papirer. I SMEs arkiv ved Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek var det mange notater om ulike arrangementer, debatter og møter, som etterlater et inntrykk av en aktiv organisasjon. Jeg fant ingen utdypende møtereferater eller lignende om samkjøring, strategi og taktikk for EU-kampen. Materialet fra Kringkastingsarkivet har vært svært så spennende å gå gjennom. Opptak fra LO-kongressen i 1994 og diverse nyhets- og debattprogrammer har både gitt meg en større innsikt i hvordan LO-kongressene fungerer, levendegjort temaet for oppgaven og gitt meg tilgang til kommentarer og vurderinger fra samtidige kilder. Det var for eksempel fascinerende å se hvor stor forskjell det var på debattform og medietekke blant de som deltok i debatten i 1972 og i 1994. Måten disse kommuniserte og forholdt seg til både hverandre og mediene illustrerer et viktig trekk ved det såkalte tidsskillet som hadde funnet sted mellom de to folkeavstemningene.

⁷ Fagbevegelsen defineres i denne framstillinga som LO, de forbund som er medlemmer der, jf. Halvorsen, Terje: *Fagbevegelsen som etterkrigshistorisk forskningsfelt*. LOS-senter notat 90/8 1990, s. 2. I tillegg legger jeg til de lokale samorganisasjonene.

⁸ Kallset 2005, s. 6.

⁹ Kallset 2005, s. 145.

¹⁰ Terjesen, Einar (1997): *Samhold gir styrke 1970-1995*. Bind 3 av *Norsk Kommuneforbund 75 år*. Norsk Kommuneforbund og Tiden Norsk Forlag.

Ikke minst har jeg tatt turen til Trondheim, der jeg fikk tilgang til den avdøde nei-strategen Kjell Iversens private arkiv. Selv om dette kom noe på tampen av masterarbeidet, jeg tok turen på kort varsel helt i slutten av mars, har de funna jeg gjorde der bidratt til å gjøre framstillinga til det den har blitt. Tallmaterialet jeg har fått ut av kartleggingsmaterialet Iversen gjorde i forkant av LO-kongressen i 1994, har blitt til den statistiske sistedelen av masteroppgaven, som hovedsakelig etterlater et inntrykk av at kvinnene på LO-kongressen trolig var mer EU-skeptiske enn mennene. I tillegg hadde Kjell Iversen en fantastisk perm med avisutklipp som har spart meg for mye tid når det gjelder å finne fram til nyhetssaker om temaet. Apropos nyhetssaker har jeg også brukt nyhetsarkivdatabasen *Retriever* (tidligere kjent som Atekst), for å utdype en del momenter i slutfasen av prosjektet. Riktignok er nyhetssaker andrehåndskilder, og sånn sett er de ikke alltid like gode til å tegne et korrekt bilde av hva som skjedde. Samtidig gir avisartikler, kommentarer, reportasjer og lignende et bilde av hvordan ulike hendelser og utspill ble oppfattet og hvordan ulike kilder reagerte i samtida. Dette kan utdype og bidra til å levendegjøre materialet. Det samme gjelder LO-bladet *LO-aktuelt*, tidligere *LO-aktuelt Fri Fagbevegelse*, som jeg også har benyttet meg av i kildearbeidet.

Jeg har også gjennomført ti kvalitative intervjuer. Intervjufasen har foregått samtidig som jeg har lest meg opp på relevant litteratur og skrevet selve framstillinga. Det har vært krevende å arbeide med dette parallelt. Samtidig har det vært utrolig givende å møte så mange spennende personer som alle på hvert sitt vis har kjennskap til og var med og bidro i EU-kampen i LO på 1990-tallet. Det har vært tidkrevende å få til avtaler med aktuelle informanter, forberede seg best mulig og gjennomføre intervjuene. Ikke minst har etterarbeidsperioden tatt mye tid. Jeg har likevel vært bevisst på at jeg ønsket å få til dette, og jeg har ikke angret. De ulike intervjuobjektene er alle med på å prege denne framstillinga, selv om noen dessverre er brukt mer enn andre.

Jeg har så langt som mulig forsøkt å få intervjuet et breit utvalg av sentrale aktører fra EU-kampen på 1990-tallet. Fra LO sentralt har jeg intervjuet Kåre Myrvold, som var kontorsjef i mange år, Ellen Stensrud som i 1994 var spesialrådgiver og informasjonssjef i LO og førstesekretær Jan Balstad.¹¹ Balstad var også handelsminister mellom 1986 og 1989 da Norge forhandlet om EØS-avtalen, og er interessant også på bakgrunn av dette. Jeg har intervjuet de tidligere forbundslederne Finn Erik Thoresen (NGF), Kjell Bjørndalen (FF) og Per Østvold (NTF). Roy Pedersen, som har vært aktiv i Fellesforbundet og Oslo Faglige

¹¹ Ellen Stensrud ble seinere valgt inn i LO-ledelsen og har innehatt posisjonene sekretær, førstesekretær og nå hovedkasserer. Jan Balstad var nestleder i LO fra 1997 til 2001.

Samorganisasjon/LO i Oslo (han er nå leder), Marit Nybakk, mangeårig stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet og tidligere leder av Oslo Samorg og Gerd-Liv Valla som var nestleder i NTL fra 1994. Jon Erik Dølvik, som jeg i utgangspunktet bare tenkte jeg skulle ta en prat om masterprosjektet med, viste seg å være en sentral aktør i kulissene under LOs behandling av europaspørsmålet. I kraft av sin posisjon som forskningsleder på FAFO, som gjorde flere utredninger og innhentet informasjon om EØS og EU for LO, var han med på å legge premisser for fagbevegelsens EU-debatt. Pedersen, Thoresen, Valla og Østvold var EU-motstandere, mens Balstad, Bjørndalen og Nybakk var EU-tilhengere under EU-kampen i LO i 1990-åra. I all hovedsak er dette nye kilder som bidrar med sine perspektiver på saken.¹²

Det er imidlertid ikke lyktes meg å få med to av de aller mest sentrale personene under 1990-åras EU-sak i LO. Daværende LO-leder Yngve Hågensen, ønsket dessverre ikke å stille opp i forbindelse med dette prosjektet. Han anbefalte meg imidlertid å ta kontakt med sin nære medarbeider Ellen Stensrud, en oppfordring jeg fulgte. Den andre som åpenbart mangler på kildelista er Jan Davidsen, som holdt hovedinnlegg for nei-sida på LO-kongressen i 1994. Davidsen og Kommuneforbundet har fått en betydelig rolle i denne framstillinga, og jeg hadde sterkt ønsket å få til et intervju med han eller noen andre fra forbundet. Etter å gjentatte forsøk på å få kontakt med Davidsen, gjennom flere ulike kanaler, måtte jeg til slutt gi opp. Heller ikke Mari Sanden, som i 1994 var delegat for Kommuneforbundet, lot det seg gjøre å få et intervju med. Dermed har det ikke blitt tid til å hente inn noen perspektiver fra NKF.

Man skal naturligvis være klar over at hendelsene som blir gått inn på i denne framstillinga ligger en stund tilbake i tid, og at det kan forekomme feilerindringer hos mine informanter. Noen tilfeller av dette har det også vært, men alt i alt vil jeg si at langtidshukommelsen til samtlige har vært svært god. Jeg har i så stor grad som mulig forsøkt å kryssjekke informasjonen jeg har fått fra intervjuobjektene med andre informanter og skriftlige kilder. I tillegg til potensielle feilerindringer er jeg klar over at intervjuobjektene kan ha hatt interesse av å framstille sin del av historien i et bedre lys. Bevisst eller ubevisst blir historien preget politisk ståsted og posisjoner. Det kan tenkes at enkelte har ønsket å framheve sin rolle og skape et positivt ettermæle. Sist, men ikke minst er det mulig at også intervjuobjektene kan se hendelser i fortida i lys av hva som har skjedd siden. Disse er elementer jeg har vært oppmerksom på med kildearbeidet.

Når det gjelder det metodiske, vil jeg ikke legge skjul på at at intervjuprosessen både har vært krevende og lærerik. Man må først etablere kontakt. Det kan i blant være en

¹² Finn Erik Thoresen og Gerd-Liv Valla har også stilt opp hos Kjell-Erik Kallset.

utfordring å plukke opp telefonen og ringe forholdsvis profilerte mennesker. Etter å ha fått avtaler i boks har turen kommet til å forberede seg best mulig. Jeg har valgt å sende over temaer og spørsmål på forhånd, slik at intervjuobjektene har hatt mulighet til å forberede seg og gjenoppfriske hukommelsen. Under intervjuene har jeg forsøkt å kombinere det å gå gjennom spørsmåls- og temaarket med å være en aktiv lytter og i blant samtalepartner. Jeg har i alle ti tilfellene tatt lydopptak i tillegg til å ta notater underveis. Det har vært mye å passe på, og heldigvis har jeg bare positive erfaringer med dette. For å få intervjuobjektene til å åpne seg og varme litt opp har jeg som regel startet intervjuene med å be dem fortelle litt om seg selv og deres posisjon i fagbevegelsen. Under selve intervjuene har jeg hovedsakelig lyttet, men i blant har jeg også kommet med innspill på temaer eller kommentarer. Enkelte av intervjuene har nesten artet seg mer som samtaler. I blant burde jeg vært flinkere til å begrense samtalefeltet, og dra intervjuobjekter som sklei litt ut temamessig inn på riktig spor igjen.

Etterarbeidsfasen av intervjuene har vært av det mest krevende. Først har jeg måttet sette av mye tid til å lytte gjennom lydopptak og transkribere. Dette har vært en omstendelig prosess. Jeg har brukt to forskjellige metoder for dette. Først prøvde jeg å nedtegne det som ble sagt etter mønster fra doktorgradsoppgaven til Johan L. Tønnesson.¹³ I disse intervjuene hvor jeg har brukt denne metoden har jeg skrevet svært nøyaktig av det som ble sagt, og det er utrolig hvor forskjellig muntlig og skriftlig språk er. Det forekommer mange avbrytelser, halve setninger, pauser underveis, lyder, bakgrunnsstøy og så videre. Siden dette var særdeles tidkrevende, samt at dette er en historisk framstilling, og ikke en språklig, har jeg prøvd ut andre metoder underveis. På de fleste andre intervjuene har jeg også transkribert, men der har jeg i stedet kuttet ut støy, avbrytelser og lignende, og forsøkt å korte det ned til essensen i det som kommer fram. Av hensyn til intervjuobjektene kommer jeg ikke til å legge ved transkriptene. I etterkant av alle intervjuene har jeg gått gjennom transkript, jamført med egne notater og høydepunkter, systematisert disse etter emne, og til slutt har jeg etter beste evne inkorporert disse i den faktiske teksten. Mange sitater står godt som de er, andre har jeg måttet parafasere. I slutfasen av prosjektet har jeg sendt ut transkript og sitater fra den løpende tekst til intervjuobjektene for gjennomlesing. Noen ønsket å gjøre noen mindre rettelser, og dette har jeg så langt som mulig tatt hensyn til i det endelige produktet.

¹³ Tønnesson, Johan L. (2004): *Tekst som partitur eller historievitenskap som kommunikasjon: Nærlesing av fire historikertekster skrevet for ulike lesergrupper*. Dr.art.-avhandling Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo. Unipub forlag, Oslo.

Når det gjelder tallmaterialet som er brukt i kapittel 4, har jeg telt opp og gjort en enkel utregning av prosentandeler på bakgrunn av informasjon jeg har funnet i henholdsvis LOs arkiv, kongressreferatet fra 1994 og Kjell Iversens private arkiv. På grunn av at jeg fikk tak i dette materialet og gjorde beregningene så seint i prosessen, har jeg rett og slett ikke rukket å få tilgang til og ta i statistikkprogram (f.eks. SPSS) som jeg kunne brukt til å gå nøyere gjennom disse tallene. Selv om det kan være krevende for en aspirerende historiker å skulle bruke kvantitativt tallmateriale, har jeg etter beste evne forsøkt å benytte meg av opplysninger jeg har funnet der til å si noe om man kan se noen større tendenser ved LOs nei-vedtak i 1994. Jeg vil påpeke at tallene fra dette Kjell Iversens kartleggingsmateriale, som er gjort i forkant av kongressen, over hvordan delegatene sannsynligvis kom til å stemme, ikke er fasit på hvordan de faktisk stemte. Opplysningene i Iversens kartleggingsmateriale stemte ikke hundre prosent overens med det faktiske avstemningsresultatet på den ekstraordinære LO-kongressen høsten 1994, men de tallene han kom fram til var utrolig nær voteringsresultatet. Derfor blir opplysningene brukt til å se om man kan hevde det var noen sentrale tendenser om hvem som trolig ville komme til å stemme ja og hvem som sannsynligvis ville stemme nei, uten at man skal lese for mye i dette. Jeg har lagt ved en anonymisert utgave av kartleggingsmateriale (vedlegg 5), der man også kan få et overblikk over tallene som blir brukt i denne framstillinga.

Kapittel 1: Europaspørsmålet kommer opp igjen

I dette kapitlet skisseres utviklinga i Det europeiske fellesskap (EF), tilnæringsprosessen mellom EF og EFTA og Landsorganisasjons (LO) håndtering av europaspørsmålet fra slutten av 1990-åra til kongressen i 1993. For å forstå europadebatten i fagbevegelsen er det viktig å kjenne til den utviklinga som EF gjennomgikk internt på slutten av 1980- og begynnelsen av 1990-tallet. Det dreide seg om traktatrevideringene *Enhetsakten* (1986) og *Maastricht-traktaten* (1991/92) som beredte grunnen for et indre marked og en politisk, økonomisk og monetær union, samt Luxembourg-prosessen, en tilnæringslinje mellom EF og EFTA, som endte med EØS-avtalen og EU-utvidelse.¹⁴ LO hadde helt fra Norges første nei til medlemskap i EF i 1972 hatt god kontakt med fagbevegelsen i Europa, og etter hvert som det ble klart at det var store endringer på gang i fellesskapet ble debatten i Norge og i den norske arbeiderbevegelsen intensivert.

Arbeiderpartiet hadde regjeringsmakt i størsteparten av den perioden hvor europaspørsmålet var på dagsordenen på slutten av 1980- og begynnelsen av 1990-tallet, og måtte i likhet med da EF-spørsmålet var oppe på 1970-tallet ta det overordnede ansvar for prosessene. Jo Saglie mener EU-kampens begynnelse kan tidfestes til juni 1988, da Arbeiderpartiets statsminister Gro Harlem Brundland ba departementene om å utforme lover og forskrifter i tråd med EFs regelverk.¹⁵ Tradisjonen tro var det god kontakt mellom Arbeiderpartiet og LO, og også i behandlinga av europaspørsmålet er det er klare paralleller mellom partiet og fagbevegelsen. Både Arbeiderpartiet og LO gjennomførte rådslag om europaspørsmålet og ønsket å forankre et endelig standpunkt i egne organisasjoner. Arbeiderpartiet og fagbevegelsen hadde begge spørsmålet oppe til diskusjon i flere år, og det tok tid før man kom ut med noe klart standpunkt i EU-saken. Den viktigste årsaken til at vi bruker så mye plass på denne bakgrunnen for EU-debatten, er imidlertid at EØS-avtalen ble viktig for nei-sidas argumentasjon i forkant av den ekstraordinære kongressen høsten 1994. For EU-motstanderne i LO som sympatiserte med Arbeiderpartiet, ble det sett på som essensielt å verne om EØS-avtalen for å kunne vinne fram med et nei-til-EU-standpunkt i fagbevegelsen. I EØS hadde man alt det næringslivet ba om av markedstilgang og likere konkurransevilkår, og dette kunne sikre norske arbeidsplasser uten av man ga fra seg suverenitet, ble det hevdet. EØS-avtalen var langt mer omfattende enn den handelsavtalen

¹⁴ EØS-samarbeidet trådte i kraft i 1994, samme år som Det europeiske fellesskap ble til Den europeiske union. EØS-området omfattet fra starten 18 land (alle EU- og EFTA-landa bortsett fra Sveits). Store norske leksikons hjemmesider: <http://snl.no/.forside/E%C3%98S-avtalen>, lastet ned 1. mai 2011. Ett år seinere, i 1995, ble Finland, Sverige og Østerrike medlemmer av EU. Norge sa som kjent nei for andre gang 28. november 1994.

¹⁵ Saglie, Jo *Standpunkter og strategi: EU-saken i norsk partipolitikk 1989-1994*. ISF og Pax Forlag, Oslo 2002, s. 55.

Norge hadde forhandlet seg fram til med EF etter første gang landet sa nei til medlemskap, og den skulle også få en langt større betydning både for fagbevegelsen, for næringslivet og for nordmenn generelt.

LO og europeisk faglig samarbeid

Under folkeavstemninga om europaspørsmålet i 1972 sa et flertall av det norske folk nei til norsk EF-medlemskap.¹⁶ LO hadde på sin side anbefalt medlemmene å stemme ja til EF gjennom et klart vedtak en ekstraordinær kongress, 230 mot 81 stemmer.¹⁷ På tross av denne anbefalinga var det bare et snaut flertall av LO-medlemmene (52 prosent) som stemte ja til norsk medlemskap.¹⁸ Det kan tyde på at LO-ledelsen og forbundsdelegatene var noe i utakt med stemningene ute på grasrotplanet. Etter at man hadde sendt spørsmålet ut til folkeavstemning og flertallet hadde sagt nei, var det naturlig å respektere det utfallet. Så seint som i 1989 understreket LOs kongress at Landsorganisasjonen ”tok folkeavstemningen i 1972 til etterretning”.¹⁹ Da åttitallet gikk mot slutten, sto ikke norsk medlemskap i EF på dagsordenen. Samtidig var det noe på gang i Det europeiske fellesskap, og LO var opptatt av å ha en offensiv holdning knyttet til utviklinga i Europa.²⁰

Landsorganisasjonen i Norge hadde lenge vært opptatt av nordisk, europeisk og internasjonalt samarbeid. Året etter EF-nederlaget i 1972 spilte norske LO en ”aktiv rolle som pådriver og entusiastisk talsmann” i etableringen av Den europeiske faglige samorganisasjonen (DEFS).²¹ LO har også hatt et omfattende samarbeid i Nordens Faglige Samorganisasjon (NFS), som organisasjonen også var med og etablerte allerede i mars 1972.²² Grunnen til at NFS ble opprettet var at man ville sikre nordisk innflytelse i den kommende europeiske samorganisasjonen, DEFS. I tillegg ønsket man å samordne Nordens holdninger i annet internasjonalt samarbeid.²³ Kaare Sandegren var mellom 1971 og 1973 Landsorganisasjonens utsendte representant i Brussel. Der fulgte han de norske forhandlernes arbeid med å komme fram til enighet om en medlemskapsavtale i EF, og i samme periode

¹⁶ Resultatet av folkeavstemninga om norsk medlemskap i EF: 53,5% nei og 46,5% ja.

¹⁷ Protokoll over forhandlingene ved den ekstraordinære kongress 2.-3. juni 1972. Landsorganisasjonen i Norge/Aktietrykkeriet, Oslo. 1972, s. 92.

¹⁸ Bergh 2009, s. 106.

¹⁹ Protokoll fra den 27. ordinære kongress 1989. Landsorganisasjonen i Norge/Aktietrykkeriet A/S 1990, s. 306.

²⁰ LO kongressprotokoll 1989, s. 305.

²¹ Bergh 2009, s. 113. DEFS blir også kalt ETUC og Euro-LO.

²² Bergh 2009, s. 113.

²³ Sandegren, Kaare: ”Faglig samling i Europa”. Ikke-trykkete memoarer (AAB). 2003, s. 7.

arbeidet han for og deltok i forhandlingene om å etablere DEFS.²⁴ Sandegren ble seinere leder for internasjonalt kontor i LO (internasjonal sekretær), en post han hadde helt fra 1974 til 1994.²⁵ Sandegren understreker at det først og fremst var målet om varig fred i Europa som var en av hovedmålsettingene også med etableringa av Euro-LO. Dette er også et viktig prinsipp bak tanken om europeisk integrasjon i EF. De som sto bak etableringa av samarbeidsorganene hadde opplevd krigen, og det var stemning for ”tett, bindende samarbeid” som skulle hindre en ny krig i Europa.²⁶ Denne fredsdimensjonen var spesielt viktig for den generasjonen av ledere i arbeiderbevegelsen som hadde opplevd krigen, og spilte trolig en viktig rolle i den første EF-kampen. Det var imidlertid de økonomiske argumentene som var mest oppe i debatten fra EF-tilhengerne. Fra ja-sida ble det erkjent at norsk økonomi var blitt langt mer avhengig av internasjonale økonomiske forhold enn tidligere, og derfor ønsket man et mer omfattende samarbeid og landegrensene.²⁷ Særlig var det de siste argumentene som ble viktige da europaspørsmålet kom opp igjen 22 år seinere.

Dårlige tider og ny start for EF-samarbeidet

1980-tallet startet med dårlige tider både for europeisk integrasjon og Det europeiske fellesskap, og for norske LO. For å forstå hvorfor Norge og LO etter hvert skulle fatte ny interesse for europaspørsmålet, må vi først gå inn på utviklinga i EF. Etter lang tid med bremsene på i integrasjonsprosessen, tok Frankrikes president Francois Mitterand initiativet til å få nytt liv i EF.²⁸ I 1984 ble den såkalt Luxembourg-prosessen vedtatt på et felles ministermøte samme sted. Det var en tilnæringslinje mellom medlemslanda i EF og EFTA-landa som skulle være første steget på veien mot å etablere et europeisk økonomisk område, det seinere EØS-samarbeidet.²⁹ Den viktigste enkeltpersonen for EFs videre utvikling, var Mitterands tidligere finansminister Jacques Delors. Delors overtok som president EF-kommisjonen i 1985. Han hadde bakgrunn fra den katolske fagbevegelsen i Frankrike, og ble en pådriver for en raskere utvikling av EF-samarbeidet.³⁰ Tidlig i Delors’ presidentperiode fikk EF vedtatt en traktatsendring, den såkalte *Enhetsakten* (1986), som blant annet banet veien for et indre marked. Gjennom *det indre marked*, også kjent som fellesmarkedet, måtte

²⁴ Sandegren, Kaare (2002): ”Etableringen av Den europeiske faglige samorganisasjonen i 1973 (EURO-LO) og Landsorganisasjonen i Norge: Norsk LO i den europeiske faglige samlingsprosess. Utviklingen til 2001. Faglige interesser i den europeiske prosess”. Ikke-trykkete memoarer fra AAB.

²⁵ Bergh 2009, s. 112.

²⁶ Sandegren 2003, s. 6.

²⁷ Bergh 2009, s. 110.

²⁸ Claes, Dag Harald og Tor Egil Førland: *Europeisk integrasjon*. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo. 2004, s. 83.

²⁹ Den norske EU-delegasjonens hjemmesider: http://www.eu-norge.org/Norges_forhold_til_EU/historikk/, lastet ned 9. februar 2011.

³⁰ Misgeld, Klaus: *Den fackliga europavägen*. Atlas, Sverige. 1997, s. 244.

EFs medlemsland forplikte seg til å gjennomføre de fire friheter: Prinsippet om at varer, tjenester, kapital og personer (arbeidskraft) skulle kunne bevege seg fritt over landegrensene.³¹ Økonomisk betydde dette i praksis utvidete markeder og større muligheter for norsk næringsliv til å ekspandere og selge varene sine i andre land, men det banet også veien for økt konkurranse. Utviklinga kom også til å få betydning for eksportindustrien og konkurranseutsatt sektor i Norge. Disse argumentene ble viktig i 1990-åras europadebatt i fagbevegelsen.

Delors' bakgrunn fra fagbevegelsen var viktig for hele hans idégrunnlag med en *sosial dialog*, og han hadde sterke støttespillere i fagbevegelsen i Europa.³² Han ønsket av EF-samarbeidet også skulle inneholde en sosial dimensjon og ha en helhetlig tenkning rundt samfunnspolitiske områder som sysselsetting, arbeidsvilkår, faglige rettigheter, velferd og likestilling. Gro Harlem Brundtland beskriver Delors som en person som hadde et samfunnssyn som lå nært de nordiske sosialdemokrater, og forteller at han var en "overbevist europeer [som] kjempet for et politisk og økonomisk samarbeid med et sosialt og menneskelig ansikt".³³ På en Euro-LO-kongress i Stockholm i 1988 tok Delors til orde for å etablere et sett av minstestandarder for arbeidstakernes faglige og velferdsmessige rettigheter i forbindelse med gjennomføringa av det indre marked.³⁴ Den norske fagbevegelsen var til stede, og ble inspirert av de vidtgående planene for europeisk samarbeid. Den sosiale dialog hadde klare likheter med det vi i Norge kaller partssamarbeid: Man skulle jobbe for å få til drøftinger mellom arbeidslivets parter på europeisk nivå.³⁵ Planene om en sosial dialog interesserte den norske fagbevegelsen og det gjorde også planene om å samkjøre EF og EFTAs politikk.

Som det ble nevnt innledningsvis, ba statsminister Gro Harlem Brundtland departementene om å harmonisere norske lover og forskrifter med EFs regelverk.³⁶ Jan Balstad var handelsminister i perioden 1986 til 1989, og LOs representant i regjeringa, forteller at det etter hvert ble håpløst å implementere alle enkeltdirektivene og at han så på den økonomiske sonen, som etter hvert ble til EØS-området, som en god løsning.³⁷ Europa, og EF, spesielt ble sett på som det viktigste markedet for norsk næringsliv, og Balstad sier at det var det næringspolitiske aspektet som han var mest opptatt av: "Jeg var veldig redd for at norske arbeidsplasser skulle gå tapt fordi at vi ikke hadde full tilgang til de tradisjonelle

³¹ Claes og Førland 2004, s. 80.

³² Intervju med Jon Erik Dølvik. Oslo, 1. februar 2011.

³³ Brundtland, Gro Harlem: *Dramatiske år: 1986-1996*. Gyldendal Norsk Forlag ASA 1998, s. 164-165.

³⁴ Dølvik, Jon Erik, Jon M. Hippe, Axel W. Pedersen og Dag Stokland: FAFO-rapport nr. 128: "Debattopplegg: Fagbevegelsen og Europa". LO og FAFO 1991, s. 35.

³⁵ FAFOs hjemmesider: http://www.faf.no/euobs/sosial_dialog/index.html, lastet ned 10. februar 2011.

³⁶ Brundtland 1998, s. 166.

³⁷ Intervju med Jan Balstad. Oslo, 1. mars 2011.

markedene for norsk næringsliv. Derfor var jeg veldig for arbeidet med å få til denne økonomiske sonen”, sier Jan Balstad.³⁸ EØS-avtalen ble derfor svært viktig for ledelsen i LO, og det handlet altså om å sikre markedene for norsk næringsliv og trygge arbeidsplassene.

Resultatet av Maastricht-traktaten som EF-landa samlet seg om i 1991 fikk også stor betydning for den norske debatten. Det var en traktatendring der man gikk inn for å reformere Det europeiske fellesskap ved å opprette et indre marked, og på sikt å omdanne fellesskapet til politisk, økonomisk og monetær union.³⁹ De viktigste prinsippene i den økonomiske og monetære union (ØMU) var at en felles pengeenhet skulle erstatte nasjonale valutaer og at det ble opprettet en europeisk sentralbank. Sentralbanken skulle ha eneansvar for å utstede penger og fastsette rentenivået for alle medlemsland som ble med.⁴⁰ Konsevensene av vedtaket var at nasjonale myndigheter måtte gi fra seg tradisjonelt viktige virkemidler i sin nasjonale økonomiske politikk: Det var ikke lenger mulig å styre valuta- og pengepolitikken nasjonalt.⁴¹ Gjennom Maastricht-traktaten ble det vedtatt at Den europeiske sentralbankens primære mål skulle være å opprettholde prisstabilitet (lav inflasjon), og det var dermed overordnet andre hensyn som valutakursstabilitet og sysselsetting.⁴² Dette gikk rett inn i den norske europadebatten. Landsorganisasjonen i Norge hadde som sin viktigste målsetting å skaffe arbeid til alle. Nei-sida i norsk fagbevegelse brukte siden ØMU-samarbeidet og prinsippet om lav inflasjon som et viktig argument for hvorfor Norge ikke burde bli medlem av EF.⁴³

Harde tider også for den norske fagbevegelsen

FAFO-forsker Jon Erik Dølvik har i mange år arbeidet tett med europaspørsmål og faglige rettigheter. Han og FAFO skulle komme til å jobbe tett med LO i europadebatten, blant annet gjennom LOs informasjonskampanje som dannet bakgrunnen for europadebatten i norsk fagbevegelse på 1990-tallet. Dølvik sitter dermed med viktig informasjon om hvordan europadebatten foregikk i LO. Han beskriver åttitallet som en ”sjokkarta opplevelse for fagbevegelsen”.⁴⁴ Berge Furre beskriver også 1980-åra som ”vanskelege år for fagrørsla”.⁴⁵ Det var en kraftig politiske retningskamp som dro samfunnet i en mer markedsliberalistisk retning. Den såkalte høyrebølgen skylte over den vestlige verden, og både britiske Margaret

³⁸ Jan Balstad. 1. mars 2011.

³⁹ Claes og Førland 2004, s. 85-86; Sandegren 2003, s. 141-142.

⁴⁰ Claes og Førland 2004, s. 86.

⁴¹ Claes og Førland 2004, s. 91.

⁴² Claes og Førland 2004, s. 94.

⁴³ Dette kom fram i diverse innlegg på kongressene både i 1993 og 1994.

⁴⁴ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

⁴⁵ Furre, Berge: *Norsk historie 1914-2000 Industrisamfunnet – frå vokstervisse til framtidstvil*. Bind 6 *Norsk historie 800-2000*. Det Norske Samlaget, Oslo. 1999, s. 423.

Thatcher og amerikanske Ronald Reagans nyliberalistiske politikk gjorde hverdagen vanskeligere for fagbevegelsen. Den sosialdemokratiske orden hadde vært i dyp krise fra slutten av 1970-åra, og den ble i all hovedsak avvirket i løpet av åttitallet.⁴⁶ Mange land omorganiserte staten og kommunenes arbeid etter nyliberale prinsipper.⁴⁷ Kåre Willochs Høyre-dominerte regjeringer (1981-86) førte til en liberalisering av økonomien også i Norge. Markedskreftene fikk økt spillerom, og forholdet mellom regjeringa og LO var ikke det beste: ”LO [kom] under Willochs regjeringstid til å føre en markant opposisjonspolitik”, skriver Trond Bergh.⁴⁸ Det var en utbredt oppfatning at den europeiske arbeiderbevegelsen generelt, og fagbevegelsen spesielt, var på defensiven både når det gjaldt medlemsutvikling og innflytelse, men ikke minst idémessig og ideologisk, sier Jon Erik Dølvik.⁴⁹ Jan Messel mener det var ”en klar oppfatning om at arbeiderbevegelsen var i krise”, og at ”[f]undamentet i det byggverket som arbeidervbevegelsen hadde reist vaklet”.⁵⁰

Landsorganisasjonen i Norge erkjente at man måtte tenke nytt, og da trengte man kunnskap om hva som former samfunnsutviklinga og hvordan man kunne tilpasse seg endrete forutsetninger.⁵¹ LO hadde støttet opprettelsen av Fagbevegelsens senter for forskning, utredning og dokumentasjon (FAFO) i starten av 1980-årene. LO ønsket å bruke ”forskning og utredning som et arbeidsredskap”, og Balstad fikk ”et særlig ansvar [...] som formann i programutvalget for FAFOs virksomhet”.⁵² FAFO skulle være et støttemiljø for LO i arbeidet med de mange nye utfordringene fagbevegelsen sto overfor.⁵³ I den første tida var FAFO formelt sett et kontor i LO, men etter en fristilling i 1993 ble det en uavhengig stiftelse.⁵⁴

Jon Erik Dølvik og FAFO skulle vise seg å spille en viktig rolle i LO-ledelsen håndtering og taktikk i den kommende europadebatten. På oppdrag fra LO kom Dølvik og flere av hans kolleger til å utarbeide en rekke rapporter og debattopplegg som skulle danne bakgrunn for den viktige europadebatten i fagbevegelsen. Ved å sette ut denne informasjonsinnhentinga og argumentasjonen til en uavhengig instans kom Yngve Hågensen og den øvrige LO-ledelsen på mange måter til å abdisere i den kommende EU-debatten. Det kan hevdes at LO-ledelsen, gjennom å sette bort oppgavene med å legge premisser for

⁴⁶ Furre 1999, s. 383 og 389.

⁴⁷ Benum 2005, s. 181.

⁴⁸ Bergh 2009, s. 204.

⁴⁹ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

⁵⁰ Messel, Jan: *LO og ”de nye gruppene”*: Konseptualisering av arbeidstakerne 1975-1989. Avhandling for ph.d.-graden, Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo 2009, s. 316.

⁵¹ Jon Erik Dølvik. Oslo, 1. februar 2011.

⁵² Bergh 2009, s. 161.

⁵³ Bergh 2009, s. 161..

⁵⁴ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

debatten i fagbevegelsen til FAFO-forskere, beredte grunnen for EU-motstanderne. Slik ser i alle fall Jon Erik Dølvik det: ” Poenget er at ledelsen var så lojal til EØS-prosessen og ønsket om å unngå splid at ledelsen på en måte abdiserte fra sin lederrolle”.⁵⁵ Dølvik hevder at LO-ledelsen først og fremst opptatt av at ingen skulle kunne kritisere debattgrunnlaget for å være partisk eller propagandere for et bestemt syn.⁵⁶ I stedet skulle man få noen nøytrale, eller i alle fall eksterne, til å lage en utredning som skulle beskrive forhandlingsresultatet og beskrive likheter og forskjeller. ”Hvis det var sånn at Hågensen og flertallet i LO-ledelsen egentlig ønsket at det skulle ende opp med et ja, og det tror jeg antakelig det var, så parkerte de seg sjøl litt ved å opptre mer som administratorer enn aktører i debatten”, sier Jon Erik Dølvik.⁵⁷

Som vi skal se i kapittel 2, var EU-motstanderne flinke til å stå sammen om debattstrategien i EU-kampen. De som argumentene for norsk EU-medlemskap kom derimot ikke på samme måte som EU-motstandernes argumenter forankret i egen organisasjon. Det er liten grunn til å trekke i tvil at Yngve Hågensen og de andre i LO-ledelsen ønsket et norsk ja til EU, men på mange måter bandt man seg til masta i EU-saken ved å sette ut viktige premisser i debatten til en etter hvert uavhengig forskningsinstitusjon. Taktisk sett var det neppe det lureste de gjorde. Det er viktig å gi folk et eierskap om man skal skape begeistring og interesse for en sak, og der mislyktes de som ville ha et norsk ja til EU i alle fall i fagbevegelsen. EU-motstanderne, på sin side, ”påla seg ingen slike restriksjoner”, hevder FAFO-forsker Dølvik.⁵⁸ Og han har rett i at nei-sida mobiliserte svært aktivt og satte premissene for EU-debatten i fagbevegelsen. Sett opp mot dette kan LO-ledelsens passive holdning i den gryende debatten ha vært med på å muliggjøre nei-seieren på LO-kongressen i 1994.

På toppen av dette var det dårlige økonomiske tider i Norge og Europa, og mange begynte å tenke i nye baner for å løse de økonomiske og faglig-politiske problemene de hadde i sine respektive land gjennom europeisk samarbeid. Med bakgrunn i utviklinga i Europa, begynte fagbevegelsen i Norge å erkjenne at det var et sterkere behov for internasjonalt samarbeid. Norske LO har tradisjonelt arbeidet tett internasjonalt, og gjennom sine europeiske organisasjoner ble de for alvor klar over hva som var på gang med hensyn til det europeiske samarbeidet, både med planene om et indre marked i EF og det stadig tettere samarbeidet mellom EF og EFTA som skulle åpne dette indre markedet også for EFTA-landa.⁵⁹ At de

⁵⁵ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

⁵⁶ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

⁵⁷ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

⁵⁸ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

⁵⁹ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

nordiske nabolanda Finland og Sverige også begynte å interessere seg for EF fikk også betydning for Norge. Norge hadde gjennom EFTA-samarbeidet Norge slått inn på en linje med tilnæringspolitikk til EF. EF-kommisjonens president Delors foreslo at de ”sju EFTA-landa kunne knytast til dei tolv EU-landa slik at dei nitten saman vart ein stor europeisk marknad der den ”frie flyt av varer, tenester, kapital og personar” kunne rå i heile området”, skriver historikeren Berge Furre.⁶⁰ Statsminister Gro Harlem Brundtland og Delors hadde diskutert samarbeid mellom EF og EFTA siden 1988, og EFTA sluttet seg til Delors planer på sitt toppmøte i Oslo i mars 1989.⁶¹ Dette ble kalt Luxembourg-prosessen. Der skulle man strømlinjeforme og tilpasse alle de bilaterale handelsavtalene man hadde mellom EF og EFTA. Sluttmålet var at også EFTA-landa skulle få tilgang til EFs indre marked. Noen videre utvidelser av EF var det i utgangspunktet ikke snakk om. EF-kommisjonens president Jaques Delors var nemlig usikker på om EF kunne klare både å ta alle EFTA-landa om bord som fulle medlemmer, og samtidig bli enige om veien videre mot det indre marked.⁶²

I følge Jon Erik Dølvik var det tidlig i prosessen særlig ledelsen i LO som var opptatt av disse spørsmåla relatert til europeisk samarbeid og utviklinga i EF.⁶³ En mulig forklaring på dette kan være at det først og fremst fordi det var disse som reiste på internasjonale møter, og hadde mest kontakt med fagbevegelsen i andre land. På åttitallet satt det også flere i LO-ledelsen som hadde vært unge under den første folkeavstemninga. Dette fikk betydning for hvordan LO håndterte europaspørsmålet i 1990-åra. Mange av de sentrale aktørene i fagbevegelsen hadde opplevd de sterke følelsene og den bitterheten som skilte sidene i 1972, og som hadde splittet arbeiderbevegelsen i etterkant av EF-striden.⁶⁴ Da en ny europadebatt var under oppseiling var de strategiske aktørene i LO opptatt av å bygge på erfaringene de hadde med seg fra den forrige EF-debatten. Yngve Hågensen og hans team var veldig opptatt av man ikke for en hver pris skulle få en gjentakelse av det som skjedde den gangen, sier Ellen Stensrud som jobbet tett på LO-ledelsen.⁶⁵ FAFOs viktige rolle i kunnskapsinnhentingprosessen, den breie debatten og aksepten av en indre opposisjon i arbeiderbevegelsen, som vi skal se på i kapittel 2, kan ses i lys av de erfaringene man gjorde seg i Arbeiderpartiet og LO på 1970-tallet.

⁶⁰ Furre 1999, s. 487. På dette tidspunktet het det fortsatt EF.

⁶¹ Saglie 2002, s. 55.

⁶² Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

⁶³ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

⁶⁴ Hågensen 2005, s. 96; Intervju med Finn Erik Thoresen. Oslo, 29. november 2010; Jon Erik Dølvik. Oslo, 1. februar 2011.

⁶⁵ Intervju med Ellen Stensrud. Oslo, 10. januar 2011.

LO med en offensiv holdning til Europa

Selv om europaspørsmålet ikke sto sentralt på LO-kongressen i oktober 1989, ble det ble det satt av tid til i forbindelse med debatten om nytt handlingsprogram. LOs handlingsprogram er ment som et arbeidsprogram for fireårsperioden fram til neste kongress.⁶⁶ Fra Landsorganisasjonens side ble det understreket at ”medlemskap ikke sto på dagsordenen [og at] LO tok [resultatet av] folkeavstemningen i 1972 til etterretning”.⁶⁷ Det var trolig viktig for både Arbeiderpartiet og LO å tone ned medlemskapsspørsmålet så lenge som mulig, for å holde de harde frontene fra syttitallet nede. Målet var å kunne føre en samlende europadebatt i fagbevegelsen.

Den norske regjeringa og de andre EFTA-landa var, som vi har sett, i ferd med å forhandle fram en ny handelsavtale med EF med vekt på tilnærming til fellesskapet med sikte på å få tilgang til det nært forestående indre marked. Gro Harlem Brundtland hadde kort tid i forveien gått av som statsminister til fordel for Høyres Jan P. Syse, men hun var til stede på LO-kongressen som Arbeiderpartiets leder. I en tale hun holdt til kongressen benyttet hun anledningen til å belyse den politiske situasjonen, og hun trakk særlig fram det som var i ferd med å skje ute i Europa. Brundtland pekte fram mot en ny europadebatt i arbeiderbevegelsen. Hun mente tida var inne for å ”åpne øynene” og søke ut over nasjonalstatens grenser for å ”styre utviklingen” og ”forme en felles framtid”.⁶⁸ Arbeiderparti-lederen sa det var viktig å ”mobilisere kreftene i det europeiske sosialdemokrati” og at det ikke var ”noen annen vei [...å] gå – enn å søke gjennomslag for våre verdier og mål også utenfor Norge og Norden”.⁶⁹ Hun framhevet at man ved inngangen til 1990-åra kunne se ”konturene av et helt annerledes Europa”, og at man sto midt oppe i både ”en øst-europeisk vårløsning og en dynamisk prosess innad i EF mellom EF og EFTA”.⁷⁰ Det er ikke vanskelig å se at det gikk mot en ny debatt om medlemskapsspørsmålet.

Den økonomiske integrasjonsprosessen pågikk i raskt tempo, fortalte Gro Harlem Brundtland, og hun understreket at den kommende debatten om europapolitikken ville kreve at man både hadde ”visjoner og evne til praktisk politikk”.⁷¹ Argumentene om at Norge og fagbevegelsen måtte være med for å påvirke sto sterkt hos partilederen allerede på dette tidspunktet. Den nylig avgåtte statsministeren mente man ikke hadde noe alternativ. Handelen med EF sto for over 70 prosent av Norges handel med utlandet, og så lenge de store

⁶⁶ Bergh 2009, s. 78.

⁶⁷ LO kongressprotokoll 1989, s. 306.

⁶⁸ LO kongressprotokoll 1989, s. 85.

⁶⁹ LO kongressprotokoll 1989, s. 85.

⁷⁰ LO kongressprotokoll 1989, s. 86.

⁷¹ LO kongressprotokoll 1989, s. 86.

bedriftene samarbeidet over landegrensene, mente Gro Harlem Brundtland at også arbeiderbevegelsen måtte sørge for å ”samarbeide faglig og politisk over landegrensene”.⁷² ”Uten et sterkere faglig-politisk samarbeid internasjonalt vil våre muligheter for å påvirke den europeiske utviklingen og ikke minst utviklingen nord-sør bli svekket”, fortsatte den avgåtte statsministeren.⁷³ Argumentet om at man måtte inn for å påvirke kan vi kjenne igjen blant tilhengerne av norsk medlemskap også i den seinere EU-kampen. I 1989 vektla imidlertid Gro Harlem Brundtland at norsk medlemskap ikke sto på dagsordenen, og at debatten handlet om å finne en samarbeidsløsning mellom EFTA-landa og EF.⁷⁴ Det er liten grunn til å tvile på sannhetsgehalten i det utsagnet, selv om Gro Harlem Brundtland seinere skulle gå i bresjen for norsk medlemskap. Det var viktig for lederne i Arbeiderpartiet og LO å ikke stresse gjennom europadebatten, og de fulgte lenge en ”vente-og-se”-linje.⁷⁵ De ønsket å forankre alle avgjørelser i egen organisasjon, som vi husker, var de opptatt av å ikke bli mistenkt for å drive propaganda. Til det satt de bitre erfaringene fra 1970-tallets EF-strid for godt i hukommelsen.

Tre dager etter Gro Harlem Brundtlands frieri til fagbevegelsen, var tida kommet for å vedta nytt handlingsprogram på kongressen. Et av punktene handlet om temaet *fagbevegelsen og Europa*, og den nyvalgte LO-lederen Yngve Hågensen la fram en innstilling som hadde støtte fra et flertall i sekretariat. Her slo sekretariatet fast at ”utviklingen i Europa ville reise nye utfordringer for Norge og norsk fagbevegelse”.⁷⁶ Det var spennende tider med oppløsning i de kommunistiske regimene i Øst-Europa og institusjonell reform i EF. Norske LO understreket viktigheten av at EFTA-landa søkte tilknytning til det indre marked.⁷⁷ Den beste måten fagbevegelsen kunne møte disse utfordringene ”offensivt” ut fra sin ”faglige ideologi og interesser”, var å jobbe innenfor sine nordiske og europeiske søster- og paraplyorganisasjoner, het det i flertallsinnstillinga.⁷⁸

Å møte utfordringene offensivt betydde i denne sammenheng øyensynlig at norsk og europeisk fagbevegelse måtte satse på å være med å påvirke den videre utviklinga i EF og i Europa generelt. Mange toneangivende personer i LO hadde ikke lenger tro på at markedskreftene kunne kontrolleres nasjonalt, og ønsket å søke et mer omfattende økonomisk og politisk samarbeid i Europa for å påvirke derfra.⁷⁹ Dette er nok et argument vi kan kjenne igjen fra EF-tilhengere i arbeiderbevegelsen, som for eksempel Jan Balstad og Kjell

⁷² LO kongressprotokoll 1989, s. 86.

⁷³ LO kongressprotokoll 1989, s. 86.

⁷⁴ LO kongressprotokoll 1989, s. 86.

⁷⁵ Saglie 2002, s. 65.

⁷⁶ LO kongressprotokoll 1989, s. 305.

⁷⁷ LO kongressprotokoll 1989, s. 305.

⁷⁸ LO kongressprotokoll 1989, s. 305.

⁷⁹ LO kongressprotokoll 1989, s. 305.

Bjørndalen (Fellesforbundet), i den seinere EU-kampen. Det var et krav fra fagbevegelsen å få ”en faglig profil på den sosiale dimensjonen, med full sysselsetting som overordnet målsetting”.⁸⁰ Landsorganisasjonen kunne heller ikke godta en svekking av norske arbeidsmiljøbestemmelser og faglige rettigheter.⁸¹

Innstillinga konkluderte med at LO skulle ta initiativet til et ”bredt rådslag om Norges forhold til utviklingen i Europa”.⁸² Det var viktig å hente inn kunnskap om ulike sider og konsekvenser av de ulike tilnæringsformene Norge kunne ta til EF, ble det sagt. Da ville man ha bedre grunnlag for å ta et endelig standpunkt når den tid kom. Yngve Hågensen ble på samme kongress valgt til LO-leder i en tett avstemning. Han var svært fornøyd med at kongressen hadde sluttet opp om at LO skulle ha en offensiv holdning til europapolitikken. EF-tilhengeren Hågensen begrunner dette med at ”jo tettere EF-landene gikk sammen, desto vanskeligere ville det bli for Norge å stå utenfor”.⁸³ Det var ingen som skulle være i tvil om hva Hågensen mente, selv om han delvis la bånd på seg i EU-kampen. Som en kuriositet kan det nevnes at Yngve Hågensen karakteristiske bukkeskjegg til og med er relatert til europaspørsmålet. Etter at Norge sa nei til EF for første gang i 1972 hadde nemlig den daværende distriktssekretæren Hågensen tatt en stor avgjørelse: ”Jeg anla skjegg og sverget på å ikke ta det før Norge var blitt medlem av Fellesskapet”, skriver han.⁸⁴

Som oppfølging av kongressvedtaket om å gjennomføre et bredt rådslag om europaspørsmålet ble det opprettet en arbeidsgruppe sammensatt av representanter fra LO, forbundene og FAFO. De to tillitsvalgte Esther Kostøl (nestleder), som ledet gruppa, og førstesekretær Jan Balstad, hadde med seg funksjonærene Kaare Sandegren og Even Aas fra LO. Fra forbundene kom Sidsel Bauck (HK), Kjell Martinsen (FF), Arthur Svensson (NKIF), Jan Davidsen (NKF), Einar Hysvær (NNN), Terje Moe Gustavsen (Statstjenestemannskartellet), Lars Anders Myhre (NOPEF) og Kirsten Sivertsen (NBF). Nils Totland representerte Arbeidernes Opplysningsforbund, mens Jon Erik Dølvik og Dag Stokland kom fra FAFO.⁸⁵ At FAFO var representert er kanskje ikke så overraskende med tanke på at organisasjonen på den tida offisielt sett var et kontor i LO, og det befester inntrykket av at man ønsket en saklig og forskningsbasert tilnærming til utfordrende saker. Det skulle vise seg at forskere fra FAFO skulle spille en sentral rolle i LOs europaprosess, også etter at institusjonen ble en uavhengig forskningsstiftelse i 1993. Til sammen forsterker

⁸⁰ LO kongressprotokoll 1989, s. 305.

⁸¹ LO kongressprotokoll 1989, s. 306.

⁸² LO kongressprotokoll 1989, s. 306.

⁸³ Hågensen 2005, s. 175.

⁸⁴ Hågensen 2005, s. 243.

⁸⁵ Dølvik m.fl. 1991, s. 3.

dette inntrykket av at LO-ledelsen ønsket å forankre synspunktene i europadebatten i saklig og forskningsbasert informasjon, og at man ønsket en roligere og mer samlende prosess enn hva som hadde vært tilfelle i 1972.

Jon Erik Dølvik beskriver arbeidet i referansegruppa som ”veldig interessant”.⁸⁶ Gruppa inkluderte folk med ulike oppfatninger, og det var mye diskusjon. Dølvik oppfattet diskusjonene som veldig ”edruelige og ordentlige”, selv om han også merket seg ”hvem som var mer skeptiske og hvem som var mer positive enn andre”.⁸⁷ En av de som seinere skulle markere seg som en sentral EU-motstander var Kommuneforbundets nestleder Jan Davidsen. Dølvik oppfattet imidlertid ikke Davidsen som ”spesielt tydelig” da de to satt i rådet sammen.⁸⁸ Hva som er årsaken til at Davidsen lå lavt kan man bare spekulere i, men det er verdt å nevne at hans forbundsleder, Liv Nilsson, var i tenkeboksen angående norsk medlemskap. Hun ønsket på ingen måte at Kommuneforbundet skulle ta noe standpunkt i den potensielt opprivende debatten før det var høyst nødvendig.⁸⁹ Diskusjonen i Kommuneforbundet, som kom til å bli et viktig forbund i EU-debatten, kommer vi tilbake til i kapittel 4. Dølvik sier at han oppfattet LO-ledelsen som ”veldig seriøse” i europadebatten: ”De skulle ha brede debatter, de skulle ikke ha noen splittelse og det skulle være åpent”.⁹⁰ Åpenhet og bredde var trolig viktig for at flest mulig skulle få mulighet til å komme med innspill, noe som kanskje kunne sikre at man fikk en mer samlende debatt. LO-ledelsen involverte FAFO sterkt i prosessen, mye fordi man ønsket å få inn saklige og forskningsbaserte argumenter i EU-debatten. Man var bevisst på at LO ikke skulle bli beskyldt for å drive propaganda. Det skulle ikke bli noe 1972 om igjen. Parallellen til Arbeiderpartiet er slående, der Gro Harlem Brundtland så sin ”rolle som brobyggerens”.⁹¹ Hun mente man i europadebatten måtte ”rette sine politiske krefter inn mot saker som pekte framover, og som ikke var en ren invitasjon til splittelse og ny strid”.⁹² Vi kan slå fast at arbeiderbevegelsens ledere hadde lært av de bitre erfaringene med uvennskap og partisplittelse i etterkant av EF-striden i 1972.

⁸⁶ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

⁸⁷ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

⁸⁸ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011. Inntrykket av dette forsterkes ved at Davidsen verken to ordet i europadebatten på kongressen i 1989 eller i 1993. I lys av dette er det oppsiktsvekkende at han ble nei-sidas fremste talsmann på den ekstraordinære kongressen i 1994. Han var imidlertid som eneste profilerte fra fagbevegelsen med i Inge Staldiviks beredskapsgruppe, og var også sentral i FIK-92 og SME.

⁸⁹ Terjesen 1997, s. 148-151.

⁹⁰ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

⁹¹ Brundtland 1998, s. 163.

⁹² Brundtland 1998, s. 163.

EØS-avtale som mulig løsning?

Tilnæringsprosessen mellom EFTA-landa og EF skulle etter hvert bli til avtalen om Det europeiske økonomiske samarbeidsområdet (EØS). I juni 1990 innledet EF EØS-forhandlingene med EFTA-landa Finland, Norge, Sveits, Sverige og Østerrike.⁹³ Den norske regjeringa la i likhet med de andre nordiske landa opp et tett løp for forhandlingene med EF. Landsorganisasjonen fulgte denne prosessen nøye både gjennom jevnlige møter med representanter for den norske regjeringa i Oslo og med de norske forhandlingsdelegasjonene i Brussel. LO ble gjennom hele forhandlingsprosessen tatt med på råd, og forsøkte å påvirke for å få igjennom sine krav om faglige rettigheter, både direkte og gjennom Euro-LO.⁹⁴ LO opprettet dessuten et eget kontor i Brussel i 1990.⁹⁵ Det var EF-tilhengeren Yngve Hågensen selv som tok initiativ til dette, og til tross for at det var uenigheter i LO-ledelsen valgte han å trumfe gjennom sin vilje og gå til sekretariatet med saken.⁹⁶ Hågensen understreker i sin selvbiografi at LOs målsetting var at EØS-avtalen skulle bygge på ”nordiske verdier [som] full sysselsetting, godt arbeidsmiljø, sosial trygghet og likestilling mellom kjønnene”.⁹⁷ I hvilken grad disse måla ble nådd, tar den tidligere LO-lederen ikke opp til diskusjon, men det er rimelig grunn til å tro at han var fornøyd. LO skulle seinere nemlig vise seg å legge hele sin tyngde inn for å få gjennom EØS-avtalen. Næringspolitiske argumenter som å sikre markedstilgang for næringslivet i EFs indre marked, og sånn sett også sikre norske arbeidsplasser ble de mest tungtveiende argumentene.

Under et møte i den nordiske arbeiderkongressen i Helsinki i april 1990, der både de sosialdemokratiske partiene og fagbevegelsen i de nordiske land deltok, ble det klart at det spørsmålet om medlemskap i EF begynte å bli svært aktuelt for de nordiske landa. Den finske sosialdemokraten Paavo Lipponen argumenterte for at Finland burde gå inn i EF, mye fordi landet endelige kunne komme unna ”Sovjets klamme hånd”.⁹⁸ Lipponen ble riktignok irrettesatt av sin partileder, Pertti Paasio, men det var et slags forvarsel om hva som skulle vise seg å komme.⁹⁹ Selv om den norske LO-lederen Yngve Hågensen beskriver konferansen som ”dominert av politikerne”, holdt han selv et innlegg der han understreket at man ”måtte

⁹³ Den norske EU-delegasjonens hjemmesider: http://www.eu-norge.org/en/Norges_forhold_til_EU/EOS_avtalen/historikk/, lastet ned 23. februar 2011. Sveits undertegnet aldri avtalen, og har i dag andre bilaterale ordninger med EU.

⁹⁴ Hågensen 2005, s. 192.

⁹⁵ Bergh 2009, s. 316.

⁹⁶ Hågensen 2005, s. 205.

⁹⁷ Hågensen 2005, s. 193.

⁹⁸ Hågensen 2005, s. 193.

⁹⁹ Hågensen 2005, s. 193.

etterstrebe en klar faglig profil når det gjaldt samarbeidet i Europa”.¹⁰⁰ ”Uten fulle faglige rettigheter ville ikke EF bli et demokratisk fellesskap”, hevdet Hågensen.¹⁰¹ Den norske LO-lederen la også vekt på å sikre at full sysselsetting skulle være målet for den økonomiske politikken, og at partene måtte få på plass et ”sosialt charter”, an forpliktende avtaleform mellom den europeiske fagbevegelsen og arbeidsgivere, som skulle hindre sosial dumping, og sikre arbeidsmiljø, faglige rettigheter og medinnflytelse av nordisk standard i Det europeiske fellesskap, het det fra Hågensen.¹⁰²

På bakgrunn av diskusjonene i den tidligere nevnte referansegruppa, utarbeidet FAFO-forskerne Jon Erik Dølvik, Jon M. Hippe, Axel W. Pedersen og Dag Stokland en rapport som skulle danne utgangspunkt for det videre debattopplegget i fagbevegelsen. Rapporten ”Fagbevegelsen og Europa” gir en god innføring i situasjonen i EF på begynnelsen av nittitallet, og identifiserer sentrale områder som er viktige for fagbevegelsen og greier ut om ulike alternativer for Norges tilknytning til europasamarbeidet. I rapporten skisserte forfatterne fem ulike alternativer for Norge i Europa: Medlemskap i EF, EØS-avtalen, en fortsatt bilateral handelsavtale med EF, et mer omfattende nordisk samarbeid, og til slutt kunne man eventuelt satse på et mer alleuropeisk samarbeid etter murens fall.¹⁰³ Det skulle imidlertid raskt vise seg at det kun var de to førstnevnte som var aktuelle.

Allerede før FAFO-forskerne rakk å legge fram resultatet av debattopplegget hadde forutsetningene endret seg både internt i EF og utenfor med tanke på at de nordiske land vurderte medlemskap. Gjennom Maastricht-traktaten var EF i ferd med å vedta opprettelsen av en europeisk union. I tillegg ville Sverige og Finland inn i EF som fulle medlemmer. De søkte henholdsvis i juli 1991 og mars 1992.¹⁰⁴ Med det var en varig nordisk løsning til medlemskap i EF som løsning utelukket på europaspørsmålet. For Finlands vedkommende var endringene i den geopolitiske situasjonen trolig viktigst. Etter mange år med en mektig nabo i øst, så finnene muligheter til å søke mer formelle allianser etter Sovjetunionens fall. For et nøytralt land som Sverige satt et formelt medlemskap i EF lenger inne. EF-

¹⁰⁰ Hågensen 2005, s. 193.

¹⁰¹ Hågensen 2005, s. 194.

¹⁰² Hågensen 2005, s. 194.

¹⁰³ Dølvik, Jon Erik, Jon M. Hippe, Axel W. Pedersen og Dag Stokland: *Debattopplegg: Fagbevegelsen og Europa*. (FAFO-rapport nr. 128). Fagbevegelsens senter for forskning, utredning og dokumentasjon 1991, s. 27-59

¹⁰⁴ Den norske EU-delegasjonens hjemmesider: http://www.eu-norge.org/en/Norges_forhold_til_EU/historikk/, lastet ned 23. februar 2011.

medlemskapet ble først og fremst sett på som en løsning på de dype økonomiske problemene svenskene sleit med i begynnelsen av 1990-åra.¹⁰⁵

Hva Norge kom til å gjøre var lenge noe uklart. Den borgerlige regjeringa til Jan P. Syse hadde sprukket etter et drøyt år i november 1990. Spørsmålet om Norges framtidige tilknytning til det europeiske hadde ført til at regjeringa sprakk innenfra.¹⁰⁶ Parallellen til Borten-regjeringas fall tjue år tidligere er åpenbar. Begge gangene hadde uenighetene i det borgerlige samarbeidet først og fremst gått mellom Høyre og Senterpartiet. For andre gang ble det Arbeiderpartiet som fikk i oppgave å lose Norge gjennom en potensiell ny strid om EF-medlemskap. Gro Harlem Brundtland, som igjen var blitt statsminister høsten 1990, var lenge forsiktig med å si at hun ønsket Norge inn i EF, selv om de fleste nok skjønnte hvor hun lå i det politiske landskapet. Hun hadde blant annet vist seg å være en sterk tilhenger av europeisk samarbeid på LO-kongressen i 1989, som vi så over. I starten av april 1992 avslørte imidlertid statsminister Brundtland sitt ståsted i EF-saken. I en tale i Ullensvang erklærte statsministeren at hun mente Norge burde søke medlemskap: ”Et samarbeid i EF gir ikke svar på alle våre utfordringer, men det setter oss bedre i stand til å møte dem. Jeg mener vi sikrer Norges interesser best ved å gå inn i EF. Da kan vi kjempe for våre verdier sammen med meningsfeller i andre land.”, sa Gro Harlem Brundland.¹⁰⁷

Landsorganisasjonen ble som en stor og viktig organisasjon gjennom hele EF/EØS-prosessen tatt med på råd og høring av regjeringa om utviklinga i Norges forhandlinger. Den norske regjeringa hadde sammen med de andre EFTA-landa undertegnet EØS-avtalen i den portugisiske byen Porto allerede 2. mai 1992, men saken skulle opp til endelig behandling i Stortinget etter sommeren.¹⁰⁸ På et representantskapsmøte 22. juni 1992 skulle Landsorganisasjonen ta stilling til resultatet av EØS-forhandlingene.¹⁰⁹ Sekretariatet hadde en uke tidligere vedtatt å innstille til representantskapet at Norge skulle slutte seg til EØS-avtalen, mot én stemme.¹¹⁰ Yngve Hågensen sa i sin innledning i representantskapet at ”fagbevegelsen i stor grad [hadde] satt sitt preg på sluttavtalen”.¹¹¹ I innstillinga het det at ”EØS-avtalen gir grunnlag for en varig og selvstendig løsning av Norges forhold til det indre

¹⁰⁵ Sejersted, Francis: *Sosialdemokratiets tidsalder: Norge og Sverige i det 20. århundre*. Annen del av historieverket *Norge og Sverige gjennom 200 år*. Pax Forlag A/S, Oslo 2005, s. 383-384; Brundtland 1998, s. 206.

¹⁰⁶ Saglie 2002, s. 55.

¹⁰⁷ Brundtland 1998, s. 276.

¹⁰⁸ Den norske EU-delegasjonens hjemmesider: http://www.eu-norge.org/en/Norges_forhold_til_EU/historikk, lastet ned 23. februar 2011.

¹⁰⁹ Protokoll fra ordinært representantskapsmøte 22. juni 1992, Landsorganisasjonen i Norge. 1992, s. 29.

¹¹⁰ Sekretariatsmøtet ble holdt 15. juni 1992. Den som stemte mot forslaget var Sidsel Bauck (Handel og Kontor).

¹¹¹ Protokoll representantskapsmøte 22. juni 1992, s. 31.

marked”.¹¹² Hovedbegrunnelsen for at Norge burde gå inn i EØS-samarbeidet var hensynet til den konkurranseutsatte eksportnæringa, og dens muligheter for nye markeder med felles og likeverdige konkurranseregler. Dette er argumenter som skulle bli viktige for ja-sida, og særlig blant de som kom fra privat sektor, i den kommende debatten.

I utgangspunktet hadde norske LO stilt 15 krav til EØS-avtalen som måtte være oppfylt for at organisasjonen skulle anbefale den. Disse krava gikk både på faglige rettigheter og politiske mål som Landsorganisasjonen ønsket å jobbe for: Full sysselsetting, grunnleggende faglige rettigheter, retten til konsernfaglig samarbeid og medbestemmelse, økt markedsadgang for norske bedrifter, arbeidsmiljøregler med høye standarder (etter nordisk mønster), strenge miljøregler, åpning for østeuropeiske land, fortsatt nasjonal forvaltning og kontroll med naturressursene, fortsatt norsk kontroll over oljevirkosomheten, norske regler og norsk lønn for arbeid i Norge, bedre innsyn i kapitalbevegelser, deltakelse i EFs programmer for forskning, teknologi og utdanning, trygging av forbrukerinteressene og trygging av velferden gjennom en styrking av offentlig sektor.¹¹³ Til tross for at ikke alle 15 krava LO hadde stilt var oppnådd i EØS-avtalen, vedtok LOs representantskap å anbefale at Norge skulle slutte seg til EØS-avtalen.¹¹⁴ De økonomiske argumentene om å sikre det private næringslivet markedsadgang og trygge norske arbeidsplasser seiret. Selv om krava LO i utgangspunktet hadde stilt ikke var oppfylt, understreket LO seinere at man var ”godt fornøyd med kontakten med regjeringen og forhandlingene under EØS-forhandlingene.”¹¹⁵

EØS ble svært viktig for den videre utviklinga av europadebatten i fagbevegelsen. For Yngve Hågensen og andre tilhengere av norsk medlemskap i EF, var det svært viktig i alle fall å sikre denne viktige tilknytninga til det europeiske integrasjonssamarbeidet. For dem handlet det om å sikre norske bedrifter markedsadgang til EFs indre marked, og på den måten trygge norske arbeidsplasser. Dette momentet bekrefter Jan Balstad: ”Jeg var bare bekymra for at vi skulle miste markedene våre, og derfor så ble jo EØS-avtalen veldig viktig for meg. For det var nettopp næringslivet den tok sikte på å løse utfordringene til, sånn at vi fikk fortsette å ha EU som våre hovedmarkeder”, sier den tidligere handelsministeren og LO-mannen.¹¹⁶ Hele LO-ledelsen, så de fleste forbundslederne og mange andre i fagbevegelsen var enige om at Norge måtte ha en formell tilknytning til det europeiske samarbeidet, selv om de ikke skulle

¹¹² Protokoll representantskapsmøte 22. juni 1992, s. 39.

¹¹³ Protokoll representantskapsmøte 22. juni 1992, s. 53-75.

¹¹⁴ Protokoll representantskapsmøte 22. juni 1992, s. 117-119.

¹¹⁵ Brev fra LO til statsminister Gro Harlem Brundtland, 16. februar 1993: ”Arbeidet med mandatet til Norges medlemskapsforhandlinger med Det europeiske fellesskap”. LOs arkiv, arkivnøkkel: Mappe: 842-200: ”EF-Det Europ.fellesskap 1993 Mp: 1.

¹¹⁶ Jan Balstad. 1. mars 2011.

bli medlem av EU. ”EØS var det størsteparten av LO, også mange av dem som var motstandere av EU-medlemskap”, sier Ellen Stensrud.¹¹⁷ Hun var spesialrådgiver for LO-ledelsen i begynnelsen av 1990-åra, og ble siden informasjonssjef. ”Mange samlet seg om EØS for at industrien skulle kunne få solgt det de produserte, og for at vi skulle kunne ha en bra handel med Europa”, forteller Ellen Stensrud.¹¹⁸

Også flere av motstanderne av norsk medlemskap, aksepterte at EØS-avtalen var viktig. Dette skal vi komme inn på i kapittel 2. Finn Erik Thoresen fra arbeiderbevegelsens motstandsorganisasjon Sosialdemokrater mot EU (SME) mener at det at Norge fikk EØS-avtalen var helt essensielt for at nei-sida kunne vinne flertall på LO-kongressen i 1994.¹¹⁹ Thoresen går i dag så langt som å si at han så på en avvisning av EØS, som enkelte på nei-sida ønsket, som en ”dødslinje” i forhold til fagbevegelsen med på å si nei til norsk medlemskap.¹²⁰ LO-forbunda representerer mange arbeidstakere fra bedrifter og næringer som er helt avhengig av handel med Europa, og for eksportindustrien var det essensielt både å få markedsadgang og ha like konkurransevilkår som potensielle konkurrenter. At størsteparten av EU-motstanderne i fagbevegelsen sa ja til EØS, gjør at de skiller seg fra den norske nei-sida generelt.

Nei-sida markerer seg, men LO utsetter et potensielt problem

Da LO sammenkalte sin 28. ordinære kongress 9. til 14. mai 1993 var nok en forutsetning for den siste fireårsperiodens europadebatt endret. I november 1992 hadde Norge søkt medlemskap i Det europeiske fellesskap, det indre marked hadde trådt i kraft og medlemskapsforhandlingene mellom Norge og EF var så vidt i gang.¹²¹ LO-kongressen satt av en hel dag til å diskutere temaet fagbevegelsen og Europa. Fortsatt manglet det viktige forutsetninger for å ta et endelig standpunkt til medlemskaps spørsmålet, man kjente ikke til hvilket resultat Norge ville komme ut av medlemskapsforhandlingene med. Derfor foreslo LO-sekretariatet i sin flertallsinnstilling å utsette å ta endelig stilling, kongressen skulle i stedet be sekretariatet å ”tilrettelegge den avsluttende behandling av EF-spørsmålet gjennom en ekstraordinær kongress”.¹²² Slik hadde LO også håndtert EF-spørsmålet i forkant av folkeavstemningen i 1972.

¹¹⁷ Ellen Stensrud. 10. januar 2011.

¹¹⁸ Ellen Stensrud. 10. januar 2011.

¹¹⁹ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

¹²⁰ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

¹²¹ Den norske EU-delegasjonens hjemmesider: http://www.eu-norge.org/en/Norges_forhold_til_EU/historikk/, lastet ned 23. februar 2011.

¹²² Forslag nr. 1405 referert i Referat fra den 28. ordinære kongress 1993. Landsorganisasjonen i Norge/Aktietrykkeriet A/S. 1993: s. 408

LO-leder Yngve Hågensen innledet om temaet, og la vekt på at LO i perioden 1989 til 1993 hadde fulgt opp den forrige kongressens vedtak om en offensiv holdning til europaspørsmålet gjennom en ”grundig og nitidig prosess på flere plan”.¹²³ Hågensen understreket at han var godt fornøyd med at Norge hadde fått en EØS-avtale som han mente var en ”varig og selvstendig løsning av Norges forhold til Europa”.¹²⁴ Samtidig var det viktige forutsetninger som hadde endret seg. LO-lederen var opptatt av at det først var resultatet av medlemskapsforhandlingene mellom Norge og EF som skulle være avgjørende for den konklusjonen man skulle trekke. I tråd med dette forslø Hågensen og sekretariatsflertallet at det var best å utsette LOs avgjørelse til en ekstraordinær kongress.¹²⁵ Det var imidlertid ikke tid for å sette seg på sidelinja, tvert imot var det så lenge medlemskapsforhandlingene pågikk fortsatt muligheter til å påvirke disse: ”Det er viktig at vi fortsatt får mulighet til direkte å påvirke vår egen situasjon og framtid”, het det i LO-lederens innledning til kongressen.¹²⁶

Yngve Hågensen var svært opptatt av å legge opp til en romslig og åpen debatt. Dette bunnet nok mye i de erfaringene LO og fagbevegelsen hadde gjort seg i etterkant av EF-prosessen og folkeavstemninga i 1972. LO-lederen ønsket at det skulle ”være rom for usikkerhet og tvil [...] i den norske debatten”, som han for øvrig karakteriserte som ”preget av skråsikkerhet”.¹²⁷ Hågensen ba fagbevegelsen verne seg mot et slikt debattklima, og trekke med seg lærdommen fra den forrige EF-kampen i 1972: ”Skråsikkerhet fører til en splittet nasjon, og *enda verre* [min utheving] – det førte den gang til en splittet arbeiderbevegelse”.¹²⁸ Den gang hadde det, slik Hågensen så det, tatt tiår å komme seg ut av den ”handlingslammelsen” denne splittelsen hadde påført organisasjonen og partiet.¹²⁹

I tråd med tradisjonen hadde norske LO invitert gjester til kongressen fra søsterorganisasjoner i andre land. Blant gjestene som hilste kongressen var Euro-LOs generalsekretær Norman Willis, som også var leder i britiske Trades Union Congress (TUC)¹³⁰, dansk LOs formann Finn Thorgrimson og den svenske LO-lederen Stig Malm. Storbritannia og Danmark hadde som kjent gått inn i EF da Norge sa nei i 1972. Willis håpet ”den nordiske fagbevegelsen ville slutte seg til fellesskapet”, og ba de norske LO-delegatene se ”visjoner og håp” i samarbeidet og ikke bare frykt.¹³¹ I likhet med hva Gro Harlem

¹²³ LO kongressreferat 1993, s. 158

¹²⁴ LO kongressreferat 1993, s. 159.

¹²⁵ LO kongressreferat 1993, s. 159.

¹²⁶ LO kongressreferat 1993, s. 159.

¹²⁷ LO kongressreferat 1993, s. 160.

¹²⁸ LO kongressreferat 1993, s. 160. Var en splittet arbeiderbevegelse verre for Hågensen enn en splittet nasjon?

¹²⁹ LO kongressreferat 1993, s. 160.

¹³⁰ Det er faktisk Trades Union Congress. TUCs hjemmesider: <http://www.tuc.org.uk/>, lastet ned 8. mars 2011.

¹³¹ LO kongressreferat 1993, s. 163.

Brundtland fortalte LO-kongressen fire år tidligere var også Norman Willis opptatt av at fagbevegelsen i de ulike land måtte samarbeide over landegrensene: ”Vi kan ikke hver for oss kjempe mot de multinasjonale selskapene. Disse [...] kjenner ingen grenser. Kapitalen beveger seg fritt mellom landene. Vi må på tilsvarende måte bygge sterke internasjonale bånd for å takle de multinasjonale selsapene”, sa Euro-LOs generalsekretær.¹³² Den britiske TUC-lederen forsikret kongressen om at EFs videre utvikling ville bli preget av de nordiske holdningene, og han var ikke i tvil om at fagbevegelsens innflytelse ville være sterkere innenfor enn utenfor EU.¹³³ Også danske Thorgrimson prøvde å berolige norske LO i EF-saken. Han forsikret at Danmark hadde fått gjennomslag for flere krav i reforhandlingene av Maastricht-traktaten, og at det danske avtalesystemet ikke var truet av den europeiske arbeidsmarkedspolitikken.¹³⁴

Sverige og svensk LO var i en noenlunde lik situasjon som Norge og norske LO. Sverige hadde søkt medlemskap og var i forhandlinger med EF. Svensk LO hadde støttet søknaden, men hadde ikke tatt stilling til om landet burde bli EF-medlem ennå: Det skulle organisasjonen først gjøre når forhandlingsresultatet forelå.¹³⁵ Med bakgrunn i vedtaket i egen organisasjon, måtte Stig Malm være forsiktig med hva han sa til norske LO, og han snakket om momenter som både talte for og mot et EF-medlemskap. I sin tale til den norske LO-kongressen la Stig Malm la vekt på at den svenske industristrukturen, som i motsetning til den norske besto av mange store multinasjonale selskaper, tilsa at det var nødvendig å få tilgang til frihandel på større markeder.¹³⁶ Samtidig var den svenske LO-lederen skeptisk til en del av de politiske grepa EF hadde tatt. Han mente Det europeiske fellesskap var en organisasjon som fram til da hadde ”jobbet for næringslivets og kapitalens interesser”, og at den økonomiske integrasjonen ble prioritert foran den sosiale dimensjon som ville angå folk flest.¹³⁷

Malm understreket også at EF, i likhet med Sverige og andre land utenfor samarbeidet, sleit med høy arbeidsledighet. Den svenske LO-lederen beskyldte EF for å være en ”rikmannsklubb” som rammet fattige land med tollmurer, og han karakteriserte fagbevegelsens situasjon i EF som ”ikke god nok”: ”Det kan aldri bli noe sterkere fagbevegelse i fellesskapet enn den man kan skape på det nasjonale plan”.¹³⁸ Til tross for det

¹³² LO kongressreferat 1993, s. 163.

¹³³ LO kongressreferat 1993, s. 164.

¹³⁴ LO kongressreferat 1993, s. 164-165.

¹³⁵ LO kongressreferat 1993, s. 166.

¹³⁶ LO kongressreferat 1993, s. 166.

¹³⁷ LO kongressreferat 1993, s. 167.

¹³⁸ LO kongressreferat 1993, s. 167.

tilsynelatende negative bildet Stig Malm tegnet av EF på LO-kongressen, avsluttet han talen sin med å understreke at EF ikke var noe ”ferdig produkt”, men tvert om ”en prosess som [kunne] påvirkes”.¹³⁹ Han la vekt på at fagbevegelsens prinsipielle syn var at man skulle delta i utviklingsprosesser, og i likhet med britiske Norman Willis mente han det ville være bra for utviklinga i EF om Norden deltok.¹⁴⁰ ”Generelt tror jeg det er bedre å delta i en prosess enn å stå utenfor”, konkluderte Stig Malm.¹⁴¹ Selv om man må kunne si at Malms konklusjon var noe overraskende med tanke på de øvrige argumentene han trakk fram i debatten, er det verdt å ha innholdet i den svenske LO-lederens tale in mente. Mange av de samme momentene ble også trukket fram av norske EU-tilhengere og –motstandere.

I europadebatten på LO-kongressen i 1993 var det høy aktivitet blant motstanderne av norsk EF-medlemskap. Norsk Transportarbeiderforbunds (NTF) leder Walter Kolstad hadde foreslått i sekretariatet at LO-kongressen skulle si nei til EF allerede før resultatet av forhandlingene var klart. ”[F]orslag[et] er enkelt og ikke til å misforstå”, sa Kolstad: ”Kongressen sier nei til norsk medlemskap i EF”.¹⁴² NTF var det eneste LO-forbundet som hadde hatt sendt ut spørsmålene om EØS og EF-medlemskap til uravstemning blant medlemmene. Resultatet ble en ”uventet sterk oppslutning om EØS-avtalen”, i følge Finn Gustavsen, og flertallet mot norsk medlemskap i EF ble mindre enn ventet.¹⁴³ Situasjonen i Transportarbeiderforbundet, et tradisjonelt EF-skeptiske forbund, bygger opp om argumentet om viktigheten av EØS-avtalen i fagbevegelsens europadebatt på 1990-tallet.

Det var imidlertid uenighet innad blant EF-motstanderne på 1993-kongressen om hva som var den beste taktikken for å sikre et nei i LO. Kolstad fikk støtte av blant andre Oddrun Remvik (Sosionomforbundet), Olav Boye (NGF), Rolf Utgård (Oslo/FF), Roy Pedersen (FF), Stein Stugu (NNN). Disse ivrige EF-motstanderne, som alle var forholdsvis radikale også i andre saker, ønsket å spikre et nei så tidlig som mulig. Andre på nei-sida, som forbundslederen i Grafisk Finn Erik Thoresen og Kleiv Fiskvik (NKF), mente det var bedre å satse på å få en endelig nei-seier på en ekstraordinær kongress. Fiskvik påsto det ville være ”uheldig” å ta et endelig standpunkt allerede nå, om målet var å sikre et ”endelig nei til EF”.¹⁴⁴ Han følte seg trygg på at nei-sida ville stå sterkere i kongresen etter at forhandlingene var avsluttet. Finn Erik Thoresen ville drøye nei-et av det som kan kalles taktiske årsaker, og

¹³⁹ LO kongressreferat 1993, s. 167.

¹⁴⁰ LO kongressreferat 1993, s. 167.

¹⁴¹ LO kongressreferat 1993, s. 168.

¹⁴² LO kongressreferat 1993, s. 169.

¹⁴³ Gustavsen, Finn: *Transporten i hundre*. Norsk Transportarbeiderforbund og Tiden Norsk Forlag. 1996, s. 463. Uravstemninga hadde funnet sted i 1992.

¹⁴⁴ LO kongressreferat 1993, s. 207.

mente det ”rette tidspunktet å si nei på [ville være] like før folkeavstemningen”.¹⁴⁵ EU-motstandernes taktikk og samling skal vi komme nærmere tilbake til i kapittel 2.

I debatten på 1993-kongressen var det faktisk bare en liten overvekt av innleggene som var for å vente med å ta standpunkt.¹⁴⁶ Også blant de som anbefalte å gå for sekretariatsflertallets forslag om ekstraordinær kongress fantes det betydelige EF-motstandere, blant andre nevnte Fiskvik og Thoresen. Det viste at motstanden mot norsk medlemskap sto sterkt i fagbevegelsen tidlig på 1990-tallet. Minst like påfallende er fraværet av ja-tilhengere i debatten. Den eneste som som klart ga uttrykk for ja til EF-medlemskap var Anders Hansen (NEKF), men også han stemte for å avvente den endelige avgjørelsen.¹⁴⁷ Det sto imidlertid neppe så dårlig til blant EF-tilhengerne i LO, men det forelå ikke noe forslag om å si ja til norsk EF-medlemskap. Walter Kolstads forslag falt mot 61 stemmer, og LO vedtok å behandle EF-spørsmålet på en ekstraordinær kongress når forhandlingsresultatet mellom Norge og EU forelå.¹⁴⁸

At det var så liten interesse for å forfekte ja-standpunktet på 1993-kongressen var på en måte oppsiktsvekkende. I utgangspunktet må det ha vært mange av delegatene på LO-kongressen som ønsket norsk medlemskap i EF når vi ser på hvordan den ekstraordinære kongressen kom til å ende i 1994. Flere hadde vært aktive tilhengere av norsk medlemskap allerede på 1970-tallet. Likevel valgte altså langt de fleste å ligge lavt til forhandlingsresultatet forelå. Man viste en stor lojalitet til LO-ledelsens taktikk om å ha breie debatter og ikke komme ut med sterke standpunkter før det var noe konkret å ta stilling til. Noen vil kanskje hevde at det ja-sida dreiv med var en slags uthalingstaktikk, som Arbeiderpartiet og LO-ledelsens sto side om side om. Europadebatten pågikk over flere år, både gjennom tilnæringsprosessen mellom Norge og EF og den seinere EØS-avtalen. Kanskje håpet Gro Harlem Brundtland og Yngve Hågensen at om man bare la stein på stein, og tok et skritt av gangen, ville det norske folk til slutt stemme Norge inn i EF? Om de framsto som tvilere så lenge som mulig kunne det muligens bidra til å virke enda mer overbevisende når de først kom ut med ja-standpunkt. En annen, og kanskje enda mer holdbar, grunn til denne taktikken var basert i erfaringene fra den forrige EF-kampen. Både Brundtland og Hågensen måtte erkjenne at den offensive og steinharde linja ledelsen i parti og fagbevegelse hadde ført ved forrige korsvei hadde spilt fallitt. Den gang hadde ikke

¹⁴⁵ LO kongressreferat 1993, s. 173.

¹⁴⁶ I europadebatten på LO-kongressen i 1993 ble det holdt i alt 57 innlegg (58 med Yngve Hågensen innledning). Av disse var 32 for å vente, 25 ville si nei med en gang, og bare én av de som ville vente med avgjørelsen hadde et tydelig ja-standpunkt.

¹⁴⁷ LO kongressreferat 1993, s. 208.

¹⁴⁸ LO kongressreferat 1993, s. 209.

Arbeiderpartiet og LO maktet de ikke å få Norge inn i Det europeiske fellesskap, om de så hadde lagt all sitt valgkampmaskineri, overbevisningskraft og styrke bak EF-standpunktet. Og i etterkant hadde den uforsonlige taktikken ført partisplittelse og en dårlig stemning i fagbevegelsen som det hadde tatt mange år å komme ut av. Sett i lys av dette var det kanskje ikke rart at lederne i arbeiderbevegelsen valgte en annen linje når europaspørsmålet kom opp igjen på nytt i 1990-åra.

Oppsummering

Med Delors-kommisjonens opprettelse av et indre marked (fra 1992) og en europeisk union (fra 1994) var det europeiske integrasjonsprosjektet for alvor i gang igjen på begynnelsen av 1990-tallet. EFTA-landa Sverige, Finland, Østerrike og Norge hadde, etter en årelang tilnæringsprosess, alle søkt medlemskap og forhandlet med EU ved årsskiftet 1993/94. I den norske fagbevegelsen jobbet man på spreng for å påvirke medlemskapsforhandlingene mellom Norge og EF, selv om man ennå ikke hadde fattet en avgjørelse om hva man skulle mene om medlemskapsprosjektet. FAFO var i ferd med å utrede europaspørsmålet for LO og diskusjonene pågikk for fullt i fagforeningene og klubbene rundt om kring i landet. 1. januar 1994 trådte EØS-avtalen i kraft, og med det var den viktigste kampen for statsminister Brundtland og LO-leder Hågensen vunnet. Med den fikk Norge og norske næringer tilgang til EUs indre marked. LO-ledelsen med Yngve Hågensen i spissen og de andre EU-tilhengerne i fagbevegelsen lå lavt i medlemskapsdebatten.

Man førte et breitt rådslag om europaspørsmålet i LO, og ledelsen var opptatt av å forankre et eventuelt standpunkt i egen organisasjon. Man nedsatte referansegrupper, fikk forskere på FAFO til å utarbeide informasjonshefter om de ulike sidene ved EØS-samarbeidet og EF. Europadebatten foregikk på kongressene både i 1989 og 1993, uten at Landsorganisasjonen klarte å konkludere i medlemskapsprosjektet, som etter hvert ble svært så aktuelt. Gro Harlem Brundtland kom ut som EU-tilhenger. Hun fikk ja-vedtak i Arbeiderpartiet, og Norge søkte også medlemskap i EF. Det skjedde ikke uten en betydelig opposisjon, og både i Arbeiderpartiet og i LO hadde man en sterk gruppe med EF-motstandere som startet å organisere seg da det gikk opp for dem at det virkelig gikk mot en ny strid om medlemskapsprosjektet. Nei-sida i LO hadde startet mobiliseringa og markerte seg sterkt og tydelig allerede på LO-kongressen i 1993, og i etterkant brukte motstanderne av norsk EU-medlemskap tid til å samle seg i en enda breiere front.

Kapittel 2: Nei-sida organiserer seg, mens ja-sida avventer

I forrige kapittel så vi på EØS-prosessen og LO-ledelsens tidlige håndtering av europaspørsmålet. Allerede da det på slutten av 1980-tallet ble klart at Norge og de andre EFTA-landa kom til å føre en politikk som var mer tilpasset Det europeiske fellesskap, begynte ulike motstandere av norsk EF-medlemskap å organisere seg igjen. Også denne mobiliseringen er en viktig del av EU-saken i Landsorganisasjonen i 1990-åra. På 1970-tallet hadde en brei nei-organisasjon og et slags folkelig opprør vært med på å sikre flertall mot at Norge skulle bli medlem i EF, og nå skjønnte man at spørsmålet ville komme opp på nytt. Kallset (2009) skriver mer utfyllende om EU-motstandernes organisering og taktikk i arbeiderbevegelsen generelt, men for å gi en kort bakgrunn for motstandsarbeidet også i fagbevegelsen skal vi gå kort inn på noen av hovedtrekk ved nei-bevegelsen generelt. Hvordan organiserte nei- og ja-sida seg for å vinne fram med sine standpunkter i Landsorganisasjonen? Hvorfor delte nei-sida i fagbevegelsen seg i to ulike organisasjoner? Den landsomfattende og breie organisasjonen Nei til EU, og det sosialdemokratiske alternativet Sosialdemokrater mot EU. Hva var de viktigste forskjellene på Nei til EU og Sosialdemokrater mot EU (SME), og hva hadde de to organisasjonene til felles? Hvordan reagerte ledelsen i LO og ledelsen i Arbeiderpartiet på det som kan ses på som en fraksjonsvirksomhet? Både Nei til EU og SME hadde framtrede medlemmer fra fagbevegelsen, og det vil bli argumentert for at både enkeltpersoners innsats og samarbeidet mellom de to nei-organisasjonene var viktig for at EU-motstanderne kunne vinne fram med sitt standpunkt på den ekstraordinære LO-kongressen høsten 1994.¹⁴⁹

Alt tyder på at EU-motstanderne i fagbevegelsen var bedre organisert og mobiliserte mer enn EU-tilhengerne. Riktignok var det ingen egen faglig nei-organisasjon,¹⁵⁰ men fagbevegelsen var godt representert både i Nei til EU og SME. Etter en rekke intervjuer, kilde- og arkivgjennomgang har det ikke blitt dokumentert at det var noen ja-organisasjoner tilsvarende Nei til EU og SME for folk i fagbevegelsen. Riktignok dannet Marit Nybakk, stortingsrepresentant for Ap og leder av Oslo faglige samorganisasjon (Oslo samorg), og andre EU-tilhengere *Fagorganiserte for EU*, som var et "landsomfattende nettverk", men dette kom ikke i gang før et par dager før den ekstraordinære LO-kongressen.¹⁵¹ Den valgte

¹⁴⁹ Overordnet blir betegnelsene Nei til EU og Sosialdemokrater mot EU brukt om de to motstandsorganisasjonene. I den historiske gjennomgangen vil jeg imidlertid bruke Nei til EF og Sosialdemokrater mot EF fram til navnebyttene i begynnelsen av 1994.

¹⁵⁰ Bergh 2009, s. 404.

¹⁵¹ Intervju med Marit Nybakk. Oslo, 17. mars 2011; NTB 20. september 1994: "Nytt ja-nettverk i fagbevegelsen", av Stein Aabø: <https://web.retriever->

LO-ledelsen, som med ett unntak besto av tilhengere av norsk EU-medlemskap, hadde bundet seg til masta i EU-debatten, som vi var inne på i kapittel 1.¹⁵² LO-ledelsen valgte å konsentrere seg om å holde Landsorganisasjonen samlet gjennom EU-striden framfor å kjempe aktivt for ja-standpunktet, og Yngve Hågensen valgte lenge å avvente situasjonen framfor å engasjere aktivt i debatten. Mange på ja-sida fulgte lojalt opp om denne linja, i stedet for å organisere seg for å kjempe for sitt standpunkt. Fraværet av en tydelig ja-sida gjorde imidlertid at veien lå åpen for EU-motstanderne som kunne mobilisere. Hvordan Arbeiderpartiet håndterte EU-saken, spiller også inn for fagbevegelsen. Det vil bli argumentert for at Arbeiderpartiets godkjenning av den indre opposisjon fikk stor betydning for at det ble nei i LO og i folkeavstemninga om EU-spørsmålet. Ikke overraskende har Arbeiderpartiets håndtering flere likhetstrekk med LOs håndtering, og disse vil bli trukket inn der det er relevant for framstillinga.

Nei til EU kom tidlig i gang

Motstanderne av norsk medlemskap i det som fram til 1994 var EF, begynte å organisere seg allerede på slutten av 1980-tallet. Først ut var organisasjonen som skulle bli til Nei til EU. Det var informatikkprofessoren Kristen Nygaard som i 1988 gikk bresjen for å samle norske EF-motstandere, og dannet det tverrpolitiske *Opplysningsutvalget mot Norge og EF*.¹⁵³ Allerede fra starten var nei-folk fra fagbevegelsen representert. Berit Lynnebakken (leder i NKF, Akershus), Gunnar Nilsen (seksjonsleder, JM), Per Gunnar Olsen (NKF) og Finn Erik Thoresen (NGF) var blant de med LO-bakgrunn som ble med i dette utvalget.¹⁵⁴ I 1990 skiftet Opplysningsutvalget navn til Nei til EF i 1990, seinere ble det til Nei til EU da Den europeiske union ble opprettet ved årsskiftet 1993/94.¹⁵⁵ Dette var en sterk organisasjon som var breitt sammensatt: ”Nei til EU jobbet veldig aktivt de siste årene inn mot folkeavstemningen, og hadde skaffet store ressurser til sin disposisjon”, forteller Per Østvold som var leder i organisasjonens faglige utvalg.¹⁵⁶ I likhet med hvordan nei-sida hadde gjort det da spørsmålet om norsk medlemskap i EF var oppe i 1972, opprettet man altså faglig

info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=055013199409202805&serviceId=2, lastet ned via *Retriever* 26. april 2011.

¹⁵² LO-sekretær Per Gunnar Olsen var den eneste av de sju i den valgte LO-ledelsen som var EU-motstander. Ellen Stensrud. 10. januar 2011; LO kongressreferat 1994, s. 89.

¹⁵³ Kallset 2009, s. 53.

¹⁵⁴ Kallset 2009, s. 285 (note 8).

¹⁵⁵ Seierstad, Dag: ”Historien om EU-kampen i Norge”, publisert 7. august 2006 på Nei til EUs hjemmesider: http://www.neitileu.no/media/filer/diverse_filer_for_nedlasting/div_n-teu_papirer/historien_om_eu_kampen_i_norge_pdf, lastet ned 8. april 2011.

¹⁵⁶ Intervju med Per Østvold. Oslo, 29. januar 2011.

utvalg som skulle jobbe spesielt mot temaer som var viktige for fagbevegelsen.¹⁵⁷ Det var et mål å få så mange som mulig av LO-medlemmene til å si nei til norsk EF-medlemskap. Det faglige utvalget ble en viktig premissleverandør i europadebatten i fagbevegelsen. Der jobbet flere tillitsvalgte i fagbevegelsen, blant dem Per Østvold og Roy Pedersen. Østvold var på den tida nestleder i LO-forbundet Norsk Transportarbeiderforbund. De kom også til å bli sentrale i nei-arbeidet i fagbevegelsen. Pedersen var leder for Oslo Stein, jord- og Sementarbeideres Forening innenfor Fellesforbundet, samt styremedlem i Oslo Faglige Samorganisasjon (Oslo Samorg). Roy Pedersen forteller at det særlig var debatten om utviklinga i EF og hva det hadde å si som var viktig i 1990-åras europadiskusjon i fagbevegelsen:

”Gjennom hele åttiåra og utover hadde EF vært preget av massearbeidsløshet. Det kom stadig nye strukturreformer hvor målsettinga var å privatisere for å åpne opp nye markeder for kapitalen. Spesielt var vi opptatt av at mer liberalisering ble gjennomført på bekostning av faglige rettigheter. Dermed ble det å opprettholde tariffavtalenes rolle og betydning viktig for oss”.¹⁵⁸

Nei til EUs faglige utvalg jobbet svært mye med å innhente informasjon og spre det videre til fagorganiserte: ”Vi hadde en veldig aktivitet”, sier Per Østvold.¹⁵⁹ ”Det var et poeng for oss å belyse EUs betydning for de ulike bransjene”, sier Roy Pedersen, og forteller at man stilte spørsmåla ”Hva ville skje med byggebransjen? Hva med industrien? Hva med Posten?”.¹⁶⁰ Pedersen legger til at det fokuset har blitt videreført også etter at Norge sa nei til EU i 1994, og at det stadig er en levende debatt i fagbevegelsen rundt EØS-avtalen og EU-direktiver.¹⁶¹ Vi kan slå fast at det ikke var noe å si på engasjementet til mange av EU-motstanderne i fagbevegelsen. Trolig var dette engasjementet EU-motstanderne viste i debatten, og det at de var flinke til å belyse konsekvensene et EU-medlemskap ville få for ulike samfunnsområder, med å bidra til at nei-sida fikk stor oppslutning også ved folkeavstemninga i 1994. Det bør nevnes at dette arbeidet også har fortsatt etter Norges nei i 1994.

Utvalget jobbet godt og all den informasjonen utvalget hentet inn ble bearbeidet og gjort tilgjengelig for folk rundt om i landet. ”Ved hjelp av mange dyktige folk fikk vi skrevet en god del publikasjoner, hefter, løpesedler som ble spredd i hundretusener, vil jeg tro i ettertid, rundt omkring på arbeidsplassene”, sier Per Østvold.¹⁶² Pedersen deler Østvolds syn på arbeidet i det faglige utvalget, og han legger til at det ble lettere å få spredd det materialet som ble produsert videre til fagorganiserte fordi man ”bygde opp et kontaktnett som var

¹⁵⁷ Benum 2005, s. 19;

¹⁵⁸ Intervju med Roy Pedersen. Oslo, 10. februar 2011.

¹⁵⁹ Per Østvold. 28. januar 2011.

¹⁶⁰ Roy Pedersen. 10. februar 2011.

¹⁶¹ Roy Pedersen. 10. februar 2011

¹⁶² Per Østvold. 28. januar 2011.

landsomfattende”.¹⁶³ Roy Pedersen mener også at ” nei-sida har mobilisert på en måte som traff en god del i fagbevegelsen, og det har også gitt nei-sida troverdighet i ettertid”.¹⁶⁴ Nei til EU og EU-motstanderne var altså en sammensatt gruppering som mobiliserte breit. I nei-organisasjonen var det både bønder, fiskere, Senterparti-folk, SV-ere, tidligere kommunister og flere andre. Kallset gir lederen Kristen Nygaard hovedæren for at ”folk frå ulike organisasjonar og med ulikt politisk syn” samlet seg i Nei til EF.¹⁶⁵ En rekke folk fra fagbevegelsen jobbet innenfor organisasjonen, men dette var i all hovedsak personer som soknet til andre partier enn Arbeiderpartiet. Både Østvold og Pedersen var for eksempel SV-medlemmer på det tidspunktet.¹⁶⁶ Som i 1972 var det imidlertid en gruppe nei-folk Nei til EU hadde vanskeligheter med å få med seg, tillitsvalgte fra Arbeiderpartiet.¹⁶⁷

Egen nei-organisasjon i Arbeiderpartiet

I 1972 hadde man hatt en egen nei-organisasjon i Arbeiderpartiet, *Arbeiderbevegelsens informasjonskomité mot norsk medlemskap i EF* (AIK). Bakgrunnen for at AIK ble dannet var at mange var misfornøyde med opposisjonens vilkår i Arbeiderpartiet og at man ønsket å mobilisere partifeller til å stemme nei.¹⁶⁸ Arbeiderpartiet var i 1972, som i 1994 tilhengere av norsk medlemskap. Arbeiderparti-medlem og forbundsleder i Norsk Grafisk Forbund, Finn Erik Thoresen var klar på at det måtte bygges opp en egen motstandsorganisasjon i Arbeiderpartiet og LO også i 1990-åra:

”Du hadde jo Nei til EU som var store og sterke, men det var noen av oss som veldig bevisst på at Nei til EU holdt ikke i forhold til Arbeiderpartiets medlemmer. Det ble veldig tidlig klart at vi var nødt til å drive en egen kampanje innad i arbeiderbevegelsen. Vi trodde EU-kampen måtte vinnes blant Arbeiderpartiets velgere, en gruppe som ville vippe flertallet i den ene eller andre retningen. Det var et bevisst partipolitisk å danne en partipolitisk, agitatorisk plattform for å få sosialdemokratet som var mot EU til å kunne stemme nei.”¹⁶⁹

Thoresen forteller at han og flere andre andre mente en ny motstandsorganisasjon i arbeiderbevegelsen burde bli bygd opp etter mønster fra AIK, og at man ”bygde mye på de erfaringene vi gjorde på 1970-tallet. Mange av de samme folka var med da som i 1994”, sier Thoresen.¹⁷⁰ Dette styrker inntrykket av at det var en kontinuitet fra EF-striden i 1972 til EU-kampen i 1994. Edgeir Benum har blant annet kalt 1990-åras EU-kamp for en ”reprise med

¹⁶³ Roy Pedersen. 10. februar 2011.

¹⁶⁴ Roy Pedersen. 10. februar 2011.

¹⁶⁵ Kallset 2009, s. 54.

¹⁶⁶ Pedersen har siden meldt seg ut av partiet.

¹⁶⁷ Kallset 2009, s. 54.

¹⁶⁸ Benum 2005, s. 19.

¹⁶⁹ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

¹⁷⁰ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

nye kulisser”, og han hevder at styrkeforholdet mellom de to sidene i striden knapt hadde endret seg på de 22 åra.¹⁷¹ I likhet med Finn Erik Thoresen og andre Arbeiderparti-folk, hadde også Kristen Nygaard og Nei til EF tidlig erkjent at det ville lønne seg for nei-sida om EF-motstanderne i Arbeiderpartiet dannet sin egen nei-organisasjon.¹⁷² Mønsteret i 1990-åras EU-kamp ble også at det ble dannet en egen nei-organisasjon innad i arbeiderbevegelsen, som det hadde blitt det i 1972. Denne skulle jobbe for å få Arbeiderpartiets medlemmer og velgere til å si nei til norsk EU-medlemskap. Siden Arbeiderpartiet tradisjonelt sett har stått sterkt i LO, ble dette også viktig for EU-kampen i LO.

Det var flere grunner til at man bestemte seg for å opprette en egen organisasjon som skulle jobbe for nei-standpunktet innad i Arbeiderpartiet. For det første ble det sett på som svært kontroversielt for Ap-medlemmer å gå inn i Nei til EU, fordi organisasjonen sto svært lavt i kurs i Arbeiderpartiet.¹⁷³ Flere i Arbeiderpartiet mente Nei til EU argumenterte ut fra særinteresser, blant annet interessene til bøndene.¹⁷⁴ Som Finn Erik Thoresen har vært inne på, ble Nei til EU i en del Ap-kretser sett på som en litt spesiell blanding av ulike interesser. Den andre grunnen som blir trukket fram er at det ikke var noen tradisjon i Arbeiderpartiet for å samarbeide på tvers av partilinjene.¹⁷⁵ SV-eren Per Østvold støtter denne forståelsen: ”Det var en del Arbeiderparti-folk som ville ha sin egen organisasjon. De synes det var vanskelig å jobbe sammen med så mange bønder, fiskere, småborgere, SV-ere og kommunister”.¹⁷⁶ Det er all grunn til å tro at dette var en viktig grunn for at SME ble stiftet.

For det tredje var mange nei-folk i arbeiderbevegelsen uenig med Nei til EF både politisk og strategisk.¹⁷⁷ Aller viktigst var uenigheten om EØS-avtalen. Mens de fleste i Nei til EU var motstandere av denne avtalen, var flertallet blant medlemskapsmotstanderne i arbeiderbevegelsen tilhengere av EØS-avtalen. Fra Ap-hold ble det sett på som taktisk uklokt av Nei til EF å kjempe hardt mot denne avtalen, og man fryktet at det kunne splitte nei-sida fram mot en eventuell folkeavstemning om norsk medlemskap.¹⁷⁸ Også innenfor fagbevegelsen var det folk som var mot EØS: ”Det var en del også i fagbevegelsen som mente at EØS-avtalen var like ille som EU”, forteller Finn Erik Thoresen. Dette var hovedsakelig faglige tillitsvalgte som tilhørte andre partier enn Arbeiderpartiet. Thoresen understreker imidlertid at han og flere andre mente EØS var svært viktig: ”Hvis vi ikke følger de

¹⁷¹ Benum 2005, s. 290.

¹⁷² Kallset 2009, s. 54.

¹⁷³ Kallset 2009, s. 54.

¹⁷⁴ Kallset 2009, s. 54.

¹⁷⁵ Kallset 2009, s. 55.

¹⁷⁶ Per Østvold. 28. januar 2011.

¹⁷⁷ Kallset 2009, s. 55.

¹⁷⁸ Kallset 2009, s. 55.

spillereglene som de legger opp til, blir vi utelukket fra markedet. Og vi LO-forbundene representerte jo mange bedrifter som var avhengig av handel innen Europa”, fortsetter Thoresen.¹⁷⁹ Argumentasjonen for EØS kjenner vi igjen fra kapittel 1. Det gjaldt å sikre næringslivet tilgang til det indre marked for å sikre norske arbeidsplasser. Diskusjonene rundt EØS kjenner vi også igjen fra nei-sida i fagbevegelsen, og uten at størsteparten av nei-sida i fagbevegelsen hadde samlet seg om den, ville det neppe blitt et nei-vedtak på LO-kongressen i 1994. Når det er sagt fungerte nok det at man hadde både Nei til EU og SME som argumenterte på hvert sitt vis, men likevel samarbeidet godt til at man fikk større bredde i argumentene og dermed favnet flere som kunne tenke seg å stemme nei. I tillegg, som en logisk konsekvens av de andre faktorene, hadde ikke Nei til EU ”nok truverde til å overtyde Ap-folk om å stemme nei, i og med at [dei] ikkje hadde med tungvektarar frå Ap”.¹⁸⁰ Oppsummert var det altså ”både historiske, politiske og strategiske grunnar til at EU-motstandarane frå arbeidarrørsla ikkje ville samlast i Nei til EU”¹⁸¹, og dette fikk betydning for utfallet av EU-kampen generelt og i LO spesielt.

Det tok likevel tid før en egen nei-organisasjon faktisk ble opprettet innenfor Arbeiderpartiet. Det var riktignok noen spredte forsøk på å få til en organisering tidligere, men fram til oktober 1993 var det ingen reell nei-organisasjon med basis i arbeiderbevegelsen. Stortingspolitiker Inge Staldvik tok i 1991 initiativ til et tidlig forsøk på å samle og organisere EF-motstandere i Arbeiderpartiet. I august 1992 ble den såkalte *Beredskapsgruppa* som hadde som mål å kjempe for å få et nei til EF-flertall på Ap-landsmøtet i 1992 stiftet.¹⁸² Fagbevegelsen var representert i gruppa. Jan Davidsen, som på det tidspunktet var nestleder i Norsk Kommuneforbund, var blant dem som var med. Staldvik fikk imidlertid ikke med seg andre EF-motstandere på å etablere noen offisiell organisasjon, og Beredskapsgruppa ble i all hovedsak omtalt som et ”nettverk”.¹⁸³ Hovedgrunnen var trolig at det ble ansett som for tidlig å starte en motstandsgruppering. Arbeiderpartiet hadde for eksempel ikke tatt stilling til om man skulle søke medlemskap. Det skjedde først på landsmøtet i 1992 der et flertall på 182 stemte for en norsk EF-søknad, 106 stemte mot.¹⁸⁴

Andre eksempler på forsøk på å samle EF-motstanderne i arbeiderbevegelsen er den såkalte nei-opposjonen i Arbeidernes Ungdomsfylking (AUF) med kretsen rundt Trond Giske, EU-motstanderne i stortingsgruppa med Hallvard Bakke i spissen, og sist hadde man

¹⁷⁹ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

¹⁸⁰ Kallset 2009, s. 55.

¹⁸¹ Kallset 2009, s. 55.

¹⁸² Kallset 2009, s. 56.

¹⁸³ Kallset 2009, s. 56.

¹⁸⁴ Kallset 2009, s. 87.

”fagforeiningskameratane” Finn Erik Thoresen (Grafisk), Walter Kolstad (Transport) og Jan Davidsen (NKF) som ønsket å etablere nei-grupperinga *Fagbevegelsens informasjonskomité 1992 mot norsk medlemskap i EF* (FIK-92).¹⁸⁵ Mange av EU-motstanderne visste allerede om hverandre, og på det tidspunktet begynte det å tilspisse seg og stadig flere erkjente at det gikk mot en ny avstemning om Norges tilknytning til EF. Det var først da det var ”viktig å komme på banen”, sier Finn Erik Thoresen.¹⁸⁶ Yngve Hågensen mislikte planene om en egen nei-organisasjon i fagbevegelsen, og mente at det ikke var behov for FIK-92.¹⁸⁷ LO-lederen hadde heller ønsket at organisasjonen kunne løse EF-debatten innad på en ”god og demokratisk måte”.¹⁸⁸ Det ble aldri noe videre av FIK-92, den kom ”aldri skikkelig i gang”, forteller Finn Erik Thoresen. Han legger til at situasjonen i Arbeiderpartiets ungdomsorganisasjon var en av hovedgrunnene til at motstandsarbeidet kom i gang så seint som høsten 1993.¹⁸⁹

I 1972 hadde AUF stått sammen med AIK om å kjempe mot norsk medlemskap i EF internt i Arbeiderpartiet. Faktisk hadde ungdomspartiet vært drivkraften bak stiftelsen av AIK.¹⁹⁰ På slutten av 1980- og begynnelsen av 1990-tallet var imidlertid situasjonen i AUF annerledes. Både lederen fra 1989 til 1992 Turid Birkeland og hennes forgjenger Jens Stoltenberg (1985-1989) var tilhengere av norsk medlemskap. Ap-ungdommen var dermed ikke lenger en like naturlig koalisjonspartner for nei-sida i LO. AUF-historiker Terje Halvorsen har stilt spørsmål om ungdomspartiet i denne perioden gikk fra å være ”partiets salt” til å være ”partiets sukker”. Med andre ord, var ungdomspartiet som vanligvis hadde vært et radikalt korrektiv heller blitt en slags støttegruppe for moderpartiet i Stoltenberg/Birkeland-perioden fra 1985 til 1992, som ”var kjennetegnet av lavt konfliktnivå og avdempet språkbruk” mellom AUF og moderpartiet.¹⁹¹ Det skulle likevel vise seg å skje noe som kom til å endre både FIK-92 og AUFs holdninger. ”Jeg fikk noen telefoner om vi ikke kunne bremse arbeidet med FIK-92”, kan initiativtaker Thoresen fortelle: ”Trond Giske lovte å komme på banen, og sa at han kom til å få med seg AUF som motstandere”.¹⁹² Derfor hadde FIK-92 et par møter i sitt interrimstyre, der de ble enige om å ”ligge litt på været”, forklarte Thoresen.¹⁹³ Giske ble valgt til ny AUF-leder etter Birkeland i 1992, og den nye

¹⁸⁵ Kallset 2009, s. 78.

¹⁸⁶ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

¹⁸⁷ Kallset 2009, s. 79.

¹⁸⁸ Kallset 2009, s. 79.

¹⁸⁹ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

¹⁹⁰ Benum 2005, s. 19.

¹⁹¹ Halvorsen, Terje 2003: *Partiets salt. AUFs historie*. Pax Forlag A/S, Oslo 2003, s. 442. Mens boka heter *Partiets salt*, og blir delkapitlet om Stoltenberg/Birkeland-perioden (1985-1992) kalt ”Partiets sukker?”.

¹⁹² Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

¹⁹³ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

ungdomslederen holdt ord. Da EU-kampen for alvor kom i gang ble AUF med på nei-laget, på landsmøtet i 1992 gikk AUF mot norsk medlemskap i EF med 215 mot 133 stemmer.¹⁹⁴

Motstandsgrupperinga Sosialdemokrater mot EF (fra 1994: EU) ble opprettet så seint som 27. oktober 1993.¹⁹⁵ Det var flere grunner til at arbeidet med å jobbe for et nei-flertall innad i arbeiderbevegelsen kom i gang såpass seint. For det første bremsset AUF, som Thoresen har nevnt, fordi det var uklart hva ungdomspartiet ville falle ned på i europaspørsmålet. For det andre var organisasjonen Nei til EF allerede godt i gang med å jobbe for nei-standpunktet på landsbasis, og folk fra fagbevegelsen var representert også der, særlig i faglig utvalg. For det tredje var ikke medlemskapsforhandlingene mellom Norge og EF/EU i mål, og Finn Erik Thoresen mente dermed at ville ikke ville være noe poeng ”å skulle påvirke medlemmene i Arbeiderpartiet før det var noe å påvirke med”.¹⁹⁶ Han forklarer videre at en tidlig start på motstandsarbeidet kunne gjøre at det mistet litt av effekten. Thoresen sammenlikner EU-saken med en vanlig valgkamp, og ”en valgkamp skal du aldri dra for langt. Mye kan endre seg underveis og folk blir slitne av det”, poengterer Finn Erik Thoresen: ”Det var mye bedre at vi kom knallhardt inn på slutten”.¹⁹⁷

Bredde og kontroll i SME-styret

Hege Skjeie hevder det var to hovedbaser i SME, en i ungdomsorganisasjonen, og en i partiorganisasjonen, med ”kopling til EU-motstanden i fagbevegelsen”.¹⁹⁸ Nevnte Kallset, som var informasjonssjef i Nei til EU i 1994, hevder at SME hadde med langt mer sentrale politikere enn det AIK hadde på 1970-tallet. Han tar det til inntekt for at arbeiderbevegelsen på 1990-tallet ”kasta seg inn i EU-kampen med vesentleg større alvor og tyngde enn tidligere”.¹⁹⁹ Denne påstanden bekreftes om vi ser på sammensetninga av styrene i henholdsvis SME og AIK. Styret i SME, var i følge Kallset, ”sjølutnemnt”. Det var kretsen rundt Hallvard Bakke og Trond Giske som i et halvt års tid hadde drøftet styresammensetninga og som til slutt pekte ut styremedlemmer.²⁰⁰ Dette er viktig fordi det viser at man var opptatt av å kombinere bredde og tyngde i organisasjonen, og fordi initiativtakerne trolig ønsket å beholde en viss kontroll over fraksjonsgrupperinga. I likhet

¹⁹⁴ Kallset 2009, s. 68.

¹⁹⁵ Kallset 2009, s. 107; *Dagbladet* 27. oktober 1993, s. 13: ”EF-bombe for Gro”. Kjell Iversens private arkiv. Perm: Presseklipp.

¹⁹⁶ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

¹⁹⁷ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

¹⁹⁸ Skjeie, Hege: *Vanens makt. Styringsradisjoner i Arbeiderpartiet*. Ad Notam Gyldendal, Oslo. 1999: s. 130.

¹⁹⁹ Kallset 2009, s. 108.

²⁰⁰ Kallset 2009, s. 107.

med ledelsen i både Arbeiderpartiet og i LO, var også SME opptatt av at arbeiderbevegelsen skulle komme samlet ut av en ny EF-strid.

Det var ingen spesielt kontroversielle personer som fikk plass i SME-styret. Dette ble satt sammen av folk fra Arbeiderpartiet, AUF, ulike LO-forbund, lokale Ap-organisasjoner og Norges Fiskarlag.²⁰¹ SME-styret hadde med det god forankring i ulike deler av arbeiderbevegelsen. Både Hallvard Bakke, lederen av SME, og nestlederne Tove Strand Gerhardsen og Finn Erik Thoresen hadde, i likhet med styremedlem Walter Kolstad, vært med i AIK på 1970-tallet. Disse sto med det for erfaring og kontinuitet. Bakke, Thoresen og Strand Gerhardsen fikk med seg AUF-eren Trond Jensrud (sekretær) i SME-styret.²⁰² Med det hadde man både folk fra stortingsgruppa, fagbevegelsen og ungdomsorganisasjonen i sentrale posisjoner. Flere EU-motstandere fra fagbevegelsen var sentrale i SME, forbundslederen i Grafisk, Finn Erik Thoresen, er nevnt. I tillegg var nevnte Walter Kolstad (Transport) og den fungerende forbundslederen i Norsk Kommuneforbund Jan Davidsen vanlige styremedlemmer. To andre av styremedlemmene, Gunnar Nilsen og Aud Solveig P. Malmedal kom også fra LO-forbund, henholdsvis Fellesforbundet og NNN.²⁰³ Dette viser at fagbevegelsen var godt representert i SME, og hjalp trolig organisasjonen med å treffe flere i LO-systemet med argumentene sine i EU-debatten. SME-styret hadde også med flere personer fra AUF, stortingsgruppa til Arbeiderpartiet og lokale Ap-organisasjoner, samt styrelederen i Norsk Råfisklag.²⁰⁴ Styret i 1970-åras AIK var, på sin side, både mindre enn styret i SME og besto dessuten av mindre framtrepende folk fra både parti og fagbevegelse. Det var i alt åtte personer med i styret i AIK, to av disse kom fra LO. Det var Ole Flesvig som var nestformann i LO-forbundet Norsk Arbeidsmandsforbund, og Harry Pedersen, sekretær i Norsk Grafisk Forbund.²⁰⁵

På 1990-tallet baserte EU-motstanderne i arbeiderbevegelsen seg på erfaringene de gjorde med AIK i 1972. Etter folkeavstemninga i 1972 ble AIK splittet, og fraksjonsgruppa

²⁰¹ Kallset 2009, s. 107.

²⁰² ”Sosialdemokrater mot EF – styret”, notat fra SMEs arkiv (AAB) – ARK1085. Kasse D: Korrespondanse Da. Utgående post. Perm: Div innkalling til styremøter. De øvrige styremedlemmene var Eivind Bolle, Lise Christoffersen, Jan Davidsen, Anneliese Dørum, Grethe Fossum, Trond Giske, Tove Lise Granli, Wegard Harsvik, Einar Hepsøe, Walter Kolstad, Aud Solveig P. Malmedal, Gunnar Mathiesen, Gunnar Nielsen og Astrid Børnheim Stundal. I tillegg er Kjell Hastad (Norsk Råfisklag) nevnt i flere seinere møtereferater, men det er usikkert om han var enda et styremedlem.

²⁰³ Kallset 2009, s. 108.

²⁰⁴ Kallset 2009, s. 108.

²⁰⁵ Hellevik, Atle: *Den ansvarlige opprør. Arbeiderbevegelsens Informasjonskomité mot norsk medlemskap i EF*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo. 1978, s. 197; Andersen, Rune: *Nye tider: Glimt fra Norsk Grafisk Forbunds historie – Bind 2*. Norsk Grafisk Forbund. 2001, s. 207. De øvrige i AIK-styret var Bernt H. Lund (finansrådmann i Oslo), Johs. Aanderaa (toppbyråkrat), Harriet Holter (samfunnsviter/dosent), Bjørn Tore Godal (AUF-formann) Einar Førde og Thorbjørn Berntsen (stortingsrepresentanter).

fortsatte også etter EF-kampen var over. Ikke minst brøyt AIK med Arbeiderpartiet, og flere av medlemmene over fra Arbeiderpartiet til Sosialistisk Valgforbund.²⁰⁶ Da det ble snakk om å gjenta motstandsarbeidet i forkant av EU-kampen i 1994, var også grunnleggerne av SME opptatt av at både fagbevegelsen og partiet skulle komme samlet ut av en ny europastrid. Her var taktikken til SME, fraksjonsgruppa for EU-motstandere i Arbeiderpartiet og LO, helt sammenfallende med ønsket til ledelsen i parti og LO. SME-nestleder Thoresen forteller at man ”var veldig opptatt av at SME ikke skulle være noen organisasjon, men en sammenslutning som skulle jobbe mot ett formål, å få Arbeiderparti-velgere til å stemme nei til norsk EU-medlemskap”.²⁰⁷ I det øyeblikket resultatet av folkeavstemninga var klart, skulle SME oppløses for at det ikke skulle oppstå grobunn for langvarig maktkamp og i verste fall splittelser i Arbeiderpartiet og LO. Dette ble et av hovedpremissene allerede ved stiftelsen av Sosialdemokrater mot EU. Der ble det lagt fast at SME ”med basis i den sosialdemokratiske arbeiderbevegelsens grunnsyn [skulle] drive aktivt opplysnings- og påvirkningsarbeid om EF-spørsmålet, for dermed å oppnå et flertall mot norsk medlemskap i EF”, samt at ”SME [skulle] oppløses når EF-saken [var] avgjort”.²⁰⁸ Det at SME understreket så tydelig at organisasjonen skulle være en énsaksorganisasjon ble sett på som positivt i Arbeiderpartiets styre, og bidro trolig til at, som Kallset har argumentert for, ”partileiar Thorbjørn Jagland og Ap-leiinga såg på Sosialdemokratar mot EU på ein heilt annan måte enn dei hadde gjort på dei tidlegare forsøka på organisering av EU-motstandarane”.²⁰⁹ SME ble legalisert av Arbeiderpartiets sentralstyre, der både EU-motstandere og EU-tilhengere ble enige om at man ikke skulle se ”SME som en del av partiets virksomhet”, og at hvert enkelt partimedlem ”sto fritt til å engasjere i samsvar med sin egen overbevisning” foran folkeavstemningen om EU-medlemskap.²¹⁰

Nettopp det at SME, i motsetning til 1970-åras AIK, var en kortvarig kamporganisasjon for ett, og bare ett, standpunkt, var kanskje hovedårsaken til at ikke Arbeiderpartiet og fagbevegelsen sprakk etter EU-kampen på 1990-tallet. Arbeiderpartiet har ingen tradisjon for fraksjonsdannelser, og situasjonen med SME i EU-kampen var det partiveteranen Marit Nybakk beskriver som ”veldig spesiell”.²¹¹ Marit Nybakk har møtt på Stortinget siden 1986, hun har bakgrunn fra fagbevegelsen gjennom tillitsverv i Norsk

²⁰⁶ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010; Hellevik 1978, s. s. 179.

²⁰⁷ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

²⁰⁸ ”Sosialdemokrater mot EF – vedtekter”. SMEs arkiv (AAB) – ARK-1085. Kasse A: møtebøker. Perm: Diverse møteplaner.

²⁰⁹ Kallset 2009, s. 110.

²¹⁰ Skjeie 1999, s. 130-131; Kallset 2009, s. 110-111.

²¹¹ Marit Nybakk. 17. mars 2011.

Tjenestemannslag og som leder av Oslo faglige samarorganisasjon fra 1992 til 1997.²¹² Marit Nybakk møtte som delegat for Oslo på den ekstraordinære LO-kongressen høsten 1994, og hun var overbevist EU-tilhenger. Marit Nybakk mener SME var en ”genistrek” både fra Arbeiderpartiets side og fra nei-sida. For nei-sida var det å danne en egen organisasjon som skulle kjempe mot norsk EU-medlemskap innad i Arbeiderpartiet og i LO sett på som svært viktig for å vinne hele EU-kampen. Arbeiderpartiets potensielle velgere utgjorde en stor del av landets befolkning, og den breiere nei-organisasjon Nei til EU hadde ikke den samme legitimiteten som det SME hadde når det gjaldt å overtale Arbeiderparti-velgere.

Arbeiderpartiet aksepterte at det fantes en intern opposisjon i EU-saken, og Marit Nybakk mener det ”førte til at partiet ikke sprakk” på EU-saken.²¹³ ”Jeg tror det var veldig klokt at vi aksepterte at vi hadde en internorganisasjon, Sosialdemokrater mot EU, som var mindretallsgruppa i Arbeiderpartiet”, understreker den mangeårige stortingspolitikeren.²¹⁴

Marit Nybakk deler også ut ros til SME og legger til at ”det var interessant at Arbeiderpartiet klarte den saken. Det var helt forbilledlig. Det ble aldri noen avskalling fra Arbeiderpartiet, og det er klart at Sosialdemokrater mot EU var en årsak til det”.²¹⁵ Også Ellen Stensrud, som også er Ap-medlem, mente at SME ”gjorde et brobyggende stykke arbeid”.²¹⁶ Det er grunn til å tro at Arbeiderpartiets legalisering av fraksjonsvirksomheten i SME trolig sørget for at Arbeiderpartiet verken sprakk eller tapte spesielt mange velgere på EU-spørsmålet. Samtidig sørget det også for at det ble legitimt å være EU-motstander i Arbeiderpartiet, og dette ble igjen svært viktig for at både LO-kongressen og flertallet av folket til slutt sa nei til norsk EU-medlemskap.

Nei-side med bra samarbeidet, tross ulikt syn

LOs kongressen i 1993 hadde, som vi så i kapittel 1, vist at nei-sida sto sterkt i LO på begynnelsen av 1990-tallet, og der så vi også at EF-motstanderne var uenig om hvilken strategi de skulle følge for å vinne flertall på den ekstraordinære kongressen i 1994. SME forsto tidlig at det ikke var noe poeng å satse på å vinne flertall innad i Arbeiderpartiet for sitt syn. De satset derfor alt på å få ”størst mulig gjennomslag i LO” og ”satsa på å vinne DNA-

²¹² Marit Nybakks biografi er hentet Stortingets hjemmesider: <http://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Representantene/Representantfordeling/Representant/?perid=MN>, lastet ned 25. mars 2011.

Marit Nybakk ble leder for Oslo Faglige Samorganisasjon i 1992, og gikk i bresjen for å omdanne denne til LO i Oslo. Hun gikk av som leder i 1997.

²¹³ Marit Nybakk. 17. mars 2011.

²¹⁴ Marit Nybakk. 17. mars 2011.

²¹⁵ Marit Nybakk. 17. mars 2011.

²¹⁶ Ellen Stensrud. 10. januar 2011.

veljarane”.²¹⁷ De viktigste grunnene til at nei-sida ønsket å prioritere LO-kongressen var at et nei i LO, som var en av de største folkebevegelsene i Norge, ville bygge opp under inntrykket av nei-standpunktet som et folkelig standpunkt.²¹⁸ LO hadde langt flere medlemmer enn Arbeiderpartiet, og det at en fraksjon i partiet og fagbevegelsen fikk mulighet til å jobbe for et nei innad i arbeiderbevegelsen ville også kunne legitimere EU-motstanden blant arbeiderpartivelgere. Ikke minst ville et nei-flertall på den ekstraordinære kongressen binde LO til ikke å bruke store ressurser til en ja-kampanje slik LO hadde gjort i 1972.²¹⁹ Folk på nei-sida i arbeiderbevegelsen trodde at et nei på den ekstraordinære LO-kongressen også kunne bli avgjørende for utfallet av folkeavstemninga seinere på høsten.²²⁰ Per Østvold mener også at det ikke er tvil om denne analysen: ”Siden Arbeiderpartiets ledelse var for [EU] og LOs ledelse var personlig for, så var den eneste muligheten for at vi kunne snu dette var om vi kunne vinne den ekstraordinære LO-kongressen”, sier mannen som var leder for Nei til EUs faglige utvalg.²²¹ ”Det ville være helt avgjørende om LO kunne falle ned på et ja-standpunkt, og kaste alle sine ressurser inn i ja-kampen”, sier Østvold som understreker at det derfor ble ”lagt ned omfattende ressurser for å vinne det slaget” den ekstraordinære kongressen skulle vise seg å bli.²²² Det at EU-motstanderne satset så hardt på å vinne flertall i LO støtter opp om viktigheten av vedtaket LO kom til å fatte.

Både Nei til EU og SME arbeidet altså systematisk for å sikre nei-flertall på den ekstraordinære LO-kongressen i 1994, og organisasjonene samarbeidet om organisasjons- og informasjonsarbeidet i tida fram mot kongressen. SME overlot imidlertid koordineringsarbeidet til Nei til EU.²²³ Det arbeidet foregikk særlig innenfor det faglige utvalget og der blir det organisasjonsarbeidet Kjell Iversen gjorde trukket fram som det aller viktigste.²²⁴ Kjell Iversen var Arbeiderparti-mann med bakgrunn fra fagbevegelsen i Trondheim, han hadde blant annet vært leder for den lokale samorganisasjonen.²²⁵ Han ble hentet til Oslo under EF-kampen for å jobbe som faglig sekretær i Nei til EF. I stillingsinstruksen hans het det blant annet at han ”skulle ha kontakt med fagrørsla” og ”formidle informasjon mellom NTEU [Nei til EU] og fagrørsla”.²²⁶

²¹⁷ Kallset 2005, s. 134.

²¹⁸ Kallset 2005, s. 145.

²¹⁹ Kallset 2005, s. 145.

²²⁰ Kallset 2005, s. 145.

²²¹ Per Østvold. 28. januar 2011.

²²² Per Østvold. 28. januar 2011.

²²³ Kallset 2005, s. 146.

²²⁴ Kallset 2005, s. 146.

²²⁵ Adresseavisen 9. juli 1994: ”Tar ikke seieren på forskudd”. Iversens arkiv. Perm: Presseklipp.

²²⁶ Nei til EF: ”Stillingsinstruks for fagleg sekretær Kjell Iversen”. Kjell Iversens arkiv. Perm: Faglig utvalg.

I forkant av den ekstraordinære kongressen dreiv Kjell Iversen nei-sida et massivt kartleggingsarbeid for å finne ut hvordan kongressdelegatene stilte seg til medlemskapsspørsmålet. Finn Erik Thoresen forteller at det i all hovedsak var Kjell Iversen og Trond Giske som dreiv med kartleggingsarbeid, mye fordi begge to ”hadde et enormt kontaktnett”.²²⁷ Personer som var aktive på nei-sida ble satt i aksjon, og Kjell Iversen og Nei til EUs faglig utvalg skaffet seg en imponerende presis oversikt over hvordan delegatene til LOs ekstraordinære kongress stilte seg til norsk medlemskap i EU, dette materialet skal vi komme tilbake til i kapittel 4.²²⁸ Var det mulig å påvirke delegatene i retning nei, så skulle man gjøre nettopp dette. Også en annen EU-motstander, Gerd-Liv Valla, som var med i SME fra februar 1994 og ut EU-kampen, kjente Kjell Iversen godt. Hun mener ”Kjell Iversen var en systematiker av rang. Han visste hvem som skulle på kongressen, visste hvem som var sikre, hvem som var usikre, og jobba mye i forhold til de usikre”.²²⁹ Iversen og EU-motstanderne ønsket å avdekke hvilke delegater man kunne arbeide direkte mot for å påvirke, og hovedjobben hans var å jobbe mot fagbevegelsen for å kunne vinne flertall for nei-standpunktet i LO. Kjell Iversen startet allerede å jobbe fram mot LO-kongressen i 1993, der EU-saken ville stå sentralt.²³⁰ Sammen med andre nei-folk kartla han kongressen både for å finne ut hvilket standpunkt de hadde til norsk medlemskap i EU og hvilket parti de tilhørte: ”De satt i gang hele nettverket sitt for å finne ut om delegatene var ja eller nei”, sier Finn Erik Thoresen. Han forteller at ”Kjell Iversen var en utrolig nøyaktig og flink fyr”, og at ”kartleggingsarbeidet hans var svært seriøst”.²³¹ I etterkant av kartlegginga dreiv Kjell Iversen ”en veldig påvirkning i forhold til de man kunne vite var usikre”, sier Finn Erik Thoresen.²³²

For å få oversikt måtte Kjell Iversen benytte seg av sitt breie kontaktnett, og det lokale kartleggingsarbeidet ble gjort i samarbeid med både Nei til EUs lokalorganisasjoner og med SME, i og med at mange av de som skulle overbevises var arbeiderpartimedlemmer.²³³ I kartleggingsarbeidet delte Kjell Iversen de 315 delegatene inn i fem kategorier ut fra synet på EU-saken. Disse kategoriene var ”Ja”, ”Usikker, heller mot ja”, ”Vet ikke”, ”Usikker, heller mot nei” og ”Nei”. Det hele ble gjort for å kunne målrette påvirkningsarbeidet mot de som

²²⁷ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

²²⁸ Av de 312 delegatene som møtte på LOs ekstraordinære kongress fant Iversen ut at totalt 155 var ja, 154 var nei mens tre var usikre. Det var uhyre nært det som skulle bli det endelige resultatet av voteringa på LOs ekstraordinære kongress 22. september 1994 (156 nei og 152 ja). Kartleggingsmateriale fra Kjell Iversens private arkiv. Trondheim 29. mars 2011.

²²⁹ Intervju med Gerd-Liv Valla. Oslo, 15. mars 2011.

²³⁰ Kallset 200, s. 159.

²³¹ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

²³² Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

²³³ Kallset 2009, s. 161.

skulle overbevises.²³⁴ Ved å kartlegge delegatenes partitilhørighet kunne nei-sida seinere sende noen som snakket samme språk for å påvirke hver enkelt, fortalte Kjell Iversen til Kallset.²³⁵ Det ble sett på som meningsløst å sende en SV-er eller RV-er fra Nei til EU for å kartlegge og påvirke delegater med Ap-bakgrunn.²³⁶ Iversen hadde knyttet kontakter sentralt i LO-forbund som sympatiserte både med Ap, SV og RV, for å få ut informasjon og holde oversikt over hvordan de behandlet EU-saken.²³⁷ Per Østvold går til og med så langt at han gir Kjell Iversen hovedæren for at nei-sida til slutt vant den ekstraordinære LO-kongressen:

Kjell Iversen skal ha æren for dette. [Han] jobbet på fulltid ved Nei til EUs hovedkontor i Oslo, [og] var en veldig dyktig organisator. Han skjønnte at her kom det til å bli ganske jevnt, og kampen kom til å stå om hver eneste stemme. Det betydde at han veldig tidlig satte i gang en kartlegging av samtlige som skulle på denne ekstraordinære kongressen. Vi fikk etter hvert vite hvem disse var, og da kunne vi peile ut hvem disse var, hvilket forbund kom de fra – var det nei- eller ja-forbund? Hva mente de selv? Vi måtte jo da drive undersøkelser, enten ringe dem selv, spørre en fagforeningstillitsvalgt rundt dem. [...] Sakte, men sikkert kunne han tegne opp et kart over hvor alle sto. Da hadde vi de sikre nei, og de sikre ja [...], men disse var det mulig å påvirke. [...] Nei til EU bestemte seg for å påvirke disse personene ved å snakke med dem, be folk rundt dem prøve å snakke med dem, prøve å påvirke foreningen, prøve å få til vedtak i deres egen forening som kunne påvirke dem. [...] Vi brukte veldig mye ressurser på dette.²³⁸

Et av resultatene av dette kartleggingsarbeidet var at aktive nei-folk kunne bruke informasjonen de fikk til å påvirke folk som var usikre innad i forbunda: ”Om det var noen som var usikre i noen av de forbundene som var nei-forbund, så fikk jo vi [forbundslederne] vite det”, sier Finn Erik Thoresen.²³⁹

Det var en stor fordel i mobiliseringa fram mot LO-kongressen at nei-sida var så sammensatt, og at Nei til EU og SME samarbeidet såpass godt som det de gjorde. Finn Erik Thoresen har uttalt at han var en av dem som ”var opptatt av dette tette tverrpolitiske arbeidet til nei-sida i fagrørsla og kontakten mellom SME og det faglege utvalet til Nei til EU”.²⁴⁰ Det var en bevisst strategi for å nå ut med nei-budskapet til flest mulig å ha tett kontakt mellom SME og Nei til EUs faglige utvalg. Kjell Iversen var en av de som ble aktivt konsultert hele tida, også når det gjaldt hvilke strategier SME skulle benytte seg av.²⁴¹ Det at så mange trekker fram arbeidet til en mann, viser både at jobben han gjorde var svært viktig for at nei-

²³⁴ Kallset 2005, s. 146. Kallset støtter seg her på et brev sendt fra sendt fra Kjell Iversen og Per Østvold til Nei til EUs faglige fylkesutvalg 23. juni 1994, funnet i Kjell Iversens private arkiv. Da jeg fikk tilgang til dette arkivmaterialet i mars 2011 fant jeg ikke dette brevet. Per Østvold har ikke lenger dette brevet. Ut fra andre papirer jeg har sett i Iversens arkiv kan jeg bekrefte de ulike kategoriene, men der jeg har benyttet meg av dette materialet i kapittel 4 har jeg endret de få usikre som enten helte mot ja eller nei til ja og nei-delegater.

²³⁵ Kallset 2005, s. 146.

²³⁶ Kallset 2009, s. 161.

²³⁷ Kallset 2009, s. 159-160.

²³⁸ Per Østvold. 28. januar 2011.

²³⁹ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

²⁴⁰ Kallset 2009, s. 161.

²⁴¹ Kallset 2009, s. 161.

sida vant LO-kongressen og at enkeltaktører kan bidra til å skape historie. Finn Erik Thoresen understreker at samarbeidet mellom de ulike nei-organisasjonene var godt: ”Vi hadde et praktfullt samarbeid hele tiden med faglig utvalg i Nei til EU” og ”hadde regelmessige møter”, sier Thoresen.²⁴² Han mener det ville vært ”vanvidd om vi som sto på samme side i LO-sammenheng skulle bli splitta på grunn av at vi som var i Arbeiderpartiet jobba for SME mens de andre jobba for Nei til EU og faglig utvalg”.²⁴³ Per Østvold priser også samarbeidet mellom de to organisasjonene. Han forteller at også de som jobbet i Nei til EU visste at en egen nei-organisasjon var nødvendig for at man skulle klare å beholde flest mulig nei-stemmer i Arbeiderpartiet: ”Vi var gjensidig avhengige av hverandre. Vi hadde felles mål, men jobbet på forskjellig måte og hadde respekt for at det var nødvendig”. Dette stemmer bra overens med det Kristen Nygård var inne på over.

Når det gjaldt det økonomiske, ble det inngått et samarbeid mellom Nei til EU og Sosialdemokrater mot EU. Rettere sagt ble SME finansiert av Nei til EU: ”Det gikk mye penger fra Nei til EU til SME”, forteller Per Østvold.²⁴⁴ Den tidligere lederen av det faglige utvalget sier at dette var penger man ikke snakket om: ”Det gikk penger over i all stillhet. Først betalte bøndene Nei til EU, så betalte Nei til EU SME. Så kunne alle toe sine hender”, sier Per Østvold.²⁴⁵ Også flere kilder Kallset har snakket med bekrefter dette var ”penger utan lukt”.²⁴⁶ Pengene kom i utgangspunktet kom fra Norges Bondelag, og at de ble kanalisert gjennom Nei til EU. Det var disse ”bondepengane” som gjorde at SME kunne bli startet.²⁴⁷ Det var svært kontroversielt, men det hadde også vært mønsteret i 1972.²⁴⁸ At en Arbeiderparti-organisasjon tok i mot penger fra en bondeorganisasjon var derimot trolig et sårt punkt for mange. Hvis det hadde kommet fram at det var landbrukssorganisasjonene som finansierte SME kunne man ha mistet troverdighet hos egne velgere. Dette kan ha vært en grunn til at dette ikke ble snakket om. Uansett viser det seg at nei-sida var svært godt organisert og samarbeidet tett, både innenfor fagbevegelsen og i det store og det hele i EU-kampen på 1990-tallet. Dette var nok en betydelig grunn til at de vant både LO og folkeflertallet. Det gode samarbeidet strakk seg, som vi har sett, ikke bare til å samkjøre argumenter, fordele oppgaver og drive nettverksbygging. Det var nødvendig med penger for å

²⁴² Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

²⁴³ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

²⁴⁴ Per Østvold. 28. januar 2011.

²⁴⁵ Per Østvold. 28. januar 2011.

²⁴⁶ Kallset 2009, s. 105.

²⁴⁷ Kallset 2009, s. 105-106.

²⁴⁸ Kallset 2009, s. 106; Benum 2005, s. 19.

kunne drive en organisasjon, og det var her bondeorganisasjonene og Nei til EU bidro aller mest for nei-grupperinga i arbeiderbevegelsen.

Gerd-Liv Valla mener ”det er viktig å gi folk et eierforhold” til en sak , og at det er noe nei-sida klarte i langt større grad enn ja-sida.²⁴⁹ Nei-sida favnet breitt og samlet både fagbevegelsen, landbruks- og fiskeriorganisasjoner og hadde til og med næringslivslederen Jens P. Heyerdahl med på laget. Gerd-Liv Valla mener dette var en av de viktigste årsakene til EU-motstandernes suksess: ”For å ha organisasjonsutvikling, for å få en positiv endring må folk føle sjøl at det er noe jeg vil ha. Det er noe viktig for meg. Det klarte nei-sida veldig godt”, sier hun, og understreker at nei-sida var ”en veldig typisk massebevegelse.”²⁵⁰

Gerd-Liv Valla jobbet ved statsministerens kontor til slutten av januar 1994, og ble i mai samme år nestleder i NTL. Hun forteller at hun selv ikke var ”blant de mest sentrale i EU-kampen”, men at hun var med i SME fra februar 1994 og til folkeavstemninga var over.²⁵¹ ”Det ene sentrale, utadretta arrangementet jeg var med på var *Teselskap mot EU* på Grand”, forteller Valla.²⁵² Teselskapet ble arrangert av Nei til EU ei uke før folkeavstemninga, og samlet ”mer enn 100 kjente og ukjente nei-damer”.²⁵³ Kvinner fra forskjellige samfunnsområder som forskning, kultur og fagbevegelse, samlet seg om ”en lang underskriftsliste” mot norsk EU-medlemskap.²⁵⁴ ”Jeg [holdt] tale på vegne av de faglige”, forteller Gerd-Liv Valla.²⁵⁵ Dette arrangementet er bare ett av mange eksempler på at EU-motstanderne klarte å samle nei-folk på tvers av samfunnsområder, og sier noe om hvor breitt nei-engasjementet favnet. EU-motstanderne fikk også et forholdsvis fritt spillerom. LO-ledelsen var så oppsatt på å komme gjennom en ny europadebatt uten avskallinger, at de nesten ikke var framme i den offentlige debatten, dette skal vi komme inn på under.

Lite aktivitet fra EU-tilhengerne

Mens de ulike aktørene og grupperingene på nei-sida klarte å ”samordne sin aktivitet” var samarbeidet på ja-sida svakere, i følge Jo Saglie. Der framsto man ”mer som konkurrenter enn som en samlet front”.²⁵⁶ Også funn som er gjort i denne framstillinga bekrefter et slikt inntrykk. Som det ble nevnt innledningsvis i kapitlet, var det ingen tilsvarende organisasjoner

²⁴⁹ Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011.

²⁵⁰ Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011.

²⁵¹ Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011.

²⁵² Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011.

²⁵³ NTB 21. november 1994: ”Teselskap for nei-damer”. <https://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=055013199411212712&serviceId=2>, lastet ned via *Retriever* 27. april 2011.

²⁵⁴ Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011.

²⁵⁵ Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011.

²⁵⁶ Saglie 2002, s. 56.

som samlet EU-tilhengere i fagbevegelsen som SME og Nei til EU. Verken EU-tilhengerne Jan Balstad, Kjell Bjørndalen eller Kåre Myrvold eller EU-motstanderne Finn Erik Thoresen eller Roy Pedersen kjente til noen slik organisasjon.²⁵⁷ Også Jon Erik Dølvik, forskningsleder i FAFO, bekrefter langt på vei dette. LO ledelsen måtte forholde seg lojale til egen taktikk, og ønsket, som vi så i kapittel 1, ikke å skape splid om EU-spørsmålet. I stedet for at de varmeste tilhengerne av medlemskap var i stedet store deler av jobben satt bort til andre som kom utenfra: ”Jeg var jo ganske tett på disse prosessene, og dro rundt og holdt innlegg. De [LO] sendte unge FAFO-forskere på rundt tredve år rundt og skulle holde innlegg”, sier Jon Erik Dølvik.²⁵⁸ Han forteller følgende om sine reiser rundt i debatter på oppdrag fra LO-ledelsen, som selv deltok lite i det offentlige ordskiftet: ”Vi prøvde å være saklig, men vi var jo stort sett aleine i et hav av nei-folk som hadde forberedt innlegg og hadde klare argumentasjoner. Det var lite tydelig ja-argumentasjon rundt omkring på møtene, men nå var det stort sett nei-forbund jeg ble invitert til da”.²⁵⁹ Også dette bekrefter inntrykket av at ja-sida i LO var på defensiven under 1990-åras EU-kamp.

Dette synet deler også sentrale folk på ja-sida. ”Jeg tror du kan si at de var bedre organisert, men de var også en mer homogen gruppe”, sier LOs tidligere førstesekretær Jan Balstad.²⁶⁰ Balstad hevder EU-motstanderne innen fagbevegelsen var en ”politisk gruppe som befant seg fra midten og mot venstre i norsk politikk”.²⁶¹ Og dette synet deler også Kallset. Det var trolig en organisasjonsmessig trygghet som styrket nei-sida i fagbevegelsen på bekostning av ja-sida. Slik Balstad ser det var det nemlig ”verre” for ”den halvparten av Arbeiderpartiets velgere som var tilhengere av EU”, og ”særlig de Arbeiderparti-folka som sokna til fagbevegelsen”, å skulle ”jobbe organisasjonsmessig sammen med Høyre-folk og næringslivsfolk”.²⁶² Han legger til at mange ”sleit litt med det at de nå sto i ledtog med folk som de vanligvis ikke var helt enige med”.²⁶³ Dette går rett inn i striden om vanskelighetene den norske ja-sida har hatt begge gangene spørsmålet om norsk EF/EU-medlemskap har vært oppe. Regjeringa, Arbeiderpartiet, Høyre og næringslivsorganisasjonene, har sammen med LOs ledelse, vært blant de sterkeste tilhengerne av norsk medlemskap. Disse alliansene har på mange måter vært utradisjonelle, siden både partiene og organisasjonene vanligvis har stått i

²⁵⁷ Intervjuer med Balstad; Bjørndalen; Myrvold; Pedersen; Thoresen.

²⁵⁸ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

²⁵⁹ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

²⁶⁰ Jan Balstad. 1. mars 2011.

²⁶¹ Jan Balstad. 1. mars 2011.

²⁶² Jan Balstad. 1. mars 2011.

²⁶³ Jan Balstad. 1. mars 2011.

et motsetningsforhold, og dette har trolig svekket troverdigheten og argumentasjonen til EU-tilhengerne.

Det var også slik at mange av EU-tilhengerne i fagbevegelsen var folk som satt i topposisjoner og sånn sett hadde et ekstra ansvar for at Landsorganisasjonen ikke skulle bli splittet på EU-saken. Det ser vi ikke minst på LO-ledelsens håndtering av europaspørsmålet, som vi var inne på i forrige kapittel. ”Det var jo egentlig kanskje ikke noen grunn til å gå så veldig høyt på banen heller, for usikkerheten var jo til stede”, fastslår Jan Balstad.²⁶⁴ Også FAFO-rapporten ”Fagbevegelsen, EØS og Den europeiske union”, som vi skal komme tilbake til under, understreket dette: ”LOs aktive EØS-linje og forsiktighet i EU-spørsmålet er uttrykk for en erkjennelse av at fagbevegelsen trenger bred organisatorisk oppslutning om sine strategier”.²⁶⁵ Kjell Bjørndalen, forbundslederen i det største LO-forbundet i privat sektor, Fellesforbundet, skulle ønske det hadde blitt ja i 1994, men han støtter likevel LO-ledelsens håndtering: ”Vi bestemte oss for at vi skulle ikke være noen kampanjeorganisasjon. Det var ikke noe spørsmål”.²⁶⁶ ”Jeg var genuint opptatt av at vi skulle gjøre saklige vurderinger og avveininger av hva dette ville bety. Det var det som skulle ligge til grunn”, sier Bjørndalen.²⁶⁷ Når man valgte å følge en slik taktikk skulle det også ”være lov å si nei og ha egne oppfatninger”, i følge den tidligere forbundslederen i Fellesforbundet.²⁶⁸ Roy Pedersen, som selv var nei-mann i Fellesforbundet, bekrefter Bjørndalens versjon av saken: ”Ledelsen i forbundet var åpne, og sa at folk måtte få stemme ut fra det de synes var riktig”, sier Roy Pedersen.²⁶⁹ Alt tyder på at inntrykket fra Fellesforbundet også gjelder for andre forbund. Man var lojale til den linja som ble valgt, og det sikret en større grad av indre samhold enn det hadde vært i fagbevegelsen etter EF-striden i 1972.

Som nevnt i begynnelsen av dette kapitlet, ble det likevel til slutt dannet et eget ja-nettverk i fagbevegelsen. Marit Nybakk, som var stortingsrepresentant og leder for Oslo Samorg, gikk like før den ekstraordinære LO-kongressen i spissen for å danne et eget ja-nettverk kalt *Fagorganiserte for EU*. Målet med organiseringa var å ”motvirke inntrykket av at fagorganiserte på grasrotnivå [var] dominert av nei-folk”.²⁷⁰ Nettverket var

²⁶⁴ Jan Balstad. 1. mars 2011.

²⁶⁵ Dølvik, Jon Erik (red.): *Fagbevegelsen, EØS og Den europeiske union. En utredning om fagbevegelsens vilkår i EØS og EU*. (FAFO-rapport 168). Forskningsstiftelsen FAFO 1994, s. 56.

²⁶⁶ Intervju med Kjell Bjørndalen. Oslo, 3. desember 2010.

²⁶⁷ Kjell Bjørndalen. 3. desember 2010.

²⁶⁸ Kjell Bjørndalen. 3. desember 2010.

²⁶⁹ Roy Pedersen. 10. februar 2011; Kjell Bjørndalen sa noe tilsvarende 3. desember 2010.

²⁷⁰ NTB 20. september 1994: ”Nytt ja-nettverk i fagbevegelsen”: <https://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=055013199409202805&serviceId=2>, lastet ned via *Retriever* 26. april 2011.

”landsomfattende, men hadde med flest fra Fellesforbundet”, forteller Marit Nybakk.²⁷¹ ”Vi jobbet opp mot LO-kongressen, og vi jobbet med å telle stemmer [der]. Vi jobbet ute i fylkene og i de enkelte fagforeningene, produserte noe materiell, og deltok i noen debatter. Vi var også en slags ressursgruppe hvis noen skulle ha tak i faglige tillitsvalgte til debatter på ja-sida”, sier Marit Nybakk. Etter nei-vedtaket på den ekstraordinære LO-kongressen fikk *Fagorganiserte for EU* kritikk av nei-sida. Blant annet var Walter Kolstad ute i *Dagbladet* og hevdet at det at ja-sida organiserte seg var ”som ikke å respektere resultatet av den ekstraordinære LO-kongressen”.²⁷² ”LO må ikke brukes på denne måten”, la lederen av Transportarbeiderforbundet til.²⁷³ Marit Nybakk understreket på sin side, at *Fagorganiserte for EU* ikke var noen organisasjon, men at de kun skulle informere: ”Vi bruker vår demokratiske rett til å informere fagorganiserte om fordelene ved et EU-medlemskap. Etter LO-kongressen har vi fått et ras av henvendelser fra fortvilte ja-folk i fagbevegelsen. Derfor har flere av oss sett behov for et eget informasjonskontor”, sa stortingsrepresentanten.²⁷⁴ Det må skytes inn at ingen fra LO-ledelsen var representert i nettverket. Det var ingen sentrale LO-folk med i nettverket. Marit Nybakk og forbundslederen i Jernbaneforbundet, Ove Dalsheim, var blant de største navna. I tillegg hadde de støtte av en rekke lokale tillitsvalgte. Så lenge EU-motstanderne hadde fått lov til å organisere seg og kjempe for sitt syn i EU-debatten, var det heller ikke urimelig at også EU-tilhengerne måtte få kjempe for sitt standpunkt. Det er imidlertid ikke nærliggende å tro at ja-nettverket spilte noen spesielt avgjørende rolle i innspurten av EU-kampen.

LOs informasjonskampanje og FAFO-rapporten

LO-kongressen i 1993 hadde, som vi husker, vedtatt å vente med å behandle EU-spørsmålet til forhandlingsresultatet mellom EU og Norge var klart. Det skulle holdes en ekstraordinær kongress høsten 1994, og sekretariatet var blitt bedt om å skaffe til veie informasjon som gjorde medlemmene bedre i stand til å foreta et valg. Enkelte mente at LO ikke burde ta noe standpunkt eller gi noe bestemt råd til medlemmene.²⁷⁵ Flertallet både av ja- og nei-folk var like fullt enige om at å unngå å ta stilling ville være bryte med hele LOs tradisjon, dette skal vi komme tilbake til i kapittel 3.

I likhet med hvordan man hadde behandlet europaspørsmålet gjennom hele EØS-prosessen, gikk LO også fram mot den ekstraordinære LO-kongressen 22. september 1994

²⁷¹ Marit Nybakk. Oslo, 17. mars 2011.

²⁷² *Dagbladet* 30. september 1994: ”JA-opprør i LO”. Kjell Iversens private arkiv. Perm: Presseklipp

²⁷³ *Dagbladet* 30. september 1994.

²⁷⁴ *Dagbladet* 30. september 1994.

²⁷⁵ Bergh 2009, s. 402.

breit ut for å innhente informasjon. Ulike meninger og perspektiver fikk komme fram, og LO-sekretariatet bestilte nok en rapport fra fagbevegelsens egen forskningsstiftelse FAFO, som riktignok hadde blitt fristilt i 1993.²⁷⁶ Jan Balstad var et viktig bindeledd mellom LO og FAFO, og generelt var bruken av forskningsstiftelsen var et ledd i å ”utvikle en forskningsbasert politikk”, slik Bergh ser det.²⁷⁷ Det er naturlig å se det at FAFO også ble involvert i EU-spørsmålet inn i dette karakteristiske trekket ved LO under Yngve Hågensen og Jan Balstads innflytelse. Nå fikk FAFO i oppgave å utrede hvilke konsekvenser et norsk EU-medlemskap ville få for fagbevegelsen kontra å fortsette med EØS-avtalen. I rapporten ”Fagbevegelsen, EØS og Den europeiske union” la forskerne vekt på at ”det er fullt mulig og legitimt å ha motstridende syn på EU og EØS ut fra fagbevegelsens mål og verdigrunnlag”.²⁷⁸ FAFO-rapporten helte på et vis mot å anbefale LOs medlemmer å si ja til norsk medlemskap i EU om Sverige og Finland gikk inn i EU, i alle fall fryktet FAFO-forsker Jon Erik Dølvik, som var ansvarlig for rapporten, at ”påvirkningsmulighetene for norsk fagbevegelse [kunne] bli svekket” om ”Norge og Island blir alene igjen i EØS”.²⁷⁹ Dette var helt i tråd med det som skulle bli LOs offisielle linje i medlemskapsspørsmålet. FAFO hadde riktignok blitt fristilt i 1993, men fortsatt var det altså stor grad av samsvar mellom det forskerne fant ut på den ene sida, og det LO-ledelsen argumenterte for på den andre sida.

FAFO mente også at EU-spørsmålets betydning for fagbevegelsen var overdrevet både av ja- og nei-sida: ”Den økonomisk-politiske virkeligheten fagbevegelsen står overfor vil ikke bli dramatisk forskjellig i EØS og EU”, heter det i rapporten.²⁸⁰ Mange var redd for velferdsstatens framtid om Norge ble med i EU, men FAFO-rapporten avviste en slik argumentasjon: ”Velferds- og likestillingspolitikken er et nasjonalt ansvar” [...] og ”[d]et er ikke noe i EUs lovverk som gjør at Norge må gå bort fra vår nordiske skattebaserte velferdsmodell”, heter det i rapporten.²⁸¹ Arbeidslivsområdet var nok et felt hvor det var store bekymringer for hva et norsk EU-medlemskap kunne bety, og også her mente FAFO at det hovedsakelig ville ”være et nasjonalt ansvar”: ”Det er ingen formelle grunner som hindrer en videreføring av den nordiske arbeidslivsmodellen”, står det i rapporten.²⁸²

²⁷⁶ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

²⁷⁷ Bergh 2009, s. 306.

²⁷⁸ Dølvik 1994, s. 56.

²⁷⁹ Dølvik 1994, s. 60.

²⁸⁰ Dølvik 1994, s. 56.

²⁸¹ Dølvik 1994, s. 58.

²⁸² Dølvik 1994, s. 58.

Dølvik understreket at fagbevegelsens stilling var et resultat av nasjonale tradisjoner og styrkeforhold og ikke av EUs politikk.²⁸³ Betydningen av det man kalte en nordisk utvidelse av EU, der Finland, Norge og Sverige skulle bli tatt opp, ble tillagt sentral betydning. FAFO-rapporten hevdet at et ”felles nordisk EU-medlemskap kan [...] bety en endring av EU. Tyngdepunktet flyttes og kan bidra til et sterkere nordeuropeisk preg på EU-samarbeidet”, sto det.²⁸⁴ FAFO-rapporten la hovedvekten på materielle spørsmål knyttet til økonomi og arbeidsliv, fordi de direkte berørte fagbevegelsens interesser og handlingsvilkår i Norge.²⁸⁵

Avslutningsvis advarte FAFO-forskerne fagbevegelsen mot å avgrense EU-debatten ”til å dreie seg om nasjonale fordeler og ulemper ved EU og EØS”, uavhengig av Norges valg ville EU ha en ”så dominerende stilling i Europa at EUs videre utvikling vil[le] være avgjørende for evnen til å løse felles problemer”, het det.²⁸⁶ I tråd med fagbevegelsens idealer måtte man dermed ha evne å se ut over sin egen situasjon. ”Fagbevegelsen må også ta stilling til hvordan den mener Norge best kan medvirke til å forbedre utviklingen i Europa”, het det i FAFO-rapporten.²⁸⁷ Dette var også et av hovedpoengene til LO-leder Yngve Hågensen i hans agitasjon for EU-medlemskap.²⁸⁸ EU-samarbeidet ville skride fram med eller uten Norge, og Norge ville uansett bli påvirket av EUs framtidige politikk og utvikling. Til slutt bandt FAFO-rapporten på mange måter Norges skjebne til hva som ville skje i de andre nordiske land.²⁸⁹ Det skulle også vise seg å bli taktikken fra en stor del av LOs sekretariat, som vi må ha med oss inn i kapittel 3. FAFO-rapporten kan leses som en saklig og nøktern analyse av situasjonen i EU og Norge, men det var ikke alle som var enig i det. Mange EU-motstandere mente, som vi snart skal se, at konklusjonene som ble gjort i FAFOs rapport ikke sto i stil med deres syn i EU-saken. Og man kan forstå mistanken om at rapporten var noe som skulle legitimere LO-ledelsens syn i EU-saken.

Felles Nei til EU og SME-reaksjon på LOs FAFO-rapport

Kort tid før LO-kongressen, publiserte organisasjonene Sosialdemokrater mot EU og Nei til EU en egen rapport ”Norsk fagbevegelse og Den europeiske union” der de imøtegikk en del

²⁸³ Dølvik 1994, s. 59.

²⁸⁴ Dølvik 1994, s. 60.

²⁸⁵ Dølvik 1994, s. 60.

²⁸⁶ Dølvik 1994, s. 60.

²⁸⁷ Dølvik 1994, s. 60.

²⁸⁸ Hågensen 2005: s. 247.

²⁸⁹ Dølvik 1994, s. 60.

av ”ja-argumentene” de mente å finne i rapporten FAFO hadde utarbeidet for LO.²⁹⁰ De som hadde ansvaret for denne rapporten var tre menn fra fagbevegelsen, Finn Erik Thoresen, Per Østvold og LO-advokaten Einar Stueland. I utgangspunktet hevdet nei-organisasjonene at deres rapport var ment som et tillegg til FAFO-rapporten, men den ble hovedsakelig sett på som en slags motrapport.²⁹¹ Det er naturlig å se den som et ledd i taktikken for å svekke ja-sidas argumenter i kampen mot norsk EU-medlemskap.

FAFO-rapporten var framstilt som LOs offisielle og nøytrale EU-rapport, og var planlagt å skulle danne grunnlag for den videre EU-diskusjonen i fagbevegelsen. Med bakgrunn i dette mente *Klassekampen* at det måtte ”bli betraktet som oppsiktsvekkende at LO-advokat Stueland bidrar med sin ekspertise” i en rapport som skulle slå hull på argumentasjonen fra FAFO.²⁹² Avisas konklusjoner er på ingen måte urimelige. Kallset tar det at Thoresen, Østvold og Stueland hadde vært medforfattere til inntekt for at ”nei-standpunktet gjekk heilt inn i LO-administrasjonen, og at det var basert på solid fagleg grunnlag.”²⁹³ Det er ingen grunn til å betvile den analysen. Samtidig bør det nevnes at også Kallset er EU-motstander, og at hvordan man analyser ulike samfunnsområder ofte kommer an på hvilket utgangspunkt man har. Sånn sett var både FAFO-rapporten og nei-rapporten begge absolutt basert på solid faglig grunnlag, men det var naturligvis ikke tilfeldig at SME og Nei til EUs rapport endte opp med å anbefale nei til EU. Det var vel nettopp premisset for hele rapporten å komme med saklig argumentasjon om hvorfor folk i LO burde si nei på faglig grunnlag. Og det er ikke utenkelig å se det på samme måte med FAFO-rapporten.

Hovedpoenga i rapporten var at det ville være vanskeligere å jobbe for arbeiderbevegelsens mål om arbeid til alle om Norge blir medlem av ”en [u]nion der andre mål er viktigere enn full sysselsetting, og der troen på de frie markedskreftene og konkurranseøkonomien er grunnleggende”.²⁹⁴ Fagbevegelsens muligheter til å påvirke ville bli svekket om beslutninger ble flyttet fra Norge til Brussel, og ”på sikt vil [medlemskapet] føre til et press på det norske arbeidsrettssystemet”, het det.²⁹⁵ I tillegg trodde Stueland, Thoresen og Østvold at velferdsstaten og de norske fellesgodene var bedre sikret utenfor EU.²⁹⁶ Dette skulle bli et av hovedargumentene for nei-sida i EU-debatten i fagbevegelsen. Både

²⁹⁰Stueland, Einar, Finn Erik Thoresen og Per Østvold: ”Norsk fagbevegelse og Den europeiske union”. Sosialdemokrater mot EU og Nei til EU faglig utvalg. 1994.

²⁹¹ *Klassekampen* 8. september 1994: ”LO-jurist bak nei-melding”. Kjell Iversens private arkiv. Perm: Presseklipp; Finn Erik Thoresen 29. november; Per Østvold. 28. januar 2011.

²⁹² *Klassekampen* 8. september 1994.

²⁹³ Kallset 2009 s. 163.

²⁹⁴ Stueland m.fl. 1994, s. 6.

²⁹⁵ Stueland m.fl. 1994, s. 6.

²⁹⁶ Stueland m.fl. 1994, s. 6.

FAFO-rapporten og SMEs rapport satt søkelys på ulike sider av EU og et eventuelt norsk medlemskap. Begge rapportene framstår i dag som saklige og nøytrale, men det er klart at utgangspunktet for rapportene var forskjellig og at det preget utforminga. Mens Nei til EU og SMEs rapport først og fremst skulle analysere EU-saken basert på på nei-sidas premisser og få folk til å si nei med bakgrunn i faglige spørsmål, var det langt mer EU-positive folk som sto bak FAFOs utgreiing. Man kan derfor hevde at begge disse rapportene ble brukt for å legitimere de respektive sidenes ståsted i EU-saken.

Oppsummering

Som vi har sett, klarte nei-sida i langt større grad enn ja-sida å samle seg om en felles front i EU-kampen. Ikke minst var den samkjøringa av argumenter og den felles innsatsen, med systematisk og grundig arbeid, folk fra Nei til EU og SME la ned i forkant av LO-kongressen og folkeavstemninga viktig for at det ble nei begge stedene. Til tross for at man hadde ulikt syn på for eksempel EØS-avtalen klarte man på nei-sida å samle seg om den viktigste kampen, det å få Norge til å si nei til EU. Det var viktig at det var en egen nei-organisasjon som jobbet for å få Arbeiderparti-medlemmer til å si nei, og det var viktig at man også hadde Nei til EU som kunne benytte seg av flere argumenter og samle breiere. Det at nei-sida samlet så breit, var så strukturerte og klarte å gi folk et eierskap til EU-saken førte til at de sto sterkt også i fagbevegelsen. Det var svært organiserte og strukturerte mennesker med gode kontaktnett som jobbet innenfor nei-sida i EU-kampen, og man skal ikke undervurdere enkeltpersoner som Kristen Nygaard, Finn Erik Thoresen, Per Østvold og Kjell Iversens betydning. Spesielt har sistnevnte blitt trukket fram som en ”rev som lurte i kulissene”.²⁹⁷ Nei-sida i fagbevegelsen lyktes både med å stå samlet mot norsk EU-medlemskap til tross for at de var uenige om både EØS og hvilken taktikk de skulle følge, og de lyktes også med å plukke fra hverandre den argumentasjon som kom fra EU-tilhengerne. Ikke minst var det svært vellykket at de sentrale personene i Sosialdemokrater mot EU støttet varmt opp om EØS-avtalen for å sikre norsk næringsliv tilgang til EUs indre marked. Næringspolitikk og arbeidsplasser er et viktig fokuspunkt for å kunne vinne fram i Landsorganisasjonen. Støtten EØS-avtalen fikk fra store deler av nei-sida, og argumentet om at den var et selvstendig alternativ til full EU-medlemskap, var en viktig grunn til at det til slutt ble et nei-vedtak på LO-kongressen i 1994.

²⁹⁷ Faks sendt fra dattera Monica til Kjell Iversen 2.desember 1994 med kopi av avisartikkelen: ”Seierherrene vender hjem”. Kjell Iversens private arkiv. Perm: Presseklipp. Det er åpenbart en trønderavis, og mest trolig *Adresseavisen*. Dessverre kommer ikke ikke fram. Saken har en lokal vinkling og handler om Iversen, Kjell-Erik Kallset og Trond Giske, nei-menn som alle hadde base i Trondheim. Det er ingen sak om dette i *Retriever*.

LO-ledelsen og EU-tilhengerne klarte ikke på samme måten som nei-sida å komme fram med sine argumenter om hvorfor LO-medlemmer burde si ja til et norsk medlemskap. På ja-sida samarbeidet man langt mindre og dårligere enn EU-motstanderne, og det styrket trolig heller ikke saken at LO-ledelsen hadde satt bort informasjonsinnhentinga til den uavhengige instansen FAFO. Når LO-ledelsen satte bort premissene for sin egen debatt på den måten vi har sett brøyt det klart med prinsippet om at man skal skape eierskap til en sak. Argumentene om hvorfor LO-medlemmene burde gå inn for EU-medlemskap, samlet kanskje heller ikke breit nok, når man allerede hadde en EØS-avtale som sikret næringslivet markedsadgang og like konkurransevilkår. Det var trolig de økonomiske argumentene som talte sterkest for et EU-medlemskap, og mange av disse var jo allerede dekket med EØS.

Kapittel 3: Ekstraordinær kongress med uventet utfall

Som vi så i kapittel 1, valgte et klart flertall å utsette å ta stilling til spørsmålet om Norge burde bli medlem av EF på den ordinære LO-kongressen i mai 1993. Der vedtok organisasjonen i stedet å ta stilling til dette spørsmålet på en ekstraordinær kongress.²⁹⁸

Hovedbegrunnelsen fra sekretariatsflertallet, som hadde foreslått dette, var den gang at medlemskapsforhandlingene mellom Norge og EF ennå ikke var i mål, og at det derfor ville være dumt å ta stilling før man visste hva man skulle ta stilling til.

Medlemskapsforhandlingene mellom Norge og, det som ved nyttår 1994 ble, Den europeiske union (EU) var først i havn i mars 1994.²⁹⁹ Seinere på våren innkalte LOs sekretariat, i tråd med hva kongressen i 1993 hadde vedtatt, til en ekstraordinær kongress. Tidspunktet ble satt til torsdag 22. september 1994.

I likhet med hva som hadde vært karakteristisk for hele denne europadebatten i fagbevegelsen, var også slutfasen inn mot den ekstraordinære kongressen preget av ulike syn, men relativt rolig debattklima. Til tross for at det hersket stor uenighet om medlemskaps spørsmålet, var så godt som alle i LO-systemet innstilt på at de ”skulle leve med hverandre i ettertid”.³⁰⁰ Sentrale personer på ja- og nei-sida understreket både underveis i prosessen og i etterkant hvor viktig det var for fagbevegelsen å få til en ryddig og samlende debatt. Ingen ville gjenoppleve urolighetene fra etter EF-striden i 1972, og det var fortsatt frykt for at det lå potensielt sprengstoff i EU-spørsmålet.

LO-sekretariatet hadde, som vi var inne på i kapittel 2, fått forskningsstiftelsen FAFO til å utarbeide en rapport med fokus på fagbevegelsens muligheter innenfor enten en fortsatt EØS-avtale eller et norsk medlemskap i EU. EU-motstanderne organiserte seg godt, og satt alle krefter inn på å vinne LOs ekstraordinære kongress. De aksepterte ikke FAFOs informasjonsrapport om EU og EØS som en saklig og nøytral analyse, og ga kort tid før kongressen skulle finne sted ut sin egen ”motrapport” for å få fram sitt syn på saken. I tillegg til å legge en felles taktikk, jobbet nei-sida også mye med å samkjøre argumentasjonen. Det gjaldt å kunne argumentere overbevisende og treffe flest mulig med sin argumentasjon. Som vi var inne på i kapittel 2, var det en forskjell mellom de EU-motstanderne som aksepterte EØS-avtalen og de som var mot denne også. Imidlertid klarte nei-sida å samle seg om et felles mål om å vinne flertallet på LOs ekstraordinære kongress. Når det gjelder EU-tilhengerne, var de, som vi skal komme nærmere inn på, imidlertid splittet i synet på hva som var den beste

²⁹⁸ LO kongressreferat 1993, s. 209.

²⁹⁹ Den norske EU-delegasjonens hjemmesider: http://www.eu-norge.org/en/Norges_forhold_til_EU/historikk/#94, lastet ned 17. april 2011; Brundtland 1998, s. 365.

³⁰⁰ Finn Erik Thoresen. 29.november 2010.

muligheten for å sikre et ja-flertall på LO-kongressen. Da sekretariatet behandlet temaet ekstraordinær kongress, hadde man til og med delt seg sånn at det kom to innstillinger fra ja-sida. Det kan tenkes at det slo med tanke på mulighetene for å få et ja-vedtak på kongressen. Et klart flertall både i den valgte ledelsen og i sekretariatet var EU-tilhengere, og likevel ble det ikke ja-seier på kongressen. Mange opplevde dette som veldig overraskende. Gjorde det at EU-tilhengerne var splittet det lettere for nei-sida å vinne flertall for sitt syn på LO-kongressen, eller har det andre forklaringer? Hvilke følger fikk det at Landsorganisasjonen, som i 1972 hadde vært klart inne på ja-sida, nå gikk mot norsk EU-medlemskap? Hva gjorde LO-ledelsen med resultatet de fikk på den ekstraordinære kongressen? Hvordan kunne nei-sida bruke det nei-vedtaket de fikk i LO i innspurten i EU-kampen?

Før vi drøfter alle disse spørsmåla, skal vi imidlertid først gå inn på kongressens grunnlag, organisering og sammensetning. Vi skal se på forslaga som LOs ekstraordinære kongress skulle ta stilling til, hvordan debatten artet seg, og gjennom hele kapitlet skal vi få innspill fra sentrale aktører fra EU-debatten i fagbevegelsen. Avslutningsvis skal vi se på hvordan LOs ledelse og deres motstandere på nei-sida på hvert sitt vis valgte å bruke det utventete nei-vedtaket som kom på kongressen i innspurten i EU-kampen. Til slutt skilte det 60.000 stemmer i folkeavstemningen 28. november 1994 mellom ja og nei til norsk EU-medlemskap på landsbasis. Gro Harlem Brundland hevder langt på vei at LO-kongressen ble avgjørende for Norge ikke ble medlem av Den europeiske union, og at det nei-vedtaket ”gav hele nei-bevegelsen en ekstra legitimasjon [sic] og moralsk ryggdekning når de kunne advare mot EU-medlemskap ved å vise til fagbevegelsens standpunkt”.³⁰¹ Var det slik?

LO-kongressens grunnlag, organisering og sammensetning

Landsorganisasjonen holder vanligvis kongresser hvert fjerde år, og flere har kalt kongressen et ”demokratisk verksted”.³⁰² Her oppsummerer LO hva som har skjedd i forrige fireårsperiode, diskuterer ulike saker som måtte stå på dagsordenen, og man legger løpet videre gjennom å vedta LOs handlingsprogram for neste periode. LOs kongress består av 315 delegater med tale-, forslags- og stemmerett, i tillegg er det en rekke representanter til stede som kan ta ordet, men som ikke får være med i voteringer. 260 delegater er valgt inn fra de ulike fagforbunda som er tilknyttet LO. Størrelsen bestemmer hvor stor representasjon de ulike forbunda får på kongressen, og Fagforbundet og Fellesforbundet har de største

³⁰¹ Brundtland 1998, s. 379. Det var nok *legitimitet* hun mente.

³⁰² Intervju med Kåre Myrvold. Oslo, 28. oktober 2010; Yngve Hågensen mener ”LO-kongressene på sitt beste er et kreativt politisk verksted”. Hågensen 2005, s. 174.

delegasjonene.³⁰³ Det er også 40 distriktsrepresentanter fra LO lokalt.³⁰⁴ De siste 15 er valgte sekretariatsmedlemmer.³⁰⁵

Da Landsorganisasjonen sammenkalte EU-kongressen i 1994, var det bare fjerde gang i organisasjonens da 85 år lange historie at man hadde holdt ekstraordinær kongress.³⁰⁶ I henhold til LOs vedtekter §6.1 kan en ”ekstraordinær kongress [...] innkalles av Sekretariatet når det oppstår særlig viktige og uforutsatte situasjoner”.³⁰⁷ Da gjøres det i henhold til vedtektenes §6.3 som sier at det er de representantene ”som ble valgt til den siste ordinære kongress” som skal møte.³⁰⁸ Det var derfor ingen mulighet til å tenke taktisk i utvelginga av med tanke på ja- og nei-standpunkter hos delegatene som kom på LO-kongressen i 1994. I følge Kåre Myrvold var det riktignok noen i fagbevegelsen som ønsket å sette sammen den ekstraordinære kongressen på en annen måte.³⁰⁹ Det kan tenkes at noen ønsket å åpne opp for en endring av kongressens sammensetning, slik at man kunne sikre et bestemt utfall. Om reglene ikke hadde vært klare, kunne det kanskje åpnet opp for spekulasjoner om kongressens sammensetning og utfall. EU-saken var viktig for mange, og det var spådd at det ville bli jevnt. Derfor er det ikke utenkelig at noen kunne tenke seg å endre kongressens sammensetning. Ønsket om endring kunne komme av andre årsaker også. Norsk Tjenestemannslag (NTL) forsøkte for eksempel å skifte ut en av sine delegater, uten at man av den grunn skal mistenke forbundet for å ha gjort dette av taktiske årsaker. Forbundet var splittet i EU-saken, og hadde både ja- og nei-delegater på kongressen.³¹⁰ Uansett søkte NTL om å erstatte sin avgåtte nestleder Aud Wathnebryn med etterfølgeren Gerd-Liv Valla, men

³⁰³ Fagforbundet opprettet i 2003 da Norsk Kommuneforbund og Norsk Helse- og Sosialforbund slo seg sammen. Fellesforbundet var en sammenslåing av Norsk Jern- og Metallarbeiderforbund, Norsk Bekledningsarbeiderforbund, Norsk Bygningsarbeiderforbund, Norsk Papirindustriarbeiderforbund og Norsk Skog- og Landarbeiderforbund. Siden har to nye forbund også kommet med Norsk Grafisk Forbund (2006) og Hotell- og Restaurantarbeiderforbundet (2007).

³⁰⁴ I 1994 var dette samorganisasjoner som fulgte fylkesgrensene.

³⁰⁵ Fire av disse representerer LOs valgte ledelse. Det er LO-leder, nestleder, hovedkasserer og førstesekretær. De gjenværende elleve plassene fylles opp av fagforbunda. Det er som regel det forbundslederne som tar plass. Fellesforbundet og Fagforbundet har to plasser hver, de siste sju representerer forbunda nedover i størrelse. Forbund som er for små til å ha faste representanter i LO-sekretariat, er varamedlemmer, og disse har møte-, tale- og forslagsrett, men er altså ikke med og stemmer. Avsnittet bygger i stor grad på informasjon fra intervju med Kåre Myrvold 28. oktober 2010; Se også (red. Kortner, Olaf, Preben Munthe og Egil Tveterås): *Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon: K-Lat*. Kunnskapsforlaget/H. Aschehoug & Co./A/S Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1988, s. 664-665.

³⁰⁶ De andre gangene var i 1914, 1917 og i 1972. I 1972 LO behandlet spørsmålet om norsk medlemskap i EF.

³⁰⁷ Referat fra den 4. ekstraordinære kongress 22. september 1994. Landsorganisasjonen i Norge/Aktietrykkeriet a.s., Oslo 1994, s. 5.

³⁰⁸ LOs vedtekter §6.3, referert i LO kongressreferat 1994, s. 5.

³⁰⁹ Kåre Myrvold i samtale. 14. oktober 2010.

³¹⁰ LO kongressreferat 1994; Kartleggingsmateriale fra Kjell Iversens private arkiv; Messel, Jan: *Samling og strid: Norsk Tjenestemannslag 75 år*. Norsk Tjenestemannslag/Tiden Norsk Forlag 1997, s. 342.

fikk avslag på henvendelsen.³¹¹ Aud Wathnebryn hadde ja-standpunkt, Gerd-Liv Valla nei-standpunkt. LOs vedtekter var klare på prosedyrene for sammensetning av en ekstraordinær kongress, og om man hadde forsøkt å endre sammensetningen ville neppe et vedtak gjort av en slik kongress hatt særlig stor legitimitet. Sekretariatet, forbunda og samorganisasjonene måtte derfor i all hovedsak stille med de samme delegatene som møtte på den ordinære kongressen i mai 1993.

EU-debatten i gang for alvor

Da LO-leder Yngve Hågensen ønsket kongressdelegater og gjester velkommen under kongressens åpning, kunne han opplyse at 311 av 315 stemmeberettigete var på plass i salen.³¹² Når stemmene om LOs anbefaling i EU-spørsmålet skulle telles opp på slutten av kongressen, viste det seg at bare 308 delegater deltok i avstemninga.³¹³ Hvilken betydning hadde dette for LOs vedtak i EU-saken? Innledningsvis ble Finn Erik Thoresen (Grafisk) og Kjellaug Kristiansen Jota (Postorg.) valgt som dirigenter, og Anne-Grete Lindstrøm (HK) og Håkon Nielsen (Fellesforbundet) som sekretærer.³¹⁴ Dirigentbordet skal holde oversikt over taleliste, fordele taletid, referere forslag og legge til rette for at kongressen gjennomføres etter vedtektene. De skal også styre selve debatten og foreslå voteringsform.³¹⁵ Dagen før kongressen gikk *Aftenposten* ut og kritiserte at nei-mannen Finn Erik Thoresen var foreslått som dirigent.³¹⁶ Ellen Stensrud tok imidlertid Thoresen i forsvar. Hun mente Thoresen var en av de dyktigste dirigentene man kunne få, og at det ikke var noen grunn til å stille spørsmål ved valget av nei-mannen som dirigent.³¹⁷ Alle fire som ble valgt på den ekstraordinære kongressen i 1994 hadde innehatt lederposisjoner også på den ordinære LO-kongressen i 1993, at de ble innstilt og valgt på nytt styrker oppfatninga av den ekstraordinære kongressen som en slutføring av den forrige kongressen. Før EU-debatten i LO for alvor kunne begynne, skulle sekretariatet legge fram forslaga til vedtak som forelå fra sekretariatet. LO-sekretariatet hadde ikke kommet til enighet da man behandlet EU-saken, og de i alt 15 representantene som hadde stemmerett hadde delt seg på hele fire forslag til anbefalinger om hvordan den

³¹¹ Brev fra Norsk Tjenestemannslag til LO, 19. mai 1994: "Ekstraordinær kongress 22. september – Søknad om suppleringsvalg til en av NTLs kandidater", samt LOs svarbrev. LOs arkiv, arkivnøkkel: Mappe 031.1: "Kongressen" 1994 Mp. 1.

³¹² LO kongressreferat 1994, s. 8.

³¹³ LO kongressreferat 1994, s. 142.

³¹⁴ LO kongressreferat 1994, s. 10.

³¹⁵ Kåre Myrvold. 28. oktober 2010.

³¹⁶ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

³¹⁷ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010; Ellen Stensrud bekrefter dette i en e-post 26. april 2011.

ekstraordinære kongressen skulle konkludere i EU-spørsmålet.³¹⁸ Hvordan kunne det ha seg at sekretariatetsmedlemmene hadde så forskjellige oppfatninger? Og hvordan gikk egentlig skillelinjene i sekretariatet?

Fire innstillinger til kongressen

Vi minnes at EU-spørsmålet var en vanskelig sak for hele LO og ledelsen var veldig bevisst på å ha en saklig og god behandling der det skulle være rom for ulike synspunkter. Dette gjaldt også i sekretariatet. Ikke minst viste dette seg ved at 15 sekretariatsmedlemmene delte seg på hele fire forslag da man skulle foreslå innstillinger til hvordan LO skulle konkludere i medlemskapsspørsmålet. Et betinget ja-forslag fra LOs ledelse fikk seks stemmer, et ubetinget ja-forslag fra Fellesforbundet fikk to stemmer, fire stemte for et klart nei-forslag og tre stemte for et forslag om at LO ikke skulle ta stilling i EU-spørsmålet. Alle, bortsett fra det reine nei-forslaget, hadde tatt utgangspunkt i rapporten FAFO utarbeidet for sekretariatet og støttet seg på deres analyse. Mennene bak det reine nei-forslaget aksepterte imidlertid ikke FAFO-rapporten, som de mente var altfor positiv til norsk EU-medlemskap.

LO-leder Yngve Hågensen og fem andre sekretariatsmedlemmer sto bak den betingete ja-innstillinga (forslag 1). Alle de fire i den valgte LO-ledelsen støttet forslaget. I tillegg til Hågensen var dette Esther Kostøl, Svein-Erik Oxholm og Jan Balstad. De fire fikk de med seg forbundslederne Gunnar Grimnes (NEKF) og Arthur Svensson (NKIF).³¹⁹ I dette forslaget anbefalte man LO-medlemmene å si ja til norsk medlemskap i EU dersom Sverige og Finland først gikk inn for medlemskap i sine folkeavstemninger. Som vi husker fra i kapittel 1, hadde den norske regjeringa lagt seg på en tilnæringslinje til EU sammen med de andre EFTA-landa Finland, Sverige og Østerrike, først med sikte på å få en EØS-avtale, og så ved å søke medlemskap i EU. For LO-ledelsen ble det avgjørende å få til en felles nordisk løsning i europaspørsmålet. Man trodde at et samlet Norden kunne gjøre det lettere å få gjennomslag for viktige saker i EU, siden fagbevegelsen sto sterkere der enn i mange andre land. Sett i lys av dette er det kanskje ikke så rart at LO-ledelsen knyttet sitt standpunkt opp til hva som ville skje i de andre nordiske land. Samtidig var det neppe regnet til å trekke stemmer for ja-forslaget at man hovedsakelig skulle følge etter Sverige og Finland. Kjell Bjørndalen og Kjell Martinsen fra Fellesforbundet kom på sin side med et ubetinget ja-forslag. De mente at Norge

³¹⁸ Disse 15 møtte i Sekretariatet under behandlingen av EU-spørsmålet: Fire fra LO-ledelsen Yngve Hågensen (leder), Esther Kostøl (nestleder), Jan Balstad (førstesekretær) og Svein-Erik Oxholm (hovedkasserer). De øvrige ni var fra forbunda, Gunnar Grimnes (NEKF), Arthur Svensson (NKIF), Jan Davidsen (NKF), Arnfinn Nilsen (NAF), Sture Arntzen (HK), Thorbjørn Dahl (NNN), Kjell Bjørndalen (FF), Kjell Martinsen (FF), Jan Werner Hansen (NTL), Terje Moe Gustavsen (Statstjenestemannskartellet) og Jan Inge Kvistnes (DnP).

³¹⁹ *LO-Aktuelt* nr. 10/1994, s. 7.

skulle gå inn i EU uavhengig av de nordiske nabolandas skjebne (forslag 2).³²⁰ Ledelsen i Fellesforbundet var av dem som hadde ment det var sterke næringspolitiske hensyn som talte for et norsk EU-medlemskap.

Jan Davidsen (NKF), Arnfinn Nilsen (NAF), Sture Arntzen (HK) og Thorbjørn Dahl (NNN) var de fire forbundslederne som sto i front av sekretariatets mindretallsinnstilling om å si nei til EU (forslag 3).³²¹ Kommuneforbundet hadde vært et av de mest EU-skeptiske forbunda i LO, og forbundet ble viktig først og fremst fordi kommuneansatte interesser i offentlig sektor kom mer med i EU-debatten.³²² Man ønsket å forsvare velferdsstatens framtid mot krav om privatisering og økt økonomisk lønnsomhet.³²³ Handel og Kontor hadde markert seg som et klart nei-forbund.³²⁴ Det hadde også Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund, mens Norsk Arbeidsmandsforbund var noe mer delt i spørsmålet.³²⁵ De fire EU-motstanderne hadde imidlertid også støtte fra fem andre forbundsledere, som ikke hadde stemmerett i sekretariatet.³²⁶ Nei-standpunktet sto med andre ord sterkt blant forbundslederne både i privat og i offentlig sektor. Likevel var det et klart flertall både i toppen av LO, i ledelsen så vel som i sekretariatet, og i Arbeiderpartiet hadde et gått inn for norsk EU-medlemskap. Det at hele ni forbundsledere støttet nei-standpunktet gjorde det vanskelig for LO-ledelsen og EU-tilhengerne ikke å ta inn over seg at EU-standpunktet sto sterkt. Nei-mannen Per Østvold hevder at det at det var så massiv støtte bak nei-forslaget, på mange måter gjorde nei-sida ”uangripelig”.³²⁷ Mange mente likevel at nei-flertallet på kongressen var uventet, og det var nok en tendens at LO-ledelsen hadde undervurdert nei-stemningene i fagbevegelsen. Jan Balstad innrømmer langt på vei dette:

Når du sitter i en ledelse, enten det er i et parti eller det er i en fagbevegelse, så er det alltid noen som vil fortelle deg det du vil høre. Jeg kaller det å høre på klakørene. Og i EU-kampen så trur jeg faktisk det var tilløp til å høre mer på de som sa det vi ønska å høre, enn å høre på de som var realister og som hadde fingeren i jorda. Og dermed så trodde vi kanskje at stemningen var litt annerledes enn det den egentlig var.³²⁸

Det kom også et fjerde forslag til den ekstraordinære kongressen. NTL og Jan Werner Hansen fikk med seg Terje Moe Gustavsen (Statstjenestemannskartellet) og Jan Inge Kvistnes

³²⁰ *LO-Aktuelt* nr. 10/1994, s. 7.

³²¹ *LO-Aktuelt* nr. 10/1994, s. 10.

³²² Terjesen 1997, s. 150.

³²³ Terjesen 1997, s. 153.

³²⁴ Fjellvik, Einar: HK 100 år. Handel og Kontor og LO Media. 2008, s. 142.

³²⁵ Kjell Iversens kartleggingsmateriale. Kjell Iversens private arkiv.

³²⁶ Dette var Finn Erik Thoresen (NGF), Gro Standnes (SL), Oddrun Remvik (FO), Svein Fjæstad (HRAF) og Walter Kolstad (NTF).

³²⁷ Per Østvold. 28. januar 2011.

³²⁸ Jan Balstad. 1. mars 2011.

(Norsk Postforbund) på å forelså at LO ikke skulle gi noen anbefaling til medlemmene om hvilken side de burde ta i EU-saken (forslag 4).³²⁹ NTL hadde hatt en vanskelig debatt innad, og Hansen fryktet at også LO skulle komme splittet ut av EU-debatten, derfor ville det være mer behagelig om man ikke fattet noe anbefalende vedtak. Som vi har sett var det fire ulike forslag kongressen kongressen måtte forholde seg til. I praksis skulle de til slutt vise seg at det bare kom til å stå om to av dem.

Forslag 1: LO-ledelsens betingete ja-forslag

De seks som støttet det betingete ja-forslaget knyttet, som nevnt, Norges skjebne opp mot utfallet av folkeavstemningene i Finland og Sverige: ”Resultatet av folkeavstemningene i Finland og Sverige vil være av avgjørende betydning for om EØS-avtalen fortsatt vil kunne være et selvstendig alternativ for Norge”, het det i konklusjonen i forslag 1.³³⁰ Yngve Hågensen og hans meningsfeller støttet lojalt opp om FAFO-rapporten og dennes analyse som slo fast at ”på vesentlige områder vil EU-medlemskap ikke føre til endringer i forhold til EØS-avtalen”.³³¹ Eksportnæringenes rammevilkår var allerede sikret gjennom EØS, og andre områder som var viktig for fagbevegelsen, velferdsordninger, sysselsettingspolitikk og forholda på arbeidsplassen ville heller ikke bli påvirket av om Norge gikk inn for EU-medlemskap i stedet for å fortsette med EØS-avtalen, het det videre i LO-ledelsens innstilling.³³²

Forslag 1 var på sett og vis en defensiv og avventende innstilling. Slik det framstår forsøkte LO-ledelsen heller å tone ned spørsmålet om norsk EU-medlemskap, i stedet for å legge vekt på hva som var positivt for Norge og for fagbevegelsen med å gå inn i unionssamarbeidet. For LO-ledelsen var det viktigste på mange måter allerede på plass gjennom EØS-avtalen. Eksportindustrien i privat sektor ville få tilgang til de samme markedene som europeiske konkurrenter, og man håpet dette kunne bidre til å sikre arbeidsplasser. Jan Balstad forteller at EØS-avtalen ble en slags ”fall-back position” for LO: ”Det var veldig viktig at det blei slutta opp om EØS-avtalen, så vi hadde den som trygg basis i forhold til EU”.³³³ Balstad hadde bakgrunn fra privat sektor, og var særlig opptatt av industripolitiske spørsmål. Han hadde også en periode vært handelsminister, og for han ble det viktig å sikre arbeidsplassene i eksportindustrien. Yngve Hågensen var i sin periode som

³²⁹ *LO-Aktuelt* nr. 10/1994, s. 7.

³³⁰ LO kongressreferat 1994, s. 18.

³³¹ LO kongressreferat 1994, s. 13.

³³² LO kongressreferat 1994, s. 13.

³³³ Jan Balstad. 1. mars 2011.

LO-leder aller mest opptatt av sysselsettingsspørsmål, og det er klart at de næringspolitiske argumentene for EØS-avtale og EU-medlemskap også må ses i det perspektivet.

FAFO-rapporten hadde imidlertid sådd tvil om om EØS-avtalen fortsatt ville være ”et selvstendig politisk alternativ” og det het at avtalen forutsatte ”en viss balanse i styrkeforholdene mellom EFTA- og EU-pillaren”.³³⁴ Man fryktet at ”påvirkningsmulighetene for norsk fagbevegelse [kunne] bli svekket” om ”Norge og Island [ble] alene igjen i EØS”.³³⁵ I forslag 1 het det derfor at ”dersom de fleste av EFTA-landene i EØS blir medlemmer av EU vil det bli nødvendig med endringer av den organisatoriske delen av EØS [...] EFTA-siden av EØS-samarbeidet vil bli vesentlig svekket [og] den nødvendige balansen mellom EU og EFTA vil dermed falle bort”.³³⁶ ”Dersom våre nordiske naboland blir medlemmer av EU” mens Norge står utenfor, ”vil dette ha negative virkninger for Norges muligheter til å delta på en likeverdig måte i det nordiske samarbeidet”, het det i innstillinga.³³⁷ Frykten lå i at Sverige og Finland som EU-medlemmer ville være langt mer opptatt av EUs beslutningsprosesser i stedet for å holde det nordiske samarbeidet varmt. LO-ledelsen var redd en slik utvikling også ville komme til å gå utover fagbevegelsens nordiske samarbeid.³³⁸ Det viktigste argumentet for å hevde dette var at om Sverige, Finland og Østerrike ble medlemmer, ville EØS-avtalen miste en politisk dimensjon.

Om de fleste av EFTA-landa i EØS ble fullverdige EU-medlemmer, trodde Hågensen og flere andre EU-tilhengere det ville bli nødvendig med endringer av den organisatoriske delen av EØS: ”EFTA-pillarens betydning i avtalen” ville bli svekket, og ”norske myndigheter og norsk fagbevegelses muligheter til å påvirke” ville bli redusert, mente han.³³⁹ Nettopp fordi følgene av det som skjedde i Sverige og Finland kunne virke inn på både EØS-avtalens framtidige ”styrke og innholdet i det nordiske samarbeidet”, mente LO-lederen at man ”ikke uten videre [kunne] vurdere konsekvensen av Norges framtidige Europatilknytning” uavhengig av det som skjedde i nabolanda Finland og Sverige.³⁴⁰ Yngve Hågensen står den dag i dag for at forslaget ikke var taktisk betinget, men bunnet i ”troverdighet i argumentasjonen”.³⁴¹ Han avfeier med dette en mulig tvil om at det var det nødvendig for EU-tilhengerne å forsøke å svekke EØS, siden mange av EU-motstanderne også hadde gått inn for denne som et selvstendig alternativ. Dette kan ha bidratt til at forslaget

³³⁴ Dølvik 1994, s. 60.

³³⁵ Dølvik 1994, s. 60.

³³⁶ LO kongressreferat 1994, s. 18.

³³⁷ LO kongressreferat 1994, s. 17.

³³⁸ LO kongressreferat 1994, s. 17.

³³⁹ LO kongressreferat 1994, s. 37.

³⁴⁰ LO kongressreferat 1994, s. 37.

³⁴¹ Hågensen 2005, s. 245.

ble satt opp på den måten, men hovedsakelig var det nok usikkerhet omkring EØS, og det er grunn til å tro Hågensen på dette.

Med EØS-avtalen ble viktige deler av lovgivinga i Norge utformet innenfor EU-systemet. Norge og andre EFTA-land som er med i EØS har rett til å delta i det lovforberedende arbeidet, men de kan ikke være med å stemme over lovforslag. Dette momentet var Yngve Hågensen også opptatt av da han innledet for forslag 1: ”Norges framtidige tilknytningsform til Europa er særs viktig [...] for alle fagorganiserte”.³⁴² LO-lederen la vekt på at uavhengig av om Norge ble medlem av EU eller ikke, ville man måtte forholde seg til hva som skjedde i EU: ”Uansett folkets dom vil vi framover være sterkt sammenvevd politisk, kulturelt og økonomisk i et europeisk skjebnefellesskap”, la LO-lederen til.³⁴³ Om Norge derimot gikk inn i EU, ville man få ”større mulighet til å påvirke utfallet av beslutningene” som man uansett ville måtte ta til følge, het det i det betingete ja-forslaget.³⁴⁴ Påvirkningsargumentet var et av de viktigste argumentene for ja-sida. Et EU-medlemskap ville med andre ord gi Norge medbestemmelse. Fagbevegelsen i Norge hadde hatt tradisjon for å gå inn og samarbeide med de andre partene i arbeidslivet. Om ja-sida hadde vært enda klarere på akkurat det argumentet, og løftet det fram i stedet for hva som ville skje med Sverige og Finland, kan det hende de kunne mobilisert sterkere på LO-kongressen.

Yngve Hågensen og de andre EU-tilhengerne mente at man måtte kunne få til et mer omfattende samarbeid også på det internasjonale plan. Et område norsk fagbevegelse håpet å kunne få innflytelse på var når det gjaldt å få ”kontroll med kapitalen”.³⁴⁵ LOs ledelse tegnet opp et bilde der multinasjonale selskaper over lengre tid hadde styrket sin posisjon, og et EU-system med friere kapitalbevegelser og internasjonalisering av næringslivet var begge tendenser som hadde bidratt til en slik utvikling. Det var en stigende erkjennelse i fagbevegelsen av at ”det ikke [ville] være mulig å skape en reell motvekt” til de multinasjonale selskapene ”uten forpliktende overnasjonalt samarbeid”, het det.³⁴⁶ På dette området så trolig ja-sida et norsk EU-medlemskap som en mulighet til å forsterke sine påvirkningsmuligheter, og styrke fagbevegelsen også i andre land. Et slikt internasjonalt perspektiv hadde sentrale LO-personligheter som Kaare Sandegren, Jan Balstad og Yngve Hågensen forfektet i mange år.

³⁴² LO kongressreferat 1994, s. 29.

³⁴³ LO kongressreferat 1994, s. 30.

³⁴⁴ LO kongressreferat 1994, s. 13.

³⁴⁵ LO kongressreferat 1994, s. 16.

³⁴⁶ LO kongressreferat 1994, s. 16.

LO-lederen anerkjente det mye brukte nei-argumentet om at EU kunne slite med et demokratisk underskudd, men han mente det likevel ville være en fordel for Den Europeiske Faglige Samorganisasjonen (kalt Euro-LO) om ”alle de nordiske land deltok i den politiske kampen innenfor EU-systemet”.³⁴⁷ Da kunne de nordiske landa forsøke å forandre EUs politiske system og jobbe for å bedre demokratiet. Hågensen hevdet også at det var lang tradisjon for at EU-kommisjonen samarbeidet med fagbevegelsen. Han forsøkte å overbevise kongressen om at det var mulig å gjøre en forskjell i EU-systemet. Selv om LO var sterkt kritisk til mye av den økonomiske politikken som ble ført i EU og unionens manglende troverdighet på sysselsettingsområdet, gikk det an til å forandre og påvirke de politiske dokumentene som lå til grunnlag for denne politikken, mente han. Arbeidsledigheten var høy over hele Europa, og LO-lederen la vekt på at LO og Norge gjennom internasjonale organer kunne være med på å sette fart på europeisk økonomi og snu den negative utviklinga. ”Arbeid til alle er jobb nummer én”, har blitt stående som et slagord for Landsorganisasjonen i Hågenses lederperiode, og også i EU-debatten var LO-lederen opptatt av full sysselsetting. Samtidig understreket han at det ikke måtte herske noen politisk tvil om at hovedansvaret for full dette lå nasjonalt.³⁴⁸

I det betingete ja-forslaget forhold man seg til nei-sidas kritiske argumenter, og forsøkte å imøtegå disse etter beste evne. Det ble hevdet at et EU-medlemskap verken ville svekke faglige rettigheter, kampen for likestilling, den norske velferdsstaten eller kampen for full sysselsetting.³⁴⁹ Yngve Hågensen mente forhandlingsresultatet mellom Norge og EU godt sett med fagbevegelsens øyne, og han mente norske lønnsstakere verken trengte å frykte for framtida for faglige rettigheter om Norge ble EU-medlem. Tvert imot ville både kollektive lønnsforhandlinger, bedriftsdemokratiet og den norske arbeidsmiljøstandarden kunne beholdes.³⁵⁰ I tillegg hadde ”norske fagorganiserte [hadde] felles interesser med fagorganiserte over hele Europa i at de faglige rettighetene og de sosiale nivåene styrkes i de land der fagbevegelsen er svakest”, het det i innstillinga. Både prioritering av likestillingsaken, vern om velferdsstaten og kampen for full sysselsetting, som alle var viktige saker for fagbevegelsen, var i all hovedsak nasjonale ansvar, het det.³⁵¹

Yngve Hågensen trakk også noen historiske linjer da han innledet på kongressen. Mens LO på 1970-tallet skulle ta stilling til norsk medlemskap i EF ”i skyggen av den kalde

³⁴⁷ LO kongressreferat 1994, s. 32.

³⁴⁸ LO kongressreferat 1994, s. 33.

³⁴⁹ LO kongressreferat 1994, s. 13-16.

³⁵⁰ LO kongressreferat 1994, s. 30.

³⁵¹ LO kongressreferat 1994, s. 13-16.

krigen”, sa Hågensen at LO og Norges holdning til EU-medlemskap denne gang var et spørsmål om framtida for et ”nytt Europa”.³⁵² Den kalde krigen var over, kommunistregimene hadde falt, og EU så på Øst-Europa som et interessant område for framtidige utvidelser av unionen. LO-lederen stilte blant annet spørsmål om ”hvilke ansvar og forpliktelser [...] norsk fagbevegelse [skulle] ta i dette nye Europa.”³⁵³ Skulle man være med for å påvirke? Gå inn i EU og være et godt eksempel på hvordan man kan løse faglig-politiske uenigheter gjennom samarbeidet?

Hågensen ga også en god dose (selv)ros til LOs ledelse for måten de hadde lagt til rette for en EU-debatt preget av ”åpenhet og toleranse” og at de hadde forsøkt å tone ned ”sort/hvitt-tenkingen”.³⁵⁴ Yngve Hågensen hevdet at Landsorganisasjonen ”ikke på noe tidspunkt har [...] framstått som en ensrettet kamporganisasjon” og knyttet det helt tilbake til ”behandling[en] av EØS-avtalen”.³⁵⁵ Selv om LO-ledelsen her tilsynelatende følte behov for å skryte av seg selv, er det liten grunn til å tvile på at rosen var berettiget. Både personer på nei-sida som Finn Erik Thoresen, Gerd-Liv Valla, Roy Pedersen og Jan Davidsen og deres meningsmotstandere i EU-striden Kjell Bjørndalen, Jan Balstad og Marit Nybakk har alle ment at LO-ledelsen fortjente ros for måten de håndterte EU-saken på. Også Ellen Stensrud, som var en av Hågenses næreste medarbeidere, har kommet med tilsvarende lovord.³⁵⁶

LO-ledelsen forslag til kongressen om et betinget ja tok utgangspunkt i at Norge ikke kunne forholde seg til medlemskapsspørsmålet uten å ta hensyn til hva som kom til å skje i Finland og Sverige. Om de nordiske naboene gikk inn i EU og Norge ble stående utenfor, mente Hågensen og de andre som støttet forslag 1 at EØS-avtalen ikke lenger ville være et selvstendig alternativ. Fordelen med å bli medlem av EU var først og fremst at Norge kunne fortsette å samarbeide med de andre nordiske land, og at man ved å bli medlem lettere kunne påvirke viktige avgjørelser. Som EU-medlem ville Norge ville bli representert i EUs organer, og Norges stemme ville lettere bli hørt i Brussel. Om Norden sto sammen ville de til og med kunne være en stor og viktig gruppe i EU-samarbeidet, hevdet ja-sida. Påvirkningsmuligheten var hovedforskjellen på å fortsette med EØS-avtalen og å bli fullt medlem av EU. Om Norge fikk muligheten til å være med å bestemme ønsket LO-ledelsen å begrense kapitalens muligheter og sørge for å styrke fagbevegelsen også i andre land. Alt dette var viktige saker

³⁵² LO kongressreferat 1994, s. 29.

³⁵³ LO kongressreferat 1994, s. 29.

³⁵⁴ LO kongressreferat 1994, s. 29.

³⁵⁵ LO kongressreferat 1994, s. 30.

³⁵⁶ Davidsen mente at LOs ledelse skulle ha ”hovedæren for det historiske resultatet”. *LO-aktuelt* nr. 11-12/1994, s. 52; De andre opplysningene er hentet fra egne intervjuer med Thoresen, Pedersen, Balstad, Bjørndalen, Valla, Nybakk og Stensrud.

for Landsorganisasjonen. Imidlertid ble hovedpremisset for det betingete ja-forslaget at Finland og Sverige først skulle gå inn, og det spørres om det såkalte ”svenskesuget” var det som skulle til for å få flertallet på kongressen til å havne ned på ja-sida.

Overraskende beslutning fra Bjørndalen

Fellesforbundets Kjell Bjørndalen og Kjell Martinsen hadde lansert sitt eget forslag da de andre EU-tilhengerne i sekretariatet valgte å knytte LOs ja til EU opp mot hva som ble utfallet av folkeavstemningene i Sverige og Finland. LOs største forbund i privat sektor kom derfor til den ekstraordinære LO-kongressen med et eget forslag (Forslag 2). Fellesforbundet ønsket at LO skulle anbefale medlemmene sine å stemme ja til norsk medlemskap i EU, uavhengig av hva som kom til å skje i de nordiske nabolanda. Forbundet så sine interesser best tjent med et norsk medlemskap, og ville forsøke å få kongressen med seg på et ubetinget ja-vedtak. Kjell Bjørndalen forteller at Fellesforbundet hadde en oppfatning og tok standpunkt i EU-saken på bakgrunn av næringspolitiske vurderinger. I tillegg var spørsmålet om hvordan de faglige rettighetene best kunne ivaretas også et viktig tema for forbundets vurdering: ”Jeg mente vi skulle ta et selvstendig standpunkt uavhengig av de øvrige EFTA-landa”, sier Bjørndalen som sier ”dette hang sammen med de vurderingene Fellesforbundet hadde gjort av et norsk EU-medlemskap, der vi vurderte konsekvensene av dette i forhold til de bransjene og de bedriftene vi var en del av”.³⁵⁷ For Fellesforbundet og Bjørndalen var det viktigste å sikre næringslivet markedsadgang og like konkurransevilkår, for så med dette å sikre norske arbeidsplasser.

I 1972 var Jern og Metall ett av bare fire forbund som gikk mot norsk medlemskap i EF, men forbundsformannen Leif Skau hadde markert seg som en sterk EF-tilhenger.³⁵⁸ I 1994 hadde det relativt nye Fellesforbundet snudd i EU-spørsmålet, og det var et ”flertall i forbundets organer for å anbefale ja”, selv om det var mange som hadde nei-standpunkt også i forbundet.³⁵⁹ Som vi husker fra kapittel 2, støttet både Kjell Bjørndalen og Roy Pedersen dette.³⁶⁰ Dette støtter opp om inntrykket av at det var stor takhøyde i EU-saken både i LO generelt og ute i forbunda.

Bjørndalen innledet for forslag 2 og hevdet ”mulighetene våre til å øve innflytelse i vår egen hverdag vil øke” innenfor EU, og hevdet at ”fagbevegelsens muligheter til å påvirke

³⁵⁷ Kjell Bjørndalen. 3. desember 2010.

³⁵⁸ Halvorsen, Terje: *Jern og Metall 100 år: Bind 2 1940-1991*. Fellesforbundet/Seksjon Jern og Metall og Tiden Norsk Forlag 1990, s. 443-445.

³⁵⁹ Kjell Bjørndalen. 3. desember 2010.

³⁶⁰ Kjell Bjørndalen. 3. desember 2010; Roy Pedersen. 10. februar 2011.

utviklingen blir større”.³⁶¹ Argumentet kjenner vi igjen fra andre EU-tilhengere.

Fellesforbundets leder mente nasjonalstatene var for små til å løse problemene man sto overfor i ei tid der landas økonomi ble stadig sterkere integrert: ”Med en åpen og utadvendt økonomi som den norske, er det helt åpenbart at Norge ikke kan føre en økonomisk politikk uavhengig av det som skjer i de land vi handler mest med”, argumenterte Bjørndalen i sin innledning.³⁶² Også Kjell Bjørndalen innrømmer at han så ”EUs utilstrekkelighet på flere områder”, men han hadde tro på at ”Norge sammen med de øvrige nordiske land [og] med fagbevegelsen som pådriver [kunne] klare å utvikle EU til et verktøy for en politikk som er til det beste for folk flest”.³⁶³

Kjell Bjørndalen skulle imidlertid stå for en av LO-kongressens store overraskelser. Innledningsvis valgte han å trekke forslaget sitt fra talerstolen i Folkets hus.³⁶⁴ Bjørndalen begrunner avgjørelsen med at forslaget ”avvek lite fra LO-ledelsens ja-forslag”, og han var ”opptatt av å få samlet flest mulig bak ja-til-EU-standpunktet”.³⁶⁵ Den tidligere lederen i Fellesforbundet innrømmer at han ”tenkte og prøvde å fornemme hvor stemninga lå og hvordan det kunne utvikle seg på kongressen”, og at han kom til at han burde trekke forslaget i løpet av de siste dagene før LO-kongressen.³⁶⁶ Bjørndalen understreker likevel at han ikke flagget denne avgjørelsen, før han overrasket kongressen fra talerstolen. Det var heller ikke noe press inne bildet fortalte Bjørndalen til NRK under kongressen, det hele handlet om å få størst mulig flertall bak det nest beste forslaget.³⁶⁷ Bjørndalen forteller at han fikk god applaus da han valgte å stille seg bak LO-ledelsens ja-forslag.³⁶⁸ Hvilke konsekvenser fikk det at Fellesforbundet trakk sitt forslag, og at den ekstraordinære LO-kongressen med det kom til å bli stående uten noe reint ja-forslag?

Kallset mener at det at Bjørndalen trakk forslaget sitt og støttet Hågensen, var et ”trekk som EU-motstandarane både hadde venta og frykta”.³⁶⁹ Han hevder Bjørndalens trekk viste at ”ja-sida var på offensiven”, siden det da ville bli flere som ville stemme for det ene ja-forslaget som fortsatt forelå.³⁷⁰ Riktignok var Bjørndalens intensjon å samle EU-tilhengerne om ett forslag, slik at man slapp at ja-sida delte seg i voteringa. Det kunne definitivt ødelagt

³⁶¹ LO kongressreferat 1994, s. 50.

³⁶² LO kongressreferat 1994, s. 50-51.

³⁶³ LO kongressreferat 1994, s. 51.

³⁶⁴ LO kongressreferat 1994, s. 51.

³⁶⁵ Kjell Bjørndalen. 3. desember 2010.

³⁶⁶ Kjell Bjørndalen. 3. desember 2010.

³⁶⁷ Opptak av NRKs direkteendinger fra LO-kongressen 22. september 1994. Fra Kringkastingsarkivet, sett i Nationalbiblioteket 13. og 14. januar 2011.

³⁶⁸ Kjell Bjørndalen. 3. desember 2010.

³⁶⁹ Kallset 2009, s. 168.

³⁷⁰ Kallset 2009, s. 168.

mulighetene for å vinne over nei-forslaget. Samtidig virker det langt fra offensivt å samle seg om det betingete ja-forslaget som gjorde Norges skjebne avhengig av resultatene i Finland og Sverige. Det var Kjell Bjørndalen og Fellesforbundets bidrag som var offensive av de to forslaga som kom fra EU-tilhengerne. LOs nylig avgåtte informasjonssjef Magne Nedregård støtter en slik tolkning, han var overrasket og mente ja-sida tvert imot var kommet ”på defensiven med det forslaget”.³⁷¹ Om ja-sida kunne vunnet om man i stedet hadde samlet seg om det klare ja-forslaget er likevel av hypotetisk interesse.

Brei støtte for nei-standpunktet

Som vi har sett sto ni forbundsledere bak forslaget om å anbefale LOs medlemmer å stemme nei til norsk EU-medlemskap. Nei-sidas innstilling hvilte på at EØS-avtalen ville være et tilstrekkelig alternativ til fullt medlemskap. EU-motstanderne slo fast at Norge ”[g]jennom EØS-avtalen har [...] full adgang til det indre marked”.³⁷² På dette punktet skilte nei-sida i fagbevegelsen, særlig de som var tilknyttet Arbeiderpartiet og SME, seg fra en del norske EU-motstandere generelt. Nei-sida i fagbevegelsen hadde riktignok delt seg i synet på om Norge burde ha EØS-avtalen, der de som var tilknyttet Nei til EU i all hovedsak var motstandere av både EØS og EU-medlemskap, var de som var tilknyttet Sosialdemokrater mot EU støttet denne avtalen. For mange EU-motstandere i fagbevegelsen var det viktig å sikre arbeidsplasser gjennom at næringslivet fikk tilgang til EUs indre marked, og EØS-avtalen ble det minimum man klarte å samle seg om fra nei-sida.

For LO var det viktig å verne om målet om full sysselsetting, og dette fryktet EU-motstanderne det ville bli vanskeligere å arbeide for innenfor EU-systemet: ”For Landsorganisasjonen er arbeid til alle viktigere enn alle andre mål i den økonomiske politikken. Vi vil aldri akseptere at arbeidsledigheten blir brukt som et økonomisk virkemiddel”, het det i nei-innstillinga.³⁷³ Kritikken mot EU gikk blant annet på at unionen var et høyreprosjekt, og EU-motstanderne i fagbevegelsen ønsket ikke å slutte seg til en union ”der troen på de frie markedskreftene og konkurranseøkonomien er grunnleggende”.³⁷⁴ Skepsisen var stor til Maastricht-traktatens unionsplaner, der det ble slått fast at EU skulle innføre en felles pengeenhet, ha en sentralt gitt pengepolitikk og lav inflasjon som overordnet mål for den økonomiske politikken.³⁷⁵ Dette mente man ville være i strid med Landsorganisasjonens viktigste mål, arbeid til alle. I innstillinga ble det hevdet at EUs

³⁷¹ NRK-opptak: LO-kongressen i 1994.

³⁷² LO kongressreferat 1994, s. 19.

³⁷³ LO kongressreferat 1994, s. 20.

³⁷⁴ LO kongressreferat 1994, s. 20.

³⁷⁵ LO kongressreferat 1994, s. 20.

liberalistiske politikk hadde ført til stadig økende arbeidsledighet, og at Norge ville være bedre tjent med å ”ta vare på friheten til å velge [sin] egen politikk”.³⁷⁶ Det er mulig Norge ville kunnet få unntak fra den felles valutaen, som på dette tidspunkt ikke var tatt i bruk, men det ville trolig blitt vanskelig å opprettholde det høye skatte- og avgiftsnivået når krav om likere konkurransevilkår kom. Argumentasjonen førte nei-sida videre til at det ville bli vanskeligere å opprettholde velferdstilbudet om EU-medlemskapet ville føre til mindre inntekter for staten.

Frykten for at trepartssamarbeidet, og med det de faglige rettighetene fagbevegelsen hadde slåss for, ville bli svekket ved et norsk EU-medlemskap ble også trukket fram. ”Faglig-politisk samarbeid etter norsk mønster finnes knapt i de fleste av EU-landene. Dette gjør at arbeidsgiversiden står mye sterkere, både overfor fagbevegelsen og overfor myndighetene”, het det i nei-innstillinga.³⁷⁷ Trenden i EU-landa var at lønn ble forhandlet individuelt, noe som brøyt med den norske tradisjonen med kollektive avtaler. En slik ordning ville ikke bare gå utover arbeidstakerne som i en slik situasjon ville bli overlatt til seg selv ved forhandlingsbordet. Det ville også svekke forbundene og fagbevegelsens innflytelse, siden de ikke lenger ville ha det faglige ansvaret. ”Dersom tariffavtalene taper betydning, vil også organisasjonene bli svekket fordi motivet for å organisere seg svekkes. Skal vi ta vare på den nordiske modellen, er det helt avgjørende å sikre fagbevegelsens sterke posisjon og rolle”, het det i denne innstillinga.³⁷⁸ Nei-sida ble på mange måter en verner av det etablerte i EU-kampen, og det skulle vise seg å treffe godt både på LO-kongressen og i folket.

Det var en vanlig oppfatning på nei-sida at velferdsstatens framtid kunne stå på spill i EU-kampen, og frykten for velferdsstatens framtid ble et viktig argument mot norsk EU-medlemskap. Det var en av hovedgrunnene til at nei-standpunktet sto sterkt i LO. EU-motstanderne hevdet i sin innstilling at det var ”lettere å bygge videre på vår velferdsmodell om vi ikke blir med i unionen”.³⁷⁹ Den norske velferdsmodellen med universelle rettigheter sto sterkt i befolkningen, mens det ble hevdet at velferdsrettighetene i EU-land i større grad var knyttet til yrkesaktivitet. Nei-tilhengerne i sekretariatet påpekte riktignok, som ja-sida hadde vært inne på, at ”EUs lovgivning [...] i prinsippet [ville] la oss gjøre hva vi vil med våre egne velferdsordninger”, men de fryktet samtidig at EUs økonomiske politikk kunne føre til en harmonisering av skatte- og avgiftsnivået mellom de ulike landa.³⁸⁰ Og at dette igjen

³⁷⁶ LO kongressreferat 1994, s. 21.

³⁷⁷ LO kongressreferat 1994, s. 21.

³⁷⁸ LO kongressreferat 1994, s. 22.

³⁷⁹ LO kongressreferat 1994, s. 26.

³⁸⁰ LO kongressreferat 1994, s. 23.

ville føre til at den norske stat mistet inntekter, og dermed ville ha vanskeligheter opprettholde et fullverdig velferdstilbud.³⁸¹ Reduserte inntekter for det offentlige kunne også ramme kvinner og likestilling, i følge nei-sida. Dette var både fordi at ”kvinner igjen [ville] måtte utføre omsorgsoppgaver som nå er fellesskapets ansvar”, om det offentlige tilbudet ble svekket. I tillegg kunne kvinnearbeidsplasser i det offentlige stå i fare for å forsvinne.³⁸² Kvinnene var en ny gruppe av yrkesaktive som hadde vokst stort siden forrige gang LO behandlet norsk medlemskap i EU, og det ble viktig for nei-sida å favne om kvinnene også for å sikre flertall på kongressen Sist, men ikke minst ville kvinner bli hardest rammet ”av et system hvor mer av velferds- og trygdeordninger blir privatisert og knyttet til yrkesaktivitet”, het det i nei-innstillinga.³⁸³

Et annet kjent nei-argument var at EU led under et demokratiske underskudd. Et norsk EU-medlemskap kunne føre til en ytterligere sentralisering av makt, og viktige beslutninger ville bli tatt langt fra de som blir berørt av dem. Innstillinga kritiserte EUs politiske system, der folk flests muligheter til å påvirke politikken ble erstattet, som det het, av ”lobbyister fra de flernasjonale selskapene som arbeider for å få EU til å ta beslutninger som tjener deres interesser”.³⁸⁴ Om Norge, som hadde et åpent politisk system, skulle velge å overføre suverenitet til EU ville det føre til ”mindre demokrati og mindre påvirkningsmuligheter” fordi det ville bli ”umulig for folk og organisasjoner å ha reell innflytelse på beslutninge[r]”, het det i innstillinga.³⁸⁵

I tillegg til vern om faglige rettigheter og kampen for velferdsstaten, var det særlig tre saker som var viktige for nei-sida: Fred, miljø og rettferdig fordeling. Ved å stå utenfor EU vil et lite land som Norge kunne ”spille en viktig rolle internasjonalt, særlig fordi de ikke kan mistenkes for å ha maktpolitiske motiver”, het det i nei-sidas innstillinga.³⁸⁶ Norges handlingsrom ville rett og slett være større utenfor EU, slik nei-sida så det, og det var ikke urimelig å hevde. Hvis Norge derimot ble medlem av EU ville landet binde seg til å stå last og brast med de andre EU-landa, for ”[p]å alle områder hvor unionen har en felles politikk skal medlemslandene i internasjonale forhandlinger tale med en stemme”, het det.³⁸⁷ Derfor kunne

³⁸¹ LO kongressreferat 1994, s. 23.

³⁸² LO kongressreferat 1994, s. 23.

³⁸³ LO kongressreferat 1994, s. 23.

³⁸⁴ LO kongressreferat 1994, s. 25.

³⁸⁵ LO kongressreferat 1994, s. 25.

³⁸⁶ LO kongressreferat 1994, s. 25.

³⁸⁷ LO kongressreferat 1994, s. 25.

Norge føre en mer ”aktiv og radikal politikk” utenfor EU på for eksempel miljø og solidaritetsområdet.³⁸⁸

Et av hovedpremissene i LO-ledelsens betingete ja-innstilling var, som nevnt, at Norge var avhengig av hva som ville skje med nabolanda Finland og Sverige. EU-motstanderne mente på sin side at det at ”Sverige skulle velge å underlegge seg EUs regelverk” ikke var et argument for at Norge måtte gjøre det samme: ”For oss vil hensynet til full sysselsetting, faglige rettigheter, velferd og fordeling veie like tungt uansett hvilken tilknytning andre land velger”, ble det slått fast i nei-sidas innstilling.³⁸⁹ I likhet med ja-sida ønsket EU-motstanderne å styrke og utvikle det nordiske samarbeidet, men fra nei-sida hevdet man at det kunne være en stor fordel at ”noen nordiske land står utenfor EU og fritt kan hevde vårt syn i internasjonale organer”.³⁹⁰ Nei-sida brukte i den sammenheng et gammelt argument for norsk medlemskap fra 1972 for å understreke dette. Den gang hadde EF-tilhengerne hevdet at ”det nordiske samarbeidet selvsagt kunne videreutvikles selv om to land [Danmark og Norge] var med i EU og tre stod utenfor [Sverige, Finland og Island]”.³⁹¹ Derfor kunne ”det ikke være så mye mer dramatisk dersom tre land er med og to står utenfor”, het det fra nei-sida.³⁹²

Handelsfordelene som Norge ville få ved å være en del av det indre marked, økt markedsadgang og likere konkurransevilkår for eksportindustrien, hadde vært et viktig argument for tettere europeisk samarbeid i fagbevegelsen. Dette var i det vesentligste allerede sikret gjennom EØS-avtalen, og nei-sida klarte på mange måter å punktere dette som argument ved å slå ring om EØS. I ettertid kan vi slå fast at EU-motstandere som Finn Erik Thoresen og Gerd-Liv Valla fikk rett i at det at EU-motstanderne i SME samlet seg om EØS var helt essensielt for at de til slutt kunne vinne flertall mot EU-medlemskap i LO.³⁹³ Forbundslederne som hadde nei-standpunkts mente det ikke var noen ”grunn til å frykte at Norge ikke [skulle] kunne handle med EU, selv om vi sier nei til medlemskap”, slik det het i forslag 3.³⁹⁴ Det ble trukket fram at EU ”gjentatte ganger [hadde] forsikret at EØS-avtalen skulle stå ved lag, uansett om utfallet av folkeavstemningen i de nordiske land blir forskjellig”.³⁹⁵

Nei-sida var svært opptatt av å få fram forskjellene på å være et land med EØS-avtale og fullverdig medlemskap. En hovedforskjell som talte for EØS var at mens man som ”EU-

³⁸⁸ LO kongressreferat 1994, s. 26.

³⁸⁹ LO kongressreferat 1994, s. 26.

³⁹⁰ LO kongressreferat 1994, s. 26.

³⁹¹ LO kongressreferat 1994, s. 27.

³⁹² LO kongressreferat 1994, s. 27.

³⁹³ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010; Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011.

³⁹⁴ LO kongressreferat 1994, s. 27.

³⁹⁵ LO kongressreferat 1994, s. 27.

medlemmer må godta EUs vedtak, også om [man] har stemt mot det”, kunne man ”innenfor rammen av EØS si nei til regler vi ikke ønsker, for eksempel hvis de rammer miljø eller arbeidsforhold”, het det i forslag 3.³⁹⁶ Argumentet om at Norge kunne reservere seg mot upopulære direktiver, denne såkalte *reservasjonsretten*, ble med andre ord brukt av medlemskapsmotstandere for å få fram fordelene med EØS kontra EU-medlemskap³⁹⁷

Det var Jan Davidsen, fungerende leder, i Norsk Kommuneforbund som presenterte nei-forslaget på den ekstraordinære kongressen. Det var ikke tilfeldig at det var akkurat Davidsen som fikk i oppgave å fronte nei-sida på LO-kongressen. Norsk Kommuneforbund var det største forbundet i LO, og organiserte hovedsakelig ansatte i offentlig sektor. Forbundet hadde hele 68 representanter på kongressen, og det utgjorde over en femdel av de totalt 315 delegatene med stemmerett.³⁹⁸ Til sammenlikning hadde forbundet i 1972 bare 32 delegater, noe som gjorde dem til den nest største gruppa etter Jern og Metall.³⁹⁹ Kommuneforbundet var imidlertid ikke noe klart nei-forbund i EU-kampen i 1994. Forbundet hadde ikke tatt endelig stilling til spørsmålet før kongressen, og hadde ikke satt av tid til å behandle spørsmålet før i begynnelsen av oktober.⁴⁰⁰

Både på grunn av størrelsen og fordi det var usikkert hvordan Kommuneforbundet ville konkludere i EU-saken, ble det likevel bestemt fra nei-sida at Jan Davidsen burde legge fram nei-forslaget. Finn Erik Thoresen forteller at hans holdning var klar, og at den også vant fram: ”Lederen av det største forbundet i LO burde legge det fram, også fordi det var uklart hvor Kommuneforbundet egentlig lå i dette bildet her”.⁴⁰¹ Forbundsledere har stort gjennomslag innad i eget forbund, og nei-mannen Thoresen ville ikke underslå at han og andre EU-motstandere ønsket å ”fange opp de usikre i Kommuneforbundet”, og håpet var at ”de ville føle seg bundet av at det var lederen deres som la det fram på kongressen”, sier Finn Erik Thoresen.⁴⁰² Det kan neppe herske tvil om at så lenge offentlig sektor og velferdsstatens framtid skulle være viktig for EU-motstanderne, ville lederen i det største forbundet i offentlig sektor ha større troverdighet på området enn en forbundsleder fra privat sektor. Valget av Davidsen som nei-general var med andre ord reint taktisk motivert. Finn Erik Thoresen understreker at ”det var et av de smarteste trekka vi gjorde”, men innrømmer samtidig at det

³⁹⁶ LO kongressreferat 1994, s. 27-28.

³⁹⁷ LO kongressreferat 1994, s. 27-28.

³⁹⁸ 21,5 prosent.

³⁹⁹ LO kongressprotokoll 1972, s. 97. NKF's gruppe besto av 29 menn og tre kvinner. Jern og Metall hadde på sin side 37 delegater.

⁴⁰⁰ Landsmøtet var fra 2. til 7. oktober. Protokoll over forhandlingene på Norsk Kommuneforbunds ordinære landsmøte i Oslo 2.-7. oktober 1994. Norsk Kommuneforbund 1994.

⁴⁰¹ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

⁴⁰² Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

var ”det mest uryddige” nei-sida gjorde i EU-striden, siden alle de andre forbunda som støttet forslag 3 hadde klare nei-vedtak.⁴⁰³ Riktignok hadde Kommuneforbundet, som vi har vært inne på, vært et av de mest EU-skeptiske forbunda, men de hadde ikke noe landsmøtevedtak bak seg, og kom heller ikke til å få det, som vi skal se i kapittel 4. Imidlertid er det lett å forstå at nei-sida valgte Jan Davidsen som talsmann. Han var styremedlem i Sosialdemokrater mot EU, og ville mest trolig bli ny leder i LOs største forbund. I kraft av den siste posisjonen ville det bety svært mye for EU-motstanderne å få flest mulig av Kommuneforbundets delegater med seg om å si nei på kongressen.

Davidsen startet sin tale til kongressen med å slå fast at EU-spørsmålet handlet om hvilke konsekvenser et EU-medlemskap ville ha for sentrale mål for fagbevegelsen: ”Faglige rettigheter, arbeid, velferd og internasjonal solidaritet”.⁴⁰⁴ Det var viktig å spille på saker som folk brydde seg om. Jan Davidsen meddelte at EU-saken på ingen måte var en enkelt sak, og han kunne godt erkjenne at det fantes gode argumenter for begge syn, også med utgangspunkt i arbeiderbevegelsens ideer.⁴⁰⁵ Det handlet om å ”vurdere fordelene mot ulempene, og så til syvende og sist finne ut hva som veier tyngst”, innledet Davidsen. Det beste ja-argumentet var at Norge som EU-medlem ville få stemmerett. Davidsen la ikke skjul på at EU fatter beslutninger som uansett ville komme til å få betydning for Norge, og at det i så måte hadde det vært en fordel å ha stemmerett i EUs organer. Samtidig mente Davidsen at ”ja-siden på sin side måtte innrømme at den medbestemmelsen i høyeste grad ville ha sin pris”, og han sa videre at:

”[V]iktige beslutninger blir tatt andre steder enn det vi idag har valgt folk til å foreta i organer her i landet. Det innebærer at vi er nødt til å slutte oss til de målsettinger og virkemidler som allerede ligger i EU-systemet og at utviklingen mot en stadig tettere union kommer til å fortsett. Det vil også innebære at vi må slutte oss til både målsettinger og politikk som er annerledes enn det arbeiderbevegelsen til dags dato har villet føre. Og for meg blir dette på mange måter den dyreste prisen å betale, en for dyr pris å betale for stemmeretten i EU”.⁴⁰⁶

Et annet viktig nei-argument var, som nevnt, at man fryktet for velferdsstatens framtid innenfor rammene av et EU-medlemskap. Maastricht-traktaten slo flere ganger fast ”at politikken som medlemsstatene kan føre skal bygge på fri konkurranse og markedsøkonomi”, og at Davidsen mente det kunne bli vanskelig å opprettholde og bygge videre på den norske velferdsmodellen så lenge ”EU-kommisjonen skal overvåke at vi retter oss etter dem”.⁴⁰⁷

⁴⁰³ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

⁴⁰⁴ LO kongressreferat 1994, s. 39.

⁴⁰⁵ LO kongressreferat 1994, s. 40.

⁴⁰⁶ LO kongressreferat 1994, s. 40.

⁴⁰⁷ LO kongressreferat 1994, s. 40.

Davidsen gjorde deretter kongressen oppmerksom på når at ledende høyrepolitikere både i Norge og Sverige talte varmt for EU, så burde varselsbjellene ringe i fagbevegelsen: ”Det kan ikke være helt uten grunn at Høyres leder slår fast at EU fører god høyrepolitikk”, sa Davidsen.⁴⁰⁸ For nei-sida gjaldt det å så tvil om viktige ja-argumenter, og på det faktum at ja-sida i arbeiderbevegelsen sto sammen med Høyre om å ville inn i EU var, som vi har vært inne på, trolig et sårt punkt.

Forkjemperne for medlemskap ønsket økt innflytelse for Norge i EU, men dette argumentet ble avfeid som lite realistisk blant motstanderne. Jan Davidsen slo fast at han hadde ”all respekt for de som sier at de vil inn i EU for å forandre EU innenfra”, men han hadde ikke mye tro på at dette var mulig: ”Unionstraktaten [ble] enstemmig vedtatt, og for å endre den i mer sosialdemokratisk retning må det nye, enstemmige vedtak til”, sa Davidsen.⁴⁰⁹ Det handlet det ikke bare om å overbevise andre europeiske sosialdemokrater i andre EU-land om at det de stemte for i Maastricht var feil, man måtte også overbevise konservative og høyreorienterte regjeringer om det samme, fortsatte Davidsen, og av den grunn mente han at det måtte ”være lov å tvile på realismen i et slikt prosjekt”.⁴¹⁰ Nei-sida i fagbevegelsen mente at EU gikk ”i feil retning på mange områder som er viktig for oss”.⁴¹¹ Det er lett å forstå argumentene til Davidsen. Mens EU i mange år hadde arbeidet for å bedre forholda for næringslivet, hadde det vært vanskeligere å få gjennom sosiale reformer som kunne bidra til et felles regelverk med bedre rettigheter for arbeidstakere. På mange måter hadde derfor EU-motstanderne en bedre sak enn EU-tilhengerne når man diskuterte faglige rettigheter i europadebatten. Selv om ja-sida forsøkte å få fram at faglige spørsmål hovedsakelig var et nasjonalt ansvar, var det lettere for EU-motstanderne å komme gjennom med sine argumenter om at man visste hva man hadde, men ikke hva man kunne risikere å få om man gikk inn i EU. Debatten ble i stor grad preget av vern om allerede eksisterende rettigheter. Mens nei-sida hadde mange faktiske eksempler å vise til, kom EU-tilhengerne også her på defensiven.

Et annet poeng i nei-sidas argumentasjon var at det indre markedes frie bevegelser ville endre rammene for faglig arbeid og nasjonalt arbeidsliv. Dette poenget er i og for seg også et argument mot EØS-avtalen, som Norge allerede hadde undertegnet, og som de fleste på nei-sida i LO var tilhengere av. Roy Pedersen, som var en av EU-motstanderne i fagbevegelsen som også hadde kjempet mot EØS-avtalen, mener at en del av nei-sidas argumenter på LO-

⁴⁰⁸ LO kongressreferat 1994, s. 40.

⁴⁰⁹ LO kongressreferat 1994, s. 40.

⁴¹⁰ LO kongressreferat 1994, s. 40-41.

⁴¹¹ LO kongressreferat 1994, s. 41.

kongressen ”også var retta mot EØS”.⁴¹² Pedersen forteller at han på dette punktet var enig med meningsmotstander Gro Harlem Brundtland. Den daværende statsministeren hadde sittet rett foran Pedersen på kongressen, og han forteller at hun kommenterte veldig mange innlegg: ”Jeg beit meg merke i at når Jan Davidsen holdt hovedinnlegget for nei-sida, så sa hun hele tida ’nå argumenterer han mot EØS’”. Gro Harlem Brundtland var opptatt av at det var en sammenblanding av argumenter i denne kongressdebatten, og den oppfatninga deler Pedersen også Pedersen.⁴¹³ Norges tilknytning til EØS-samarbeidet var imidlertid allerede vedtatt både i Landsorganisasjonen og i Stortinget, så det var i utgangspunktet ikke tema på den ekstraordinære kongressen. Mange av EU-motstanderne i fagbevegelsen hadde akseptert EØS-avtalen som en måte å unngå medlemskapet på, men det var tydelig at det fortsatt var en betydelig motstand mot denne blant en del av kongressdelegatene. Jan Davidsen og hans meningsfeller på nei-sida var redd for at et EU-medlemskap ville svekke de faglige rettighetene fagbevegelsen hadde kjempet for, og man fryktet også den store arbeidsløsheten som lenge hadde vært et problem i mange EU-land: ”Det er ingen ting som tyder på at EU-systemet gir vilkår for en effektiv kamp mot arbeidsløsheten”, sa Davidsen på kongressen.⁴¹⁴ Arbeidet for full sysselsetting var et av LOs viktigste mål, og Jan Davidsen hevdet at en følge av økt arbeidsledighet også i Norge kunne være at ”fagbevegelsen svekkes”.⁴¹⁵ Dette var et viktig nei-argument, som sannsynligvis gjorde at EU-motstanderne fikk økt støtte i fagbevegelsen.

Mot slutten av talen sin forsøkte Jan Davidsen å appellere enda breiere ved å vise til arbeiderbevegelsens historie som en ”sterk og avgjørende maktfaktor” i det norske samfunnet, som fra 1935 og utover bygde landet og fra 1945 gjenreiste Norge og ”skapte velferdssamfunnet”.⁴¹⁶ Davidsen kalte velferdssamfunnet ”et av de mest vellykkede politiske, sosiale og økonomiske prosjekter verden har sett”.⁴¹⁷ Her knyttet nei-sida sin argumentasjon til et område som mange hadde sterke følelser og meninger om. Slik mange i fagbevegelsen så det, var det norske velferdssamfunnet i møte med private løsninger og markedstenkning. Offentlig sektor og den sosialdemokratiske styringstradisjonen hadde fra 1980-åra blitt utfordret, og mange på nei-sida fryktet at et norsk EU-medlemskap ville skyte ytterligere fart på en nyliberal markedsorientert tankegang. Det var viktig for EU-motstanderne å få så mange som mulig av de store gruppene i offentlig sektor med på laget for å vinne flertall på

⁴¹² Roy Pedersen. 10. februar 2011.

⁴¹³ Roy Pedersen. 10. februar 2011.

⁴¹⁴ LO kongressreferat 1994, s. 45.

⁴¹⁵ LO kongressreferat 1994, s. 45.

⁴¹⁶ LO kongressreferat 1994, s. 48.

⁴¹⁷ LO kongressreferat 1994, s. 48.

LO-kongressen, og denne type argumenter kunne bidra til til det, samtidig som velferdsstaten sto sterkt også i andre leire.

Oppsummeringsvis trakk Davidsen fram at prisen for et EU-medlemskap ville bli ”for høy i forhold til det som ligger nedfelt [i Maastricht-traktaten] om økonomisk politikk” som også ville bli førende for Norge, og han fryktet det kunne føre til en ”økt arbeidsledighet [...] som primært skal betales av våre medlemmer”. Med det sluttet Davidsen det han begynte. LOs nylig avgåtte informasjonssjef Magne Nedregård karakteriserte Davidsens innledning som et ”nøytralt innlegg”, da han fikk i oppgave å vurdere innlegget for NRKs seere.⁴¹⁸ Han mente Davidsen ”leverte”, men trodde likevel ikke han vant nye tilhengere til nei-standpunktet.⁴¹⁹ Hvorvidt alle delegatene hadde bestemt seg på forhånd eller ikke er umulig å vite sikkert. Uansett er det ikke utenkelig at argumentene om å verne om velferdsstaten, sikre faglig rettigheter og samtidig understreke at man så på EØS-avtalen ”et godt, varig alternativ”.⁴²⁰ Det siste ble særlig viktig for å vinne potensielle nei-stemmer fra industriforbunda. Kombinasjonen av et ønske om å støtte opp om områder som hadde vært viktige for fagbevegelsen, og samtidig markere avstand til EU-prosjektet skulle vise å favne breit, både på LOs kongress og i norsk offentlighet i sin helhet. Det er sannsynlig at noen ble overbevist til å stemme nei på kongressen av Davidsens innledning.

NTL med utradisjonelt forslag

Norsk Tjenestemannslags forbundsleder Jan Werner Hansen sto i spissen for sekretariatsforslag nummer 4 der man konkluderte med at LO ikke skulle gi medlemmene råd om hva de burde stemme: FAFO-rapportens analyse var en ”nøktern og balansert utredning” som ville gi ”det enkelte LO-medlem et godt grunnlag for å danne seg en mening”, uten at LO trengte å konkludere for dem, het det fra NTL-lederen⁴²¹ Jan Werner Hansen sa at han hadde tro på en jevn avstemming, som kanskje kunne ende så knapt som 49,9 – 50,1 prosent for den ene eller andre sida. Derfor stilte han spørsmål om hvilket signal LO da ville gi sine medlemmer.⁴²² Det skulle vise seg at antakelsene ikke var langt unna det faktiske resultatet.⁴²³

Det hadde vært en hard kamp om EU-standpunktet også innad i NTL, og forbundet hadde vært splittet i synet på norsk medlemskap. Man landet imidlertid på at de ikke ville ta

⁴¹⁸ NRK-opptak: LO-kongressen i 1994.

⁴¹⁹ NRK-opptak: LO-kongressen i 1994.

⁴²⁰ LO kongressreferat 1994, s. 50.

⁴²¹ LO kongressreferat 1994, s. 53-54.

⁴²² LO kongressreferat 1994, s. 54.

⁴²³ Det endte med 50,65 prosents oppslutning for nei og 49,35 for ja.

stilling til spørsmålet.⁴²⁴ Gerd-Liv Valla, som i 1994 var nyvalgt nestleder i NTL, opplyser at forbundsleder Hansen måtte bruke sin dobbelstemme for å sikre flertall for sitt forslag i forbundsstyret.⁴²⁵ Med det vant forbundslederen så vidt over Vallas eget forslag om at LO burde ta stilling i EU-spørsmålet, og helst mot norsk medlemskap. Resultatet i NTL førte til at Jan Werner Hansen gikk sammen med Jan Inge Kvistnes (Postforbundet) og Terje Moe Gustavsen (Statstjenestemannskarteller) om et forslag om at LO ikke skulle velge side.

Dette ble kritisert fra opptil flere i fagbevegelsen. Både EU-tilhengeren Yngve Hågensen og EU-motstanderen Finn Erik Thoresen var enige om at det ikke var noe alternativ for LO å ikke ta stilling i EU-spørsmålet. På kongressen innrømmet riktignok Hågensen at ”det kunne kanskje være mest behagelig for LO å ikke ta standpunkt i EU-saken”, men han mente likevel at det ville ”være et brudd med hele [LOs] tradisjon”.⁴²⁶ Finn Erik Thoresen er helt enig med Hågensen: ”LO tar stilling til alt fra karameller til biler, og så skulle vi ikke ta stilling til det mest brennende politiske spørsmålet som var? Det gikk ikke an”.⁴²⁷ Den tidligere Grafisk-lederen forsto at NTL ikke ønsket å ta stilling, siden det var stor uenighet innad i forbundet. Thoresen tror likevel at de syntes det var ”litt flaut i ettertid”.⁴²⁸ Om Hansen brukte tid på å reflektere over om forslaget var flaut eller ikke er vanskelig å spekulere på. Uansett kan det slås fast at de som hadde tenkt til å stemme på forslaget, måtte tenke seg om på nytt. Forslag 4 falt ved votering underveis i kongressdebatten. Etter første pause hadde dirigenten foreslått at man skulle stemme over forslag 4, slik at de som eventuelt støttet det forslaget, kunne reorientere seg.⁴²⁹ Forslaget om at LO ikke skulle ta stilling falt mot 47 stemmer.⁴³⁰

Forutsigbar debatt med nei-dominans

”Det er en veldig spennende kongress når det står om en sånn sak”, sier Finn Erik Thoresen, som var dirigent på 1994-kongressen.⁴³¹ Han husker at mange i LO mente at selve kongressdebatten var helt bortkastet, og at flere mente man bare kunne hatt avstemninga med en gang: ”Mange mente at det ikke var mulig å overbevise en eneste en på den 1994-kongressen”, meddeler Thoresen.⁴³² En av de som tenkte slik var Arbeiderpartiets

⁴²⁴ Messel 1997, s. 341.

⁴²⁵ Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011; Messel 1997, s. 341.

⁴²⁶ LO kongressreferat 1994, s. 38.

⁴²⁷ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

⁴²⁸ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

⁴²⁹ LO kongressreferat 1994, s. 72.

⁴³⁰ LO kongressreferat 1994, s. 72.

⁴³¹ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

⁴³² Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

stortingsrepresentant Marit Nybakk. Hun representerte Oslo på den ekstraordinære kongressen i 1994, og forteller at hun tror folk var overbeviste da de kom: ”Delegatene visste nok hva de skulle stemme når de kom. Så jeg tror ikke debatten spilte noen særlig rolle”, sier Marit Nybakk.⁴³³ Finn Erik Thoresen forteller imidlertid at han i etterkant hadde hørt at det var flere som satt i kongressalen som seinere innrømmet at de ikke hadde bestemt seg på forhånd.⁴³⁴ Roy Pedersen, som var kollega med Marit Nybakks i Oslo Samorg, mente på sin side at debatten var svært viktig for at nei-sida vant et knapt flertall:

Det som kom av innlegg på kongressen bidro til å befeste det knappe nei-flertallet. Hadde ikke kongressen blitt gjennomført med det engasjementet det blei, kanskje først og fremst fra nei-sida, så er det ikke sikkert det flertallet hadde blitt befestet på kongressen heller. Det var sikkert noen usikre sjeler i salen også, alle hadde nok ikke helt klart for seg at man skulle stemme sånn. Jeg [trur] resultatet også skyldtes at kongressen løp av gårde slik den gjorde, slik at de som eventuelt var tvilende eller venta på noe som kunne gi litt sjøltillit som gjorde at de turte å stemme slik som de fikk det og gjorde det. Vi må ta med at kongressen i seg sjøl var veldig viktig.⁴³⁵

Trolig hadde Pedersen rett i at noen ombestemte seg under kongressdebatten. LO-leder Yngve Hågensen trodde det var ”en klar ja-vilje i EU-kongressen”.⁴³⁶ Mens *Arbeiderbladet* og nei-sidas kartlegger Kjell Iversen hadde kommet fram til at det trolig ville bli et knapt ja-flertall.⁴³⁷ Sett i etterkant virker det oppsiktsvekkende at Hågensen trodde det var en ”klar ja-vilje” i 1994-kongressen. På kongressen i 1993 var det, som vi var inne på, EU-motstanderne som hadde markert seg sterkest, og det er også inntrykket som sitter igjen i tida fram mot den ekstraordinære kongressen. Mye tyder på at LO-ledelsen og ja-sida undervurderte nei-stemningene i fagbevegelsen, noe man også hadde gjort i 1972. Det er all grunn til å tro at LO-ledelsen og de andre EU-tilhengerne undervurderte nei-sida, og at det spilte inn for hvordan man la opp taktikken. Som vi har vært inne på, var LO-ledelsen lenge passive i EU-debatten, men så var det også viktigere for dem å lose LO gjennom denne viktige saken enn å få Norge inn i EU.⁴³⁸ I forkant av kongressen hadde Arbeiderpartiets tidligere partisekretær Ronald Bye, som var en av de ansvarlige bak strategien for den forrige EF-kampen, gått ut i *Dagbladet* og kritsert Hågensens forsiktige tilnærming til EU-spørsmålet: ”Hvis man ikke kan gå til kongressen og slåss for et klart ja, kan man, slik jeg ser det, like godt la være. Ethvert

⁴³³ Marit Nybakk. 17. mars 2011.

⁴³⁴ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

⁴³⁵ Roy Pedersen. 10. februar 2010.

⁴³⁶ Hågensen 2005, s. 243.

⁴³⁷ Kallset 2009, s. 165; Kartleggingsmateriale fra Kjell Iversens private arkiv (der var fordelinga av ja- og nei-delegater 155, 154 i favør ja. 3 var usikre. Dette materialet skal vi komme tilbake til i kapittel 4.

⁴³⁸ Hågensen 2005, s. 245.

utvannet ja eller bortimot nei vil være en gevinst for nei-sida”, sa Bye.⁴³⁹ Den tidligere partisekretæren mente nei-sida allerede hadde vunnet på den taktikken LO-ledelsen hadde lagt, og hevdet at LO gjennom å fastslå at man ikke skulle være en kampanjeorganisasjon hadde ”nøytralisert sin rolle og mulighet til innflytelse”.⁴⁴⁰ Ronald Bye stilte spørsmål om det virkelig var slik at LO-ledelsen mente at EU-medlemskap var av stor betydning for medlemmene som arbeidstakere, i så fall mente Bye man måtte ”behandlet saken deretter og ikke ut fra ønsket om husfred. Husfred er ingen god retningsgiver å styre etter”, avsluttet den tidligere partisekretæren.⁴⁴¹

Selve debatten på den ekstraordinære kongressen foregikk etter talelistemetoden, noe som er standard prosedyre på LO-kongresser. Delegater som ønsket å delta i debatten måtte tegne seg på talelista, og det var ikke rom for replikkordskifter.⁴⁴² Innledningsvis ble det bestemt at hver og en av delegatene bare kunne få ordet to ganger i løpet av debatten, og dette var i henhold til LOs foretningsorden som begrenser innlegg i en og samme sak til to ganger.⁴⁴³ Alt i alt var det 69 deltakere som hadde ordet, i tillegg til Bjørndalen, Davidsen og Hågensen som kun holdt innledninger for sine forslag. De aller fleste forbunda var representert på talelista, og drøye 60 prosent av de som fikk ordet hadde nei-standpunkter.⁴⁴⁴ NRK omtalte debatten som ”engasjert”, mens *LO-Aktuelt* i etterkant vurderte kongressdebatten som ”litt usammenhengende”, men slo likevel fast at det alt i alt var en ”saklig meningsutveksling”.⁴⁴⁵ Yngve Hågensen delte også oppfatninga av at kongressdebatten var springende. Den tidligere LO-lederen mener mange ”folk hengte seg opp i detaljer og synset om dette og hint”.⁴⁴⁶

I løpet av debatten var representantene innom en rekke temaer. Vi kan ikke gå inn på alle her, men det vil bli trukket fram noen eksempler som illustrerer hva som preget debatten. Fra nei-sida kjenner vi igjen flere av argumentene Jan Davidsen var innom i sin innledning til forslag 3. Mari Sanden (NKF) støttet sin forbundsleder i at et nei til EU var et ja til velferdsstaten.⁴⁴⁷ Det samme gjorde Helene M. Olsen (NKF) som også trakk inn distriktpolitiske argumenter og kvinners stilling.⁴⁴⁸ Faglig leder i Nei til EU, Per Østvold

⁴³⁹ *Dagbladet* 20. september 1994: ”Nei-sida vinner på et utvannet LO-ja”. Avisutklipp fra Kjell Iversens private arkiv. Perm: Presseklipp.

⁴⁴⁰ *Dagbladet* 20. september 1994.

⁴⁴¹ *Dagbladet* 20. september 1994.

⁴⁴² Kåre Myrvold. 28. oktober 2010.

⁴⁴³ Kåre Myrvold. 28. oktober 2010; LO kongressreferat 1994, s. 9.

⁴⁴⁴ *LO-Aktuelt* nr. 11/12 1994, s. 10.

⁴⁴⁵ NRK-opptak: LO-kongressen i 1994; *LO-Aktuelt* nr. 11/12 1994, s. 10.

⁴⁴⁶ Hågensen 2005, s. 244.

⁴⁴⁷ LO kongressreferat 1994, s. 59.

⁴⁴⁸ LO kongressreferat 1994, s. 110.

(NTF), mente EU var et av ”verdenshistoriens største kapitalistiske eksperimenter”, og at unionen ikke ville kunne kjempe for arbeid til alle som var så viktig for LO.⁴⁴⁹ Også Kleiv Fiskvik (NKF) mente at arbeidet for full sysselsetting ville bli svekket om Norge ble EU-medlem.⁴⁵⁰ Finn Erik Thoresen var av de som mente fagbevegelsen ville bli svekket om Norge gikk med i EU, og han mente demokratiet ville bli svekket når ”man ikke kan følge med der hvor beslutningene fattes, og ikke har innsyn”.⁴⁵¹ Dette synet delte blant andre Roy Andersen (FF).⁴⁵² Thoresens forbundsfelle i Grafisk, Roger Andersen, advarte om at ”EUs lovgivning og direktiver [...] over tid [ville] undergrave betydningen av de kollektive tariffavtaler og den arbeidsmodell vi kjenner i Norge og Norden”.⁴⁵³ Stein Stugu (NNN) mente spørsmålet om EU-medlemskap først og fremst dreide seg om ”kapitalens rett til å strukturere Europas industri ut ifra snevre profittsyn”, og fryktet at dette kunne bety ”nedleggelse av industribedrifter for å bygge opp igjen sterke internasjonale enheter”.⁴⁵⁴

Oddrun Remvik (FO) var opptatt av kvinnesaken. Hun mente at EU ikke kunne gi Norge hjelp med å løse ”de virkelige likelønnsproblemene” som at det ”ofte er likhetstegn mellom kvinnelønn og lavtlønn. Den rådende politikken i EU er ikke til for å løse lavtlønnsproblemer”, sa Remvik.⁴⁵⁵ Thorbjørn Dahl, forbundslederen i NNN, mente næringsmiddelindustrien som hans forbund representerte ville få ”de største problemene ved et EU-medlemskap”.⁴⁵⁶ Spesielt var han bekymret for fiskeressursene, siden Norge var det eneste landet i EU som hadde overskudd på fisk.⁴⁵⁷ Stein Kristiansen (HK) hevdet ”EUs eksistens [var] tuftet på at markedet skal styre” og at det ”overordnede målet [var] profitt”.⁴⁵⁸ Et siste moment som er verdt å ta med er ønsket om å spille en rolle på en større arena og temaet internasjonal solidaritet. Berit Lynnebakken (NKF) var blant dem som tok opp at mange av ”EU-motstanderne [var] ’ekte internasjonister” som var pådrivere i internasjonalt faglig samarbeid og solidaritetsarbeid.⁴⁵⁹ Hun mente Norge kunne spille en viktigere rolle på denne arenaen om man sto ”utenfor en union”.⁴⁶⁰ Man kan kjenne igjen mange av de vanlige argumentene mot EU-medlemskap blant nei-sida i fagbevegelsen. Det dreier seg om vern om

⁴⁴⁹ LO kongressreferat 1994, s. 67-68.

⁴⁵⁰ LO kongressreferat 1994, s. 70.

⁴⁵¹ LO kongressreferat 1994, s. 89.

⁴⁵² LO kongressreferat 1994, s. 64.

⁴⁵³ LO kongressreferat 1994, s. 61.

⁴⁵⁴ LO kongressreferat 1994, s. 109.

⁴⁵⁵ LO kongressreferat 1994, s. 74.

⁴⁵⁶ LO kongressreferat 1994, s. 76.

⁴⁵⁷ LO kongressreferat 1994, s. 77.

⁴⁵⁸ LO kongressreferat 1994, s. 107.

⁴⁵⁹ LO kongressreferat 1994, s. 128.

⁴⁶⁰ LO kongressreferat 1994, s. 128.

velferdsstaten og offentlig sektor, distriktshensyn, ressurser, likestilling og ikke minst faglige rettigheter. I tillegg ble EU kritisert for å være et kapitalistisk høyreprosjekt som sleit med et demokratisk underskudd.

Fra ja-sida tok flere av de som hadde ordet, i likhet med LO-leder Hågensen, opp at EØS-avtalen ikke ville være god nok om EFTA mistet flere medlemsland. Sigrd Werner (NOPEF) var en av delegatene som ønsket å ”arbeide for et fellesskap som går ut over våre grenser”. Hun trodde ”en sterkere fagbevegelse i EU” kunne bidra positivt på området internasjonal solidaritet med land utenfor Europa.⁴⁶¹ Esther Kostøl understreket at ”det er viktig å påvirke” og at det var derfor man ”var medlemmer av fagbevegelsen”: ”Hvis vi tror at beslutninger som tas i EU har innflytelse på vår hverdag, skulle vi bare i kraft av grunnleggende holdning om å påvirke, søke medlemskap i EU”, sa LOs nestleder.⁴⁶²

Det ble også tilløp til diskusjon om kvinners posisjon i arbeidslivet og kampen for likestilling på den ekstraordinære kongressen. Esther Kostøl mente EU ikke var til hinder for å ”nå nye skanser” i likestillingsarbeidet. Samtidig kritiserte hun et brev SME-nestleder Tove Strand Gerhardsen, tidligere HK-leder Sidsel Bauck og flere andre nei-kvinner hadde gitt de kvinnelige delegatene på kongressen der de oppfordret dem til å stemme nei til norsk EU-medlemskap.⁴⁶³ Esther Kostøl mente Tove Strand Gerhardsen dreiv med ”skremelspropaganda”.⁴⁶⁴ Til NRK sa LO-nestlederen at dette var ”noe utidig”.⁴⁶⁵ Eva Karin Busch (NKF) fortalte fra talerstolen på kongressen sa at hun var enig med Esther Kostøl, og hun var ”overbevist om at de kvinnene som er representert her ikke trenger tolkehjelp”.⁴⁶⁶ Magnus Midtbø (NFTAF) mente norsk fagbevegelse alltid hadde ”stått for internasjonalt forpliktende samarbeid og løsninger”, og at man burde fortsette med det innenfor EU.⁴⁶⁷ Birger Blomkvist (NKIF) støttet forslag 1 om at EØS-avtalen ikke lenger var god nok, med et svekket EFTA.⁴⁶⁸ Marit Nybakk, var leder av Oslo Samorg.. Hun mente Norge måtte inn i EU for å være med å påvirke til å ”styre den flernasjonale kapitalen”, og at det trengtes ”felles rammebetingelser” for å klare dette.⁴⁶⁹ Fellesforbundets Kjell Martinsen hadde, ikke overraskende, næringspolitiske begrunnelser for sitt ja. Han fryktet for framtida til norsk

⁴⁶¹ LO kongressreferat 1994, s. 82.

⁴⁶² LO kongressreferat 1994, s. 65.

⁴⁶³ Åpent brev fra Tove Strand Gerhardsen, Sidsel Bauck og Helen Bjørnøy m.fl. ”Til deg som er kvinnelig deltager på LO-kongressen”, (Kjell Iversens private arkiv, Trondheim 31. mars 2011).

⁴⁶⁴ LO kongressreferat 1994, s. 66.

⁴⁶⁵ NRK LO-kongressen 1994.

⁴⁶⁶ LO kongressreferat 1994, s. 117.

⁴⁶⁷ LO kongressreferat 1994, s. 83.

⁴⁶⁸ LO kongressreferat 1994, s. 84.

⁴⁶⁹ LO kongressreferat 1994, s. 118-119.

industri, og pekte på at investeringene i Norges fastlandsindustri bare hadde gått ”nedover og nedover”. Martinsen mente samtidig at norske bedrifter skulle greie å ”konkurrere på likt grunnlag som andre”, om Norge ble EU-medlem.⁴⁷⁰ Offisersforbundets representant, Peter Moe, var den eneste som hadde en sikkerhetspolitisk begrunnelse for norsk EU-medlemskap. Han advarte mot at Norge kunne bli for avhengig av USA, om man sa nei til EU.⁴⁷¹ Fra EU-tilhengerne kom de kjente argumentene om å være med for å påvirke, sikre arbeidsplasser og tanken om nordisk og internasjonalt samarbeid, spesielt med tanke på å sette grenser for næringslivet og øke fagbevegelsens innflytelse.

Det var imidlertid ikke bare Tove Strand Gerhardsen som skapte irritasjon under kongressen. Terje Kalheim hadde tidligere vært tillitsvalgt for Norsk Kommuneforbund, men var ikke delegat på 1994-kongressen. Gerd-Liv Valla var heller ikke delegat, som vi var inne på tidligere, men i likhet med Kalheim var hun til stede under LO-kongressen. Valla husker at mange ble provosert over at Terje Kalheim, som tidligere hadde vært nestleder i Nei til EF, gikk ut i et intervju og fortalte at han hadde blitt ja-mann.⁴⁷² Det hører også med til historien at Terje Kalheim var sønn av den gamle fagforeningskjempen Ragnar Kalheim (Jern og Metall), som hadde vært en sentral nei-mann og nestleder i Folkebevegelsen mot EEC under EF-striden i 1972.⁴⁷³ ”Så når sønnen går ut og sier ja, midt under en kongress hvor han ikke var delegat, så var det regna til å provosere folk og til å flytte folk”, forteller Gerd-Liv Valla.⁴⁷⁴ Om Kalheim mente at det at han hadde skiftet standpunkt skulle få andre til å gjøre det også, så virket det heller ”mot sin hensikt”, i følge Gerd-Liv Valla.⁴⁷⁵ Det er fullt mulig å forstå at Kalheims utspill var provoserende, og sammen med en rekke andre faktorer kan denne provokasjonen ha vært med å bidra til å vippe flertallet over på nei-sida. Uansett viste det seg at folk i fagbevegelsen, både fra ja- og nei-sida, ble provosert av at det var noen som kom utenfra for å fortelle dem hvordan de burde stemme. Det at folk utenfor LO-systemet viste interesse for kongressen, bekrefter inntrykket av at mange både ja- og nei-sida var opptatt av å få LO med på laget i innspurten av EU-kampen. Slik skulle det imidlertid ikke gå.

LOs vedtak i EU-spørsmålet

Da debatten var avsluttet og det var tid for å stemme over LOs holdning i EU-spørsmålet, sto det bare to forslag igjen. Som nevnt hadde Kjell Bjørndalen trukket Fellesforbundets ja-

⁴⁷⁰ LO kongressreferat 1994, s. 136.

⁴⁷¹ LO kongressreferat 1994, s. 111.

⁴⁷² Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011.

⁴⁷³ Halvorsen 1990, s. 445.

⁴⁷⁴ Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011.

⁴⁷⁵ Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011.

forslag, og Jan Werner Hansens hadde falt. Dermed sto den endelige voteringa mellom de ni forbundsledernes forslag om at LO burde anbefale nei til norsk EU-medlemskap (nr. 3) og LO-ledelsens ja-forslag (nr. 1) der spørsmålet om Norge burde si ja til EU var betinget av om Sverige og Finland gjorde det først. Det ble også en kort diskusjon om avstemningsmetode. Stein Bruse Hofstvedt (FF), som var EU-tilhenger, foreslo at det burde være skriftlig avstemning. Han begrunnet dette med at enkelte ”fagforeningskamerater [...] har blitt spyttet på, og de har blitt hångjort, og de har blitt mobbet” fordi de sto fram med et klart standpunkt i EU-saken.⁴⁷⁶ Disse påstandene er i så fall svært oppsiktsvekkende. Uansett ønsket Hofstvedt en skriftlig avstemning, fordi han mente at det også i kongressalen var folk som hadde ”store problemer med å kunne stå fram og vise hva de egentlig mener”.⁴⁷⁷ Hofstvedt fikk støtte fra en annen EU-tilhenger, Marit Nybakk, som fryktet at avstemningsmetoden ville kunne avgjøre utfallet av kongressen. Også Nybakk fortalte om mobbing av ja-folk i fagbevegelsen, og påsto at et navneopprop ville gi nei-flertall mens skriftlig votering ville gi ja-flertall.⁴⁷⁸ LOs nylig avgåtte informasjonssjef Magne Nedregård var enig i at det var ”beklagelig” om avstemningsmåten skulle bli avgjørende, men han delte likevel ikke Marit Nybakks bekymring: ”Min erfaring tilsier at de som har tillitsverv i fagbevegelsen er sterke nok til å stå for det de mener”, sa Nedregaard.⁴⁷⁹

Mens det ikke er urimelig å tro at det var et visst press på å stemme ja på den ekstraordinære LO-kongressen i 1972, var nok situasjonen 22 år seinere snudd på hodet. Første gang LO skulle ta stilling til EF-spørsmålet hadde Tor Aspengren og LO-ledelsen gått hardt ut for å sikre ja-flertall, og den gang var det votering med navneopprop.⁴⁸⁰ På den måten ville man kunne sikre seg at det var tydelig for alle og en hver hvilke delegater som hadde stemt ja og hvem som hadde stemt nei. Det endte også som forventet med et stort ja-flertall. I 1994 foreslo imidlertid dirigent Finn Erik Thoresen, som var iherdig EU-motstander, at det skulle stemmes ved å bruke stemmetegn, og dette fikk han også med seg kongressflertallet på.⁴⁸¹ Det er ikke spesielt overraskende at nei-mannen Thoresen ønsket åpen stemmegivning, om det var slik at det skulle favorisere nei-sida. Samtidig viser det at forslaget om skriftlig avstemning falt, at det ikke var noe krav fra kongressen å gjennomføre hemmelig avstemning. Uavhengig av om det faktisk var EU-tilhengere som ikke skulle turt å stemme ja på

⁴⁷⁶ LO kongressreferat 1994, s. 141.

⁴⁷⁷ LO kongressreferat 1994, s. 142.

⁴⁷⁸ NRK LO-kongressen 1994..

⁴⁷⁹ NRK LO-kongressen 1994.

⁴⁸⁰ LO kongressprotokoll 1972, s. 92-94.

⁴⁸¹ LO kongressreferat 1994, s. 142.

kongressen, bygger uttalelsene fra kildene imidlertid opp om påstandene om at det var klar nei-stemming på LOs ekstraordinære kongress i 1994.

Da stemmene var telt opp, ble det opplyst at forslag 1 fra Yngve Hågensen og LOs ledelse hadde fått 149 stemmer, mens forslag 3 fra de ni forbundslederne, presentert ved Jan Davidsen, hadde fått 156 stemmer.⁴⁸² I ettertid ble det riktignok oppdaget at tellekorpset hadde gjort en feil, Arnfinn Nilsen hadde glemt å ta med dirigentbordet, der var tre av fire EU-tilhengere.⁴⁸³ Den siste, Finn Erik Thoresen, hadde ikke stemmerett. Dermed ble nei-flertallet enda knappere. Det skilte så vidt over én prosent (1,3%) mellom ja og nei. De 156 som stemte for nei utgjorde 50,65 prosent, mens de 152 som ønsket et betinget ja fra LO sto for 49,35 av den totale andelen av kongressdelegater som deltok i voteringa. Dermed ble det nesten like knapt som Jan Werner Hansen hadde spådd på forhånd. At resultatet var svært knapt endret naturligvis ikke det faktum at nei-sida hadde vunnet et historisk flertall på LO-kongressen. Dette var en historisk seier fordi det var første gang LO og Arbeiderpartiet kom til å stå på hver sin side i en sak som hadde vært så viktig.⁴⁸⁴ Vedtaket ble iverksatt og informert om, men LO ble ingen nei-organisasjon. Til det hadde ledelsen vært for klare på sitt ja-standpunkt.

Reaksjoner på LOs nei til EU-vedtak

”Jeg skal love dere at LOs ledelse skal gjøre det som er en selvfølge, - respektere vedtaket og sørge for at det blir kjent på en måte som er verdig de vedtak denne kongressen har gjort, og LO som sådan”, forsikret Yngve Hågensen fra talerstolen etter at ja-nederlaget var endelig.⁴⁸⁵ Han innrømmet at han ikke kunne strekke seg så langt som å si at han var glad for det, men understreket at LO gjennom europadebatten hadde ”forsøkt å gjenspeile den debatten som foregår på arbeidsplassene” og at ”det [var] all grunn til å tro at [...] vedtaket [var] representativt”.⁴⁸⁶ LO-lederen understreket imidlertid til *LO-aktuelt* at han fortsatt ville si sin personlige mening, om noen skulle spørre.⁴⁸⁷ Det at Hågensen fortsatt ville framstå som ja-mann skulle vise seg å føre til en viss debatt, men det kommer vi tilbake til.

⁴⁸² LO kongressreferat 1994, s. 142.

⁴⁸³ Kåre Myrvolds originale protokollen fra den ekstraordinære kongressen (LOs arkiv). Vedlagt ligger det et brev der Arnfinn Nilsen innrømmer å ha glemt å telle stemmene i sekretariatet. ”Ekstraordinær LO kongress 22.9.94 – optelling av stemmer”, brev fra Arnfinn Nilsen, Norsk Arbeidsmandsforbund datert 23. januar 1995 til LOs Revisjonsutvalg v/Bente N. Halvorsen. Vedlegg til Kåre Myrvolds originale kongressprotokoll. Opplysningene har også kommet fra Kåre Myrvold; Finn Erik Thoresen; Per Østvold; Kallset 2009, s. 171.

⁴⁸⁴ Andersen, Rune: *Nye tider: Glimt fra Norsk Grafisk Forbunds historie - Bind II 1967-2000*. Norsk Grafisk Forbund 2001, s. 212.

⁴⁸⁵ LO kongressreferat 1994, s. 143.

⁴⁸⁶ LO kongressreferat 1994, s. 143.

⁴⁸⁷ *LO-aktuelt* nr. 11/12 28. september 1994, s. 5.

På nei-sida var det derimot svært god stemning. Kommuneforbundets Jan Davidsen var sjuk, men klarte likevel å gjennomføre kongressen som talsperson for nei-sida. Han mente resultatet var ”en sensasjon”.⁴⁸⁸ Jan Davidsen mente at kongressresultatet ville ha ”en viss effekt” i innspurten av EU-kampen, men understreket samtidig at når vedtaket ble så knapt som det ble, gjorde at det ”ikke var noe særlig å bruke”.⁴⁸⁹ Seinere sa Davidsen til *LO-aktuell* at han håpet ”resultatet [ville] få stor betydning”.⁴⁹⁰ Og det er er trolig nærmere sannheten. Per Østvold var klar i sin tale: ”Nå blir det nei den 28. november også”, sa han til *VG* etter kongressen.⁴⁹¹ Også EU-motstanderne på sida av LO-systemet var fornøyd med vedtaket. SV-veteranen Finn Gustavsen og historikeren Harald Berntsen, som begge tilhørte den politiske venstresida fant ut at ”verre nederlag har ikke LO-ledelsen blitt påført siden Martin Tranmæl seiret på kongressen for 76 år siden”.⁴⁹² Det bør imidlertid nevnes at LO-ledelsen gikk på et svært sviende nederlag også på LO-kongressen i 1934. Der ble formann Halvard Olsen ble kastet etter et mistillitsforslag.⁴⁹³ Uten å skulle sette disse begivenhetene opp mot hverandre, var det i alle fall under kongressen i 1994 første gang LO-ledelsen fikk kongressflertallet mot seg i en så viktig sak siden mellomkrigstida. Fra ja-sida måtte Kjell Bjørndalen måtte innrømme at resultatet av avstemninga på kongressen var en ”stor overraskelse”. ”Jeg trodde ja-sida hadde flertall”, sa den daværende lederen i Fellesforbundet til *LO aktuell*.⁴⁹⁴ Han var veldig opptatt av at det var ”viktig å respektere flertallet” og at EU-tilhengerne måtte ”klare å leve med [...] resultatet”.⁴⁹⁵ Samtidig understreket også Bjørndalen at han kom ”til å fortsette å argumentere for [sitt] syn”.⁴⁹⁶ Han var likevel redd for at LOs vedtak ville få betydning for den videre EU-kampen, ”opinionsmålinger har vist at LO har stort gjennomslag og troverdighet”, sa Bjørndalen.⁴⁹⁷

NRK hadde samme kveld et kort intervju med Yngve Hågensen og Jan Davidsen. På tv-bildene sto LO-lederen med armen over skuldra på nei-generalen, og Hågensen ønsket nok etter all sannsynlighet å framstå som en god taper. Han innrømmet, nok en gang, at han ikke

⁴⁸⁸ *LO-aktuell* nr. 11/12 28. september 1994, s. 52; *VG* 23. september 1994, s. 3: ”Nei-jubel med champagne”: <https://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=055016199409235888339&serviceId=2>, lastet ned via *Retriever*, 6. mai 2011.

⁴⁸⁹ NRK: Dagsrevyen 22. september 1994. Kringkastingsarkivet, sett i Nasjonalbiblioteket 17. mars 2011.

⁴⁹⁰ *LO-aktuell* nr. 11/12 28. september 1994, s. 52.

⁴⁹¹ *VG* 23. september 1994.

⁴⁹² *VG* 23. september 1994.

⁴⁹³ Arntzen, Jon Gunnar m.fl. (red.): *Norsk biografisk leksikon* (bind 7) Njøs – Samuelson. Kunnskapsforlaget, H. Aschehoug & Co. A/S og Gyldendal ASA, Oslo 2003, s. 140; Olstad, Finn: *Med knyttet neve 1899-1935*. Bind 1 av *LOs historie*. Pax Forlag A/S, Oslo 2009, s. 416-423.

⁴⁹⁴ *LO-aktuell* nr. 11/12 28. september 1994, s. 52.

⁴⁹⁵ *LO-aktuell* nr. 11/12 28. september 1994, s. 52.

⁴⁹⁶ *LO-aktuell* nr. 11/12 28. september 1994, s. 52.

⁴⁹⁷ *LO-aktuell* nr. 11/12 28. september 1994, s. 52.

var glad for vedtaket, men han var fornøyd med at LO hadde gjennomført en ”grunnleggende og fin debatt”, og han var ”rimelig sikker på at [...] debatten gjenspeilte debatten og synspunktene ute blant medlemmene. I så måte er vedtaket okei”, sa LO-lederen.⁴⁹⁸ Hågensen følte imidlertid ikke at han hadde blitt kneblet av kongressen, ved at han ikke kunne gå ut med sitt eget standpunkt. Han mente han skulle klare å balansere mellom det han selv mente og det som var LOs vedtak.⁴⁹⁹ Yngve Hågensen klarte heller ikke helt å holde seg borte i innspurten av EU-kampen, og fikk kritikk for å ha forfektet ja-standpunktet sitt. Arendal Jern- og Metallarbeiderforening mislikte at LO-lederen dreiv ”agitasjon på bedriftsbesøk etter kongressens nei-vedtak”.⁵⁰⁰ Mens Tromsø Bygningsarbeiderforening klaget over at Hågensen valgte å stille opp for ja-sida i en direktesendt NRK-debatt i oppkjøringa til folkeavstemninga. Foreningen mente det var ”et hån mot demokratiet i LO og en provokasjon mot flertallet på LO-kongressen”.⁵⁰¹ I denne debatten deltok Hågensen sammen med Kaci Kullmann Five og Gro Harlem Brundland for ja-sida, mens Johan J. Jacobsen, Kjell Magne Bondevik og Tove Strand Gerhardsen stilte for nei-sida. Uten at det kan bli gått nærmere inn på dette, ble Hågensen harselert med av både programledere og motdebattanter for at han var med selv om LO hadde sagt nei.⁵⁰² Ellen Stensrud sier at Hågensen hadde lovt å stille opp i debatten allerede før LO-kongressens vedtak, og hun mener han klarte å balansere mellom å informere om vedtaket og sitt eget syn ”så godt det var mulig”.⁵⁰³ I ettertid har Hågensen skrevet i selvbiografien sin at han ble ”forferdelig skuffet og kunne ikke unngå å føle at [han] hadde lidd et personlig nederlag”, trolig det aller største nederlaget i sin tid som LO-leder.⁵⁰⁴

Nei-vedtakets betydning

Den fremste betydninga vedtaket på den ekstraordinære kongressen fikk, var at LO ikke kunne kaste seg inn på ja-sida i slutfasen av EU-kampen: ”Det viktigste med vedtaket var ikke at LO blei en nei-organisasjon, for det blei de jo ikke, men at de ikke kunne bli en ja-organisasjon”, sier Gerd-Liv Valla.⁵⁰⁵ Det at LO sa nei førte trolig til at nei-standpunktet fikk økt legitimitet blant arbeiderpartisympatisører. ”Hovedæren for det historiske resultatet har

⁴⁹⁸ NRK Dagsrevyen 22. september 1994.

⁴⁹⁹ NRK Dagsrevyen 22. september 1994.

⁵⁰⁰ Faks til LO fra Arendal Jern- og Metallarbeiderforening (Fellesforbundet avd. 79) v/ Øyvind Martinsen og Gunnar Danielsen LO, 10. november 1994. LOs arkiv. Arkivnøkkel: Mappe 031.1 ”Kongressen” 1994: Mp. 1.

⁵⁰¹ Brev fra Tromsø Bygningsarbeiderforening til LO: ”Trekk deg fra ja-panelet Yngve Hågensen”, 3. november 1994. LOs arkiv. Arkivnøkkel: Mappe 842-200: ”EF” 1994: Mp. 2.

⁵⁰² NRK: ”Debatt 21: Folkemøte om EU fra Tromsø”, 14. november 1994. Opptak fra Kringkastingsarkivet, sett i Nationalbiblioteket 17. mars 2011.

⁵⁰³ Ellen Stensrud. 10. januar 2011.

⁵⁰⁴ Hågensen 2005, s. 244.

⁵⁰⁵ Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011.

LOs ledelse, for måten de har behandla hele EU-saken på”.⁵⁰⁶ Flere har i etterkant hevdet at LO-kongressens nei kan ha vippet flertallet over på nei-sida før folkeavstemninga om norsk EU-medlemskap 28. november 1994. Hege Skjeie slår fast at EU-motstanderne ”kunne hente styrke fra LO-kongressens vedtak i de avgjørende månedene”.⁵⁰⁷ Gro Harlem Brundtland skreiv i sine memoarer at EU-tilhengerne ville fått en enorm drahjelp fra LO om resultatet hadde gått i motsatt retning.⁵⁰⁸ 60.000 stemmer skilte ja og nei ved folkeavstemningen, og den daværende statsministeren trodde at ”et ja ved LO-kongressen hadde gitt oss vesentlig større muligheter til å bygge bro over det gapet. Forskjellen på å ha LO i ryggen eller LO imot er som dag og natt”.⁵⁰⁹ En meningsmåling etter kongressen viste at om lag 60 prosent av LO-medlemmene som avga stemme i folkeavstemninga, stemte mot norsk medlemskap.⁵¹⁰ Trolig spilte det inn at LO-kongressen hadde gitt nei-sida legitimitet og moralsk ryggdekning, slik blant andre Saglie hevder.⁵¹¹ Etter å ha vunnet LO kunne EU-motstanderne hevde at samtlige folkelige organisasjoner og bevegelser var mot EU, mens Arbeiderparti-ledelsens eneste kampfeller på ja-sida var Høyre og næringslivet.⁵¹² Yngve Hågensen har siden gitt uttrykk for at han er usikker på om dette kom som en følge av at resultatet på kongressen var i takt med medlemmenes standpunkt, eller om kongressen påvirket et flertall av medlemmene til å si nei.⁵¹³ Om sitt største nederlag som LO-leder skriver Yngve Hågensen følgende: ”Jeg er oppriktig lei meg dersom det var slik at LOs nei ble avgjørende for det endelige nei under folkeavstemningen”.⁵¹⁴ Gro Harlem Brundtland mente LO-kongressens nei ga hele nei-standpunktet en ekstra legitimitet og moralsk ryggdekning i innspurten av EU-kampen.⁵¹⁵

Sentrale folk både fra ja- og nei-sida har også i ettertid ment at LOs motstand mot norsk medlemskap i EU ble avgjørende for at det til slutt ble nei-flertall i folkeavstemninga. Marit Nybakk er blant disse: ”Jeg mener vedtaket på LO-kongressen var avgjørende. Det var et veldig knapt flertall mot EU-medlemskap”.⁵¹⁶ EU-tilhengeren mener den viktigste følgen av LO-kongressens nei var at ”LO som organisasjon ble handlingslammet fra sentralt hold”, og at ”Arbeiderpartiet måtte gjøre jobben alene”.⁵¹⁷ I tillegg til at LO-ledelsen ble

⁵⁰⁶ *LO-aktuelt* nr. 11/12 28. september 1994, s. 52.

⁵⁰⁷ Skjeie, Hege: *Vanens makt: Styringsstradisjoner i Arbeiderpartiet*. Ad Notam Gyldendal, Oslo 1999, s. 133.

⁵⁰⁸ Brundtland 1998, s. 379.

⁵⁰⁹ Brundtland 1998, s. 379.

⁵¹⁰ Bergh 2009, s. 404.

⁵¹¹ Saglie 2002, s. 79.

⁵¹² Saglie 2002, s. 79.

⁵¹³ Hågensen 2005, s. 246.

⁵¹⁴ Hågensen 2005, s. 246.

⁵¹⁵ Brundtland 1998, s. 379.

⁵¹⁶ Marit Nybakk. 17. mars 2011.

⁵¹⁷ Marit Nybakk. 17. mars 2011.

handlingslammet, kunne ”lokale organisasjonsledd i fagbevegelsen” og nei-sida ”påberope seg [å ha] hele LO i ryggen”, ”det mener jeg kan ha påvirket utfallet veldig sterkt”, moderer Marit Nybakk seg.⁵¹⁸ Fra Arbeiderpartiet legger altså både tidligere statsminister Gro Harlem Brundtland og mangeårig stortingsrepresentant Marit Nybakk en stor del av ansvaret på ja-sidas nederlag på LO. Nei-mannen Per Østvold står i dag for det samme syn han, som vi så over spådde i lykkerusen etter kongressen. Han er ”helt overbevist om” at LOs nei ble avgjørende.⁵¹⁹

Det fikk en psykologisk betydning for det endelige resultatet. Det skapte sjokkbølger inn i ja-sida når LO sa nei. Det var den store nyheten i alle medier etterpå: Hvordan kunne Arbeiderpartiet og ja-sida tape på den ekstraordinære LO-kongressen? Hvordan var det overhodet mulig? Det var helt utenkelig, men de gjorde det. Det påvirkte også opinionen, og det skapte en veldig vitamininnsprøyting for nei-sida like før folkeavstemningen. LO har sagt nei. Det er klart at når du skulle rundt og agitere på arbeidsplassene etterpå som nei-mann kunne du si at: LO har sagt nei, du må stemme nei.⁵²⁰

Ikke minst fikk det, slik Østvold ser det, betydning at LO-ledelsen ikke fikk mulighet til å kaste inn ressurser på ja-sida i innspurten av EU-kampen: ”Jeg vet ikke hva slags planer de satt med, men jeg er overbevist om at de ville kastet inn hele sitt apparat, sine ressurser, sine distrikssekretærer og kanskje nye korttidssekretærer inn på ja-sida. LO er en stor og mektig organisasjon og har stor betydning”, forteller Østvold som sier han tror et ja-vedtak på LOs ekstraordinære kongress kunne vippet folkeflertallet over på ja også i folkeavstemninga 28. november 1994.⁵²¹ Man kan imidlertid ikke se på LOs nei-vedtak som den eneste grunnen til at det ble nei i folkeavstemninga. Kampen for nasjonalstaten, sjølråderetten, distriktene, og andre nei-argumenter var trolig minst like viktig for at flertallet av det norske folk sa nei, men det at LO fattet et nei-vedtak befestet et inntrykk av at alle de folkelige organisasjonene denne gang var på nei-sida.

Oppsummering

På sin ekstraordinære kongress 22. september 1994 skulle Landsorganisasjonen ta endelig stilling til hva man skulle anbefale de snaut 800.000 LO-medlemmene å stemme i folkeavstemninga om norsk EU-medlemskap. Det var knyttet stor spenning til hvor LO ville havne i spørsmålet. LO er en av de største folkelige organisasjoner i norsk offentlighet og for EU-motstanderne ville et nei fra LOs øverste organ ha stor betydning på veien mot en ny nei-seier på landsbasis. I likhet med den øvrige europadebatten i LO på 1990-tallet skulle det vise

⁵¹⁸ Marit Nybakk. 17. mars 2011.

⁵¹⁹ Per Østvold. 28. januar 2011.

⁵²⁰ Per Østvold. 28. januar 2011.

⁵²¹ Per Østvold. 28. januar 2011.

seg å bli vanskelig å konkludere også i medlemskapsspørsmålet. LO-sekretariatet delte seg da de behandlet spørsmålet, og selv om det bare var 15 stemmeberettigete kom man til kongressen med hele fire innstillinger.

Etter at Kjell Bjørndalen innledningsvis trakk Fellesforbundets reine ja-forslag, og et forslag fra NTL og Jan Werner Hansen om at LO ikke skulle ta stilling hadde falt i votering, skulle det til slutt stå mellom et betinget ja-forslag presentert ved LOs ledelse og et forslag fra ni forbundsledere om at Landsorganisasjon måtte si nei til norsk EU-medlemskap. Etter en seks timer lang debatt med relativt satte fronter og en klar overvekt av nei-innlegg, var det klart for votering. Nei-sida vant til slutt sin historiske seier med 156 mot 152 stemmer, etter at det var korrigert for en tellefeil. Yngve Hågensen har i ettertid karaktisert EU-nederlaget som det største nederlaget i hans tid som LO-leder. Sentrale nei-personligheter har trukket det enda lenger og setter nei-sidas seier på LOs ekstraordinære kongress i 1994 opp som første gang LO-ledelsen har lidd nederlag siden mellomkrigstida. Hvordan kunne det skje at EU-motstanderne kunne vinne flertall i LO selv om et klart flertall både i den valgte ledelsen og i sekretariatet var for medlemskap? I kapittel 1 trakk vi fram EØS-avtalen, som trolig var den viktigste grunnen til at LO kunne si nei. I kapittel 2 så vi på organiseringa av EU-motstanderne i fagbevegelsen, og deres jobb for å vinne flertall på kongressen. En godt organisert nei-sida som favnet breitt var en annen viktig bakenforliggende betingelse for at den ekstraordinære LO-kongressen gikk mot EU. I kapittel 3 har vi så sett på kongressen og noen følger av det nei-vedtaket som ble gjort der. I det videre skal vi gå inn på enda flere faktorer som muliggjorde det overraskende nei-vedtaket.

Avslutningsvis har vi sett at det både på LOs kongress og i folkeavstemninga 28. november 1994 var svært jevnt. Og det er ikke utenkelig at det at en så stor organisasjon som LO sa nei, fikk stor betydning når det norske folk gikk til stemmeurnene vel to måneder etter den ekstraordinære kongressen. Man kan selvsagt aldri få svar på om det faktisk var slik at LO avgjorde EU-kampen i nei-sidas favør, men både en valgundersøkelse og sentrale aktører fra 1990-åra har framhevet LOs nei som svært viktig.⁵²² Det er derfor neppe å ta i hardt å konkludere med at det nei-vedtaket på LOs ekstraordinære kongress i alle fall fikk stor betydning.

⁵²² Bergh 2009, s. 408.

Kapittel 4: Flere faktorer bak LO-kongressens nei-vedtak

I dette kapitlet skal vi se på flere faktorer som kan bidra til å forklare hvorfor LO-kongressen sa nei, til tross for at nesten hele LO-ledelsen og et klart flertall i sekretariatet var tilhengere av norsk EU-medlemskap. Vi vil trekke noen sammenlikninger med 1970-åras EF-kamp, og se videre på samfunnsutviklinga generelt. Kanskje kan også sentrale trekk ved LOs utvikling knyttes til at organisasjonen snudde i EU-spørsmålet. Flere historikere har sett på EF-striden i 1972 som en del av et ”tidsskille”, som forandret en del grunnleggende strukturer i det norske samfunnet. Finn Olstad betrakter blant annet EF-striden på 1970-tallet som en integrert del av ”det store oppbruddet” som skjedde i løpet av et drøyt tiår fra slutten av 1960-åra: ”Det dreier seg om et oppbrudd fra autoriteter og tradisjoner som hadde hatt dypt rotfeste i folks dagligliv og i samfunnets fortellinger og strukturer”.⁵²³ Ikke minst blir kvinnefrigjøringa betegnet som en integrert del av dette oppbruddet, og både autoritenes fall og kvinnes inntreden i arbeidslivet har preget Landsorganisasjonen og ført til strukturelle endringer i denne gamle mannsbastionen. Fagbevegelsen har fra 1970-tallet forandret seg fra å være en organisasjon preget av menn i industrien til også å inkludere stadig nye samfunns- og yrkesgrupper.

Det norske samfunnet var i 1994 langt mer åpent enn det var under den første EF-kampen, og lederne i partiene og organisasjonene hadde ikke lenger like stor autoritet og påvirkningskraft verken blant medlemmene i LO eller på grasrota generelt. Det kan tenkes at en slik strukturell endring kan ha hatt betydning for at LO, som i 1972 hadde vært en av de mektigste forkjemperne for norsk EF-medlemskap, i 1994 hadde snudd i EU-spørsmålet. En annen faktor i fagbevegelsen som bidro til dette skiftet av standpunkt var det sjiktet av radikale tillitsvalgte som hadde fått fotfeste i LO. Dette var gjerne faglige tillitsvalgte og konserntillitsvalgte som befant seg på venstresida politisk. Blant disse var det svært mange som hadde nei-standpunkt i EU-saken og hadde god kontakt med og nøt stor respekt i grasrota ute på arbeidsplassene.

Som en viktig del av det nevnte tidsskillet, har LOs medlemsmasse endret seg. LOs medlemstall har økt særlig innenfor offentlig sektor og i de såkalte kvinneyrkene, ettersom kvinnene i disse åra tok steget inn i arbeidslivet på alvor. Mange av disse fikk jobb i offentlig sektor, som har økt på bekostning av de tradisjonelle mannearbeidsplassene i industrien i privat sektor. Flere har ment at skepsisen til norsk medlemskap i EF og EU tradisjonelt har vært størst blant kvinner, og gjerne blant de som arbeidet innenfor offentlig sektor.⁵²⁴ Norsk Kommuneforbund er i så måte et svært interessant forbund. Kommuneforbundet spilte en

⁵²³ Olstad, Finn: *Frihetens århundre: Norsk historie gjennom hundre år*. Pax Forlag A/S, Oslo. 2010, s. 169.

⁵²⁴ Benum 2005, s. 291.; Bergh 2009, s. 408.

viktig rolle i EU-kampen i 1994, både fordi forbundet hadde kongressens største delegasjon og fordi den fungerende forbundslederen Jan Davidsen var hovedtalsmann for nei-sida på kongressen. Kan veksten i offentlig sektor og i kvinnelig sysselsetting ha hatt betydning for LOs i 1994 endte opp med nei til EU? Ved å sammenlikne de resultatene man kan finne om hvem som trolig stemte henholdsvis ja og nei og deres kjønns- og sektortilhørighet, både i referatet fra kongressen og i Kjell Iversens kartleggingsmateriale, skal vi forsøke å se om det er noen tettere sammenheng mellom den nevnte utviklinga og det faktum at Landsorganisasjonen snudde fra et klart ja-til-EF-vedtak på den ekstraordinære kongressen i 1972 til et knapt nei-vedtak 22 år seinere.

Vekst i offentlig sektor og økt kvinneandel

Flere har ment at skepsisen til norsk medlemskap i EF og EU tradisjonelt har vært størst blant kvinner, og gjerne de som arbeidet innenfor offentlig sektor. Edgeir Benum skriver for eksempel følgende om EU: ”Kvinner stemte nei noe oftere enn menn, offentlig ansatte noe oftere enn privat ansatte”.⁵²⁵ Trond Bergh bekrefter at ”nei-engasjementet var størst blant de offentlig ansatte, særlig i kommunal sektor”.⁵²⁶ Han refererer til undersøkelse som viste at ”nei-flertallet var særlig stort blant kvinner i helsesektoren”, og hevder at ”[d]ette mønsteret [er] nok en bekreftelse på at den generelle motstanden mot ’privatisering’ var klart sterkest i kommunal sektor”.⁵²⁷ Ellen Stensrud mener også at ”de sterkeste EU-motstanderne kom fra offentlig sektor og var kvinner”.⁵²⁸ Ser man imidlertid på hvem som var de sentrale i selve EU-debatten i LO, var riktignok de mest markante EU-motstanderne menn. Forbundslederne Oddrun Remvik (Fellesorganisasjonen) og Sidsel Bauck (Handel og Kontor), som gikk av til fordel for Sture Arntzen, markerte seg nok som EU-motstandere, men Finn Erik Thoresen, Jan Davidsen, Walter Kolstad og Per Østvold var høyere oppe i motstandsorganisasjonene Nei til EU og SME, og mer profilerte i EU-debatten.

Likevel var det ikke bare de mest profilerte talspersonene som hadde stemmerett på kongressen. Uttalelsene over kan støtte opp om en hypotese om at kvinners inntog i arbeids- og organisasjonsliv kan ha bidratt til at LO endret side i europaspørsmålet fra 1972 til 1994. Ellen Stensrud tror at kvinnes inntog, og ikke minst utviklinga i offentlig sektor, spilte inn på LOs skifte av EU-standpunkt på 1994-kongressen: ”Jeg er overbevist om at hele LOs medlemsmasse ble gjenspeilet i det vedtaket, fordi offentlig sektor var så mye mer skeptiske

⁵²⁵ Benum 2005, s. 291

⁵²⁶ Bergh 2009, s. 408.

⁵²⁷ Bergh 2009, s. 408.

⁵²⁸ Ellen Stensrud. 14. januar 2011.

til EU”, sier Ellen Stensrud, og føyer til at ”LO 1972 i all hovedsak besto av industri-, anleggs- og bygningsarbeidere”.⁵²⁹ Kan det at kvinnene kom mer med i arbeids- og organisasjonslivet, ha hatt noe å si for at LO i 1994 gikk mot norsk EU-medlemskap med knappest mulig margin?

Det er i alle fall sikkert at både kvinneandelen i LOs medlemsmasse og kvinnerepresentasjonen på kongressene vokste utover 1970-, 80- og 90-åra, selv om det gikk forholdsvis trått. Hege Skjeie understreket imidlertid så seint som i 1989 at fagbevegelsen var ”en sinke” når det gjaldt kvinneinnslag.⁵³⁰ På kongressen i 1971 hadde Liv Buck, som første kvinne, blitt valgt inn i LO-ledelsen som sekretær.⁵³¹ Dette hadde riktignok skjedd etter kampvotering og mot LO-formann Tor Aspengrens vilje, men det var uansett en viktig markering.⁵³² I 1972 hadde Landsorganisasjonen rett i overkant av 600.000 medlemmer totalt, snaue 24 prosent av disse var kvinner.⁵³³ LO var med andre ord dominert av mennene, og gjerne av dem som kom fra industrien og privat sektor. På den ekstraordinære kongressen i 1972 var ikke mer enn 16 av de 315 delegatene kvinner, en prosentandel på svake 5,1.⁵³⁴ Som man forstår var med andre ord LO-kongressen i 1972 langt ifra representativ ut fra medlemsmassen i LO på kjønnsområdet. Mens nesten en firedel av LOs medlemmer var kvinner, var bare svake én av 20 delegater på den ekstraordinære kongressen kvinner.

Utover på 1970-tallet steig den samlede sysselsettinga i Norge med nesten 380.000, og det var veksten i offentlig sektor som var sterkest.⁵³⁵ En stor del av sysselsettingsveksten kom innenfor offentlig sektor.⁵³⁶ Mange av disse nye i arbeidslivet var kvinner, og sysselsettingsveksten førte også til at LOs medlemsmasse vokste med høy fart.⁵³⁷ Sysselsettingsveksten i 1970- og 1980-åra var hovedsakelig en vekst i kvinnelig sysselsetting.⁵³⁸ Utbyggingen av velferdsstaten førte til at mange av de nye yrkesaktive kvinnene begynte å jobbe i helse- og sosialsektoren. I tråd med dette kom også godt over

⁵²⁹ Ellen Stensrud. 14. januar 2011.

⁵³⁰ Skjeie, Hege: ”Rapport fra en siste skanse: Kvinnerepresentasjon i fagbevegelsen” i *Arbeiderhistorie: Årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek* 1989, s. 78. Skjeie bruker også begrepet ”Mannsorganisasjonen” som opprinnelig stammer fra en overskrift en gruppe brukte om LOs manglende kvinnerepresentasjon.

⁵³¹ Bergh 2009, s. 30. Liv Buck hadde fra 1968 vært ansatt som kvinnesekretær, men ble først i 1971 valgt inn i LO-ledelsen som tredjeseekretær, mot sekretariatet og LO-ledelsens vilje. I 1973 ble hun likestilt med andresekretær Tor Halvorsen.

⁵³² Bergh 2009, s. 30.

⁵³³ Tallet er hentet fra LOs årsberetning fra 1972, s. 205 – Tabell I. Prosentberegningen er gjort ut fra tall fra samme sted.

⁵³⁴ Beregningene er gjort ut fra talla over representanter i LOs kongressprotokoll 1972, s. 96-99.

⁵³⁵ Bergh 2009, s. 50.

⁵³⁶ Skjeie i *Arbeiderhistorie* 1989, s. 83.

⁵³⁷ Bergh 2009, s. 50.

⁵³⁸ Skjeie i *Arbeiderhistorie* 1989, s. 83.

halvparten av tilveksten av kvinnelige medlemmer i hele LO fra kommunal sektor.⁵³⁹ Som vi forstår var det, til tross for Hege Skjeies korrekte påpekning av at det var en betydelig kvinnelig underrepresentasjon i fagbevegelsen, et ganske annerledes LO som skulle ta stilling til EU-spørsmålet i 1994 enn det hadde vært i 1972. Og en undersøkelse som Bergh viser til, hadde kommet fram til at nei-flertallet i 1994 var ”særlig stort blant kvinner i helsesektoren”.⁵⁴⁰

På de 22 åra fra den ekstraordinære kongressen om norsk EF-medlemskap i 1972 til EU-spørsmålet kom opp på nytt i 1994, hadde LO ikke bare fått flere kvinnelige medlemmer, organisasjonen fikk også sin første kvinnelige nestleder. Esther Kostøl ble valgt som en del av Yngve Hågensens lag i 1989, og LO hadde også gradvis voksende kvinnerepresentasjon på kongressen. Finn Erik Thoresen beskriver utviklinga som skjedde fra 1970-tallet og fram til EU-avstemninga i 1994 som ”en revolusjon [der] flere og flere kvinner kom inn i yrkesaktivt liv, og dermed inn i fagbevegelsen”.⁵⁴¹ Den tidligere lederen i Norsk Grafisk Forbund mener til og med at ”hele arbeidsstokken [...] endret karakter”.⁵⁴² Ved årsskiftet 1993/94 hadde LOs medlemstall steget til i underkant av 765.000.⁵⁴³ Mye av økninga i medlemsmassen hadde kommet innenfor offentlig sektor og tradisjonelle kvinneyrker. 325.000 av medlemmene på det tidspunktet var nå kvinner, og disse utgjorde 42,5 prosent av det totale medlemstallet.⁵⁴⁴

På den ekstraordinære kongressen som skulle ta stilling til EU-spørsmålet høsten 1994 stilte 109 kvinner, noe som utgjorde 35 prosent av de totalt 311 delegatene.⁵⁴⁵ Selv om kvinneandelen på kongressen ikke fullstendig samsvarer med kvinneandelen i den totale medlemsmassen, må man kunne si at det var en signifikant bedring av representasjonen sammenliknet med 1972-kongressen. Samtidig viser det seg at det fortsatt var en viss underrepresentasjon av kvinner, selv fem år etter at Hege Skjeie belyste dette faktumet.

Ikke minst gjaldt denne underrepresentasjonen av kvinner i de tyngre verva i fagbevegelsen. Sekretariatet per høsten 1994 er det fremste eksemplet på at LO på topplan fortsatt var en ”mannsorganisasjon”. Selv om kvinnene gradvis hadde kommet med der viktige beslutninger blir tatt, var det ennå langt fram til en noenlunde kjønnsbalanse i LO-sekretariatet. Dette kom først og fremst av at de fleste forbundslederne var menn. Av de 14 sekretariatsdelegatene som møtte på den ekstraordinære kongressen i 1994, var LO-nestleder

⁵³⁹ Bergh 2009, s. 50.

⁵⁴⁰ Bergh 2009, s. 408.

⁵⁴¹ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

⁵⁴² Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

⁵⁴³ LOs årsberetning fra 1994, s. 211 – Tabell I. LOs arkiv.

⁵⁴⁴ Tallet er hentet fra LOs årsberetning fra 1994, s. 211 – Tabell I.

⁵⁴⁵ Beregningene er gjort på bakgrunn av talla over representanter i LOs kongressreferat 1994, s. 144-148.

Esther Kostøl en enslig svale.⁵⁴⁶ I den valgte LO-ledelsen var det riktignok en relativt god kjønnsbalanse med fire menn og tre kvinner. Tre av de fire på toppen var derimot menn, og det var disse som hadde stemmerett i sekretariatet og på kongressen.⁵⁴⁷ Ser man på resten av 1994-kongressen var imidlertid kvinnerepresentasjonen bedre. Blant delegatene som representerte fylkene var det omtrent like mange kvinner som menn.⁵⁴⁸ Det samme gjelder for delegatene som kom fra forbund i offentlig sektor, blant forbunda i privat sektor var det imidlertid et tre firedels flertall av menn.⁵⁴⁹ Selv om medlemssammensetninga i LO hadde endret seg en god del, var altså de tradisjonelle kjønnskillene i høyeste grad til stede også i 1994. Dette viste seg ikke minst på ledernivå og i de tradisjonelle mannsbastionene i privat sektor. Ser man imidlertid på den hurtigvoksende offentlig sektoren var det langt jevnere kjønnsfordeling mellom kvinner og menn. Dette gjaldt ikke minst i det store Kommuneforbundet som spilte en viktig rolle i EU-kampen i 1994, dette skal vi komme tilbake til.

Kommuneforbundet: Et viktig nei-forbund?⁵⁵⁰

Utviklingen vi har skissert over ”endret den interne rangordenen i LO”.⁵⁵¹ Nærmere halvparten av medlemstilveksten fra midten av 1970- til slutten av 1980-åra kom innenfor ett eneste forbund, Norsk Kommuneforbund.⁵⁵² Allerede i 1975 hadde Kommuneforbundet overtatt posisjonen som det største forbundet i LO etter Jern og Metall, og innen tiåret var omme kom kvinnene i flertall i forbundet.⁵⁵³ På kongressen i 1994 stilte forbundet med hele 68 representanter. De hadde med det den suverent største delegasjonen og mer enn hver femte kongressrepresentant (21,59%) kom fra NKF.⁵⁵⁴ Som man skjønner ville Kommuneforbundet få stor betydning. Kommuneforbundet stilte med 36 menn og 32 kvinner på 1994-kongressen.⁵⁵⁵

⁵⁴⁶ Minner om at Kommuneforbundets leder Liv Nilsson opprinnelig hadde tatt plass i sekretariatet, men at hun døde sommeren 1994. I stedet for at NKF erstattet Nilsson kom Jan Inge Kvistnes (DnP) inn i sekretariatet.

⁵⁴⁷ Yngve Hågensen (leder), Esther Kostøl (nestleder), Svein-Erik Oxholm (hovedkasserer), Jan Balstad (førstesekretær) hadde stemmerett. Det hadde ikke den øvrige LO-ledelsen, sekretærene Evy Boverud Pedersen, Per Gunnar Olsen og Liv Undheim.

⁵⁴⁸ Tallet var 21-19 i mennenes favør. LO kongressreferat 1994, s. 147-148.

⁵⁴⁹ For offentlig sektor var prosentandelen 46,09 for kvinner og 53,91 for menn. I privat sektor var andelen menn 75,35% mens kvinneandelen var 24,65 %.

⁵⁵⁰ Tittelen er halvveis lånt fra Terjesen 1997, s. 154.

⁵⁵¹ Bergh 2009, s. 51.

⁵⁵² Skjeie i *Arbeiderhistorie* 1989, s. 83.

⁵⁵³ Bergh 2009, s. 51.

⁵⁵⁴ Tallet er beregnet ut fra 315 delegater. Om vi tar hensyn til at det var fire delegater som ikke møtte på kongressen blir NKFs representasjon enda høyere (21,86%).

⁵⁵⁵ LO kongressreferat 1994, s. 145-146.

I 1972 hadde imidlertid ikke Norsk Kommuneforbund vært særlig aktive i EF-debatten. Ledelsen i NKF holdt en lav profil i EF-striden, men forbundet hadde likevel en klart EF-positiv linje etter vedtak i landsstyret.⁵⁵⁶ Det er karakteristisk at Kommuneforbundets daværende formann, Arne Borns viktigste argument for norsk medlemskap i Det europeiske fellesskap var ”at han hadde ’tillit til’ den sittende Arbeiderparti-regjeringen”.⁵⁵⁷ Europaspørsmålet var med andre ord på ingen måte var noen sentral sak for Norsk Kommuneforbund på 1970-tallet. 22 år seinere var derimot Kommuneforbundet og offentlig sektor på en helt annen måte dratt inn i EU-debatten.⁵⁵⁸ Som vi har vært inne på i kapittel 1, førte de de nyliberalistiske trekka som ble tatt på 1980-tallet til press på offentlig sektor, og flere så dette som en EU-tilpasning.⁵⁵⁹ Da EU-saken kom opp igjen for alvor, knyttet EU-motstanderne medlemskaps spørsmålet opp mot en generell motstand mot konkurranseutsetting og privatisering. Kommuneforbundet tok denne gangen på seg å forsvare offentlig sektors interesser og den norske velferdsstatens verdier mot trusselen fra privatisering og krava om økonomisk lønnsomhet.⁵⁶⁰ Dette var argumenter som mange kunne si seg enig i, og som knyttet EU-saken til andre aktuelle politiske saker som handlet om arbeidsplasser og faglige rettigheter. Trolig var dette en viktig grunn til at nei-sida hadde styrket seg på bekostning av EU-tilhengerne i LO.

Også i Kommuneforbundet hadde debatten om europaspørsmålet vært en årelang prosess. Mye tyder på at det var en del motsetninger mellom lederen Liv Nilsson og nestlederen Jan Davidsen, som i lange perioder fungerte som forbundsleder på grunn av at Liv Nilsson var alvorlig syk. I januar 1994 fortalte *Bergens Tidende* at Liv Nilsson ville ta gjenvalg selv om hun sleit med en alvorlig kreftsykdom, og at hun ikke ønsket å beholde sin nestleder Jan Davidsen ”på grunn av samarbeidsproblemer”.⁵⁶¹ I motsetning til Davidsen som var en av de fremste nei-forkjemperne, hadde Liv Nilsson definert seg som ”en anerkjent EF-skeptiker”.⁵⁶² Hun ”formulerte aldri noen prinsipiell motstand mot norsk medlemskap” og gikk til og med iblant ”langt i å støtte sentrale ja-argumenter”.⁵⁶³ Motsetningene mellom de to i forbundsledelsen skulle følge Kommuneforbundet i EU-striden på 1990-tallet. Underveis i

⁵⁵⁶ Terjesen 1997, s. 142.

⁵⁵⁷ Terjesen 1997, s. 140.

⁵⁵⁸ Terjesen 1997, s. 153.

⁵⁵⁹ Bergh 2009, s. 401-402.

⁵⁶⁰ Terjesen 1997, s. 153.

⁵⁶¹ *Bergens Tidende morgen* 19.01.1994: ”Kommuneforbundets jernlady skviser Jan Davidsen”.

<https://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=020021199401190042&serviceId=2>, lastet ned via Retriever 4. mai 2011.

⁵⁶² Terjesen 1997, s. 146.

⁵⁶³ Terjesen 1997, s. 146.

den lange prosessen hadde Kommuneforbundet avvist EØS-avtalen, noe som i følge Einar Terjesen gjorde ”forbundet til et av de mest EF-skeptiske”.⁵⁶⁴

Terjesen mener at offentlig ansattes interesser sto mye mer sentralt i debatten på 1990-tallet enn i 1972, og at det var en av to hovedgrunner til at Norsk Kommuneforbund ”inntok et annet standpunkt” om norsk medlemskap i EU i 1994 enn forbundet hadde gjort 22 år tidligere.⁵⁶⁵ Den andre hovedgrunnen var at den økonomiske politikken som var blitt ført i Norge og Europa generelt bidro til at argumentene i 1994 ble mer ”ensidig preget av forsvar for eksisterende ordninger og frykt for framtida”.⁵⁶⁶ Et tredje punkt som bør legges til de to som er nevnt, er den personlige betydning NKF-leder Jan Davidsen fikk i 1994. Som fungerende leder av LOs største forbund holdt han innledningstalen for nei-forslaget på den ekstraordinære kongressen 22. september 1994. Davidsen, som i følge Jon Erik Dølvik lenge hadde ligget lavt i debatten, kom for fullt inn som EU-motstander i slutfasen og på kongressen.⁵⁶⁷ Davidsen jobbet, som vi så i kapittel 2, via motstandsorganisasjonen Sosialdemokrater mot EU, og etter hvert framsto han som en av de sterkeste talsmennene for nei-til-EU-standpunktet. Det hadde stor betydning for nei-sida av å ha lederen for LOs største forbund, som organiserte i underkant av halvparten av den totale medlemsmassen, på sin side. Som vi har vært inne på tidligere ble Davidsen hovedinnleder for nei-standpunktet på den ekstraordinære LO-kongressen høsten 1994, og det var uten tvil strategisk motivert, noe en annen nei-general Finn Erik Thoresen understreker.⁵⁶⁸ I hvor stor grad Jan Davidsen EU-kritiske linje faktisk overbeviste tvilere i europaspørsmålet, er det umulig å fastslå. Samtidig kan det ikke være tvil om at det at lederen for LOs største forbund var nei-mann, var med på å legitimere nei-til-EU-standpunktet langt utover Kommuneforbundets medlemsmasse. Blant annet hadde lokalorganisasjonen til Kommuneforbundet i Oslo klart tatt stilling mot norsk EU-medlemskap.⁵⁶⁹ Kommuneforbundets leder Liv Nilsson døde og den, etter hvert så profilerte, EU-motstanderen Jan Davidsen overtok ledelsen i forbundet. Det er grunn til å argumentere for at dette gjorde det lettere for Kommuneforbundet og Davidsen å framstå med nei-profil.

Hvordan Jan Davidsen kunne innta posisjonen som nei-talsmann er imidlertid et interessant spørsmål. Han hadde tross alt ikke noe klart kongressvedtak bak seg i eget

⁵⁶⁴ Terjesen 1997, s. 150

⁵⁶⁵ Terjesen 1997, s. 153.

⁵⁶⁶ Terjesen 1997, s. 153-154.

⁵⁶⁷ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

⁵⁶⁸ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

⁵⁶⁹ Brev fra Norsk Kommuneforbund i Oslo til LO, 25. mai 1994: ”Uttalelse i spørsmålet om Norges tilslutning til Den europeiske union”. LOs arkiv. Arkivnøkkel: Mappe 842-200 ”EF” 1994 mp: 2.

forbund, selv om et flertall i Kommuneforbundets landsstyre hadde endt opp med å støtte nei-forslaget til Davidsen og de ni andre forbundslederne.⁵⁷⁰ I flere år hadde det vært uenighet mellom den tidligere NKF-lederen Liv Nilsson og Davidsen i europaspørsmålet. Nilsson ønsket ikke at Kommuneforbundet skulle gå hardt ut i EU-saken, og etterlot seg en sterk avskjedshilsen i forbundets medlemsblad *Fagbladet*. Der kritiserte hun LO-leder Yngve Hågensen håndtering av EU-saken, og mente det var feil av LO både å holde en ekstraordinær kongress og å anbefale medlemmene å si ja eller nei.⁵⁷¹ I tråd med avdøde Liv Nilssons ønske vedtok Kommuneforbundets landsmøte ikke å ta stilling til om Norge burde bli medlem av EU eller ikke.⁵⁷² Kort tid etter at Jan Davidsen hadde vært blant seierherrene som sikret nei-flertall på LOs ekstraordinære kongress, gikk han på et overraskende nederlag hos sine egne. På Kommuneforbundets landsmøte fikk nemlig representanten Sverre Ormøy flertallet med seg på et forslag om at landsmøtet ikke skulle ta standpunkt i EU-saken, 235 stemte for 164 mot.⁵⁷³ Davidsens nederlag var trolig like overraskende som at Yngve Hågensen fikk LO-kongressen mot seg i EU-saken, han erkjente at han ikke var glad for vedtaket, men understreket at han kunne ta et nederlag.⁵⁷⁴ Davidsen var ikke aleine om å være skuffet, for mange i landsmøtesalen var det vanskelig å tro at ”Kommuneforbundet, som var et av LOs mest politisk engasjerte forbund, ikke ønsket å ta stilling til det viktigste politiske spørsmålet i Norge i 1990-årene”.⁵⁷⁵

For å forklare det overraskende vedtaket, må man ta i betraktning at Liv Nilsson hadde vært en sterk leder og at Jan Davidsen var ny på det tidspunktet. På samme landsmøte ble Jan Davidsen også valgt til ny forbundsleder.⁵⁷⁶ At hun hadde gått så klart ut og oppfordret LO til ikke å ta stilling i medlemsbladet *Fagbladet* som kom ut like etter at hun døde, var trolig viktig for mange av delegatene på forbundets landsmøte.⁵⁷⁷ I den store sammenhengen spiller imidlertid ikke Davidsens prestisjetap noen særlig stor rolle. Den viktigste kampen hadde Jan Davidsen allerede vunnet med nei-flertallet på LO-kongressen der han selv spilte en av

⁵⁷⁰ Terjesen 1997, s. 154.

⁵⁷¹ *Nordlys* (morgen) 8. juli 1994, s. 24: ”Livs sterke avskjed”: <https://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=055012199407080020&serviceId=2>, lastet ned via *Retriever* 4. mai 2011.

⁵⁷² Terjesen 1997, s. 156.

⁵⁷³ Protokoll over forhandlingene på Norsk Kommuneforbunds ordinære landsmøte i Oslo 2.-7. oktober 1994. Norsk Kommuneforbund 1994, s. 280.

⁵⁷⁴ NKF landsmøteprotokoll 1994, s. 280; *Nordlys* (morgen) 8. oktober 1994, s. 5: ”NKF: Davidsen-tap”: <https://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=055012199410080056&serviceId=2>, lastet ned via *Retriever* 8. mai 2011.

⁵⁷⁵ Terjesen 1997, s. 156.

⁵⁷⁶ Terjesen 1997, s. 306.

⁵⁷⁷ Terjesen 1997, s. 152.

hovedrollene. Og i likhet med Yngve Hågensen, har ikke Jan Davidsen lidd under dette prestisjetapet i ettertid. Tvert imot har han gjennom mange år bygd seg opp som den ubestridte lederen i det store Kommuneforbundet, og seinere Fagforbundet, noe som har gjort han til en av de mest innflytelsesrike personer i norsk fagbevegelse de siste tiåra. Hvordan Kommuneforbundets landsmøte kunne bli lagt etter den ekstraordinære LO-kongressen er imidlertid et interessant spørsmål. Om NKF hadde fattet et vedtak om å ikke ta stilling til europaspørsmålet allerede før den ekstraordinære kongressen, synes det klart at Jan Davidsen ikke kunne ha inntatt rollen som nei-sidas fremste våpendrager. I et kontrafaktisk perspektiv kunne mye trolig da sett annerledes ut.

Uavhengig av hva som kunne skjedd dersom Kommuneforbundet ikke hadde lagt landsstyremøtet sitt etter kongressen, betydde NKF og Jan Davidsen svært mye for at nei-sida vant flertall på den ekstraordinære kongressen i 1994. EU-motstandere som Per Østvold og Roy Pedersen legger ikke skjul på at Kommuneforbundet og Jan Davidsen var veldig viktige.⁵⁷⁸ Pedersen understreker betydninga av at LO-kongressens sammensetning har blitt endret, og spesielt har Kommuneforbundet⁵⁷⁹ blitt stadig større. Roy Pedersen mener det var veldig viktig at forbundslederen for det største forbundet talte for nei-sida i 1994: ”Jeg mener det var helt avgjørende for kongressens utfall. Hadde [Davidsen] vært nøytral eller falt ned på ja-sida, så hadde ikke kongressen hatt noe flertall for nei til EU”.⁵⁸⁰ Også Gerd-Liv Valla, som i 1994 var ny nestleder i Norsk Tjenestemannslag, og seinere en av Jan Davidsens tetteste samarbeidspartnere, mener det var viktig at Davidsen frontet nei-standpunktet på kongressen nettopp fordi Kommuneforbundet var et veldig stort forbund.⁵⁸¹ Hun understreker at Davidsen var, og er, ”en veldig god strateg”.⁵⁸²

Jan Balstad mener privat sektor hadde hatt en mye sterkere rolle i LO i den første EF-kampen: ”Forholda var mye mer privatorientert i fagbevegelsen i 1972 enn de var i 1994”, sier Balstad.⁵⁸³ Slik Balstad oppfatter det, så Kommuneforbundet og offentlig sektor seg i større grad tjent med en sterk privat sektor med mange arbeidsplasser tidligere, og at verdiskapinga som som foregår i privat sektor var mer anerkjent på 1970-tallet.⁵⁸⁴ Da EU-saken kom opp igjen i 1990-åra var offentlig sektor, i følge tidligere førstesekretær Balstad, mye mer ”selvbevisste”, og han tror at forbunda i offentlig sektor den gang mente at ”deres

⁵⁷⁸ Per Østvold. 28. januar 2011; Roy Pedersen. 10. februar 2011.

⁵⁷⁹ Fra 2003 Fagforbundet.

⁵⁸⁰ Roy Pedersen. 10. februar 2011.

⁵⁸¹ Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011.

⁵⁸² Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011.

⁵⁸³ Jan Balstad. 1. mars 2011.

⁵⁸⁴ Jan Balstad. 1. mars 2011.

verdiskaping var vel så viktig”.⁵⁸⁵ Dette økte selvbevisstheten og førte til at offentlig sektor kom mye sterkere med i debatten. ”Jeg trur at offentlig sektor har oppfatta dette med liberalisme og frie bevegelser som en trussel mot arbeidsplassene i offentlig sektor”, sier Balstad.⁵⁸⁶ Han mener også at offentlig sektor la mindre vekt på markedsadgangen for privat sektor enn det man tradisjonelt sett hadde gjort i Landsorganisasjonen.

I den sammenhengen kan man kanskje si at det på en måte var ja- og nei-folks forskjellige virkeligheter som kom til syne i EU-debatten i fagbevegelsen. Mens tilhengerne av norsk EU-medlemskap la vekt på næringslivets markedstilgang, la EU-motstanderne vekt på at det som EU-medlem ville bli vanskeligere å kjempe mot liberaliseringstrekk som privatisering og kutt i den offentlige velferden. Kanskje var EU-motstanderne innenfor fagbevegelsen i større grad opptatt av ideologi og hva slags samfunn man ønsket, enn de som var ja til EU som konsentrerte seg om pragmatiske løsninger for å sikre arbeidsplasser og videre økonomisk vekst. Blant andre var ikke verkstedklubbene i Kværnerkonsernet og deres radikale tillitsvalgte Rolf Utgård, tilfreds med at LO-kongressen bare skulle ta stilling forhandlingsresultatet om norsk EU-medlemskap. Han ønsket seg heller en ”ideologisk debatt om fagbevegelsen og EU og EUs målsetninger”, der LO tok stilling til de totale konsekvensene av EU-medlemskap med EU-regler og lover norske fagorganiserte måtte forholde seg til.⁵⁸⁷ At nei-sida hadde en slik breiere tilnærming til EU-spørsmålet kan ha hatt betydning for at de til slutt vant LO-kongressen.

Autoritetenes fall?

Finn Erik Thoresen argumenterer for at det mellom de to gangene europaspørsmålet var på den politiske agendaen hadde skjedd et ”tidsskille på arbeidsplassene”, som også var et skille politisk og samfunnsmessig.⁵⁸⁸ På begynnelsen av 1970-tallet var folk var i større grad autoritetstro og også ”ledelsen i fagforbundene og ledelsen i LO hadde en grunnfestet autoritet overfor medlemmene”, sier Thoresen.⁵⁸⁹ Han forteller følgende om hvordan det var i LO da han kom inn i fagbevegelsen tidlig på 1970-tallet:

”Den gang gikk alle arbeidsgivere i mørke dresser og hvit skjorte og slips. Da vi hadde møter var jeg den eneste som gikk i genser, og jeg ble sett på som en merkverdighet den gangen. For også i forbundsledelsen gikk de i dress, selv om de ikke var fullt så mørke. Og folk sa jo fortsatt ”De” til hverandre.. Men det var noe med det tidsskillet som kom på syttitallet som gjorde at den

⁵⁸⁵ Jan Balstad. 1. mars 2011.

⁵⁸⁶ Jan Balstad. 1. mars 2011.

⁵⁸⁷ Faks fra Verkstedklubbene i Kværnerkonsernet v/Rolf Utgård til LO, 13. juni 1994: ”Krav til den ekstraordinære LO-kongressen”. LOs arkiv. Arkivnøkkel: 842-200 EF 1994 Mp: 2.

⁵⁸⁸ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

⁵⁸⁹ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

ærbødigheten og selvhøytideligheten som var i LO-ledelsen den gang, det var i alle fall sånn medlemmene oppfattet det, var i ferd med å endres, sakte, men sikkert”.⁵⁹⁰

Denne mentalitetsendringa som Finn Erik Thoresen forteller om er helt i tråd med det tidsskillet, som vi har sett Finn Olstad kaller ”det store oppbruddet”.⁵⁹¹ Olstad plasserer Norges første nei til EF i 1972 kan plasseres som et ledd i denne utviklinga: ”Folkets nei til medlemskap i Fellesmarkedet kan ses på som en integrert del av det store oppbruddet”.⁵⁹² Nei-resultatet ”kunne tolkes som folkets opprør mot maktapparatet”.⁵⁹³ Den gang gikk ”størstedelen av det offisielle Norge inn for medlemskap”, arbeiderpartiregjeringa, de fleste politiske partiene, nærings- og arbeidsgiverorganisasjonene og LO var alle klart for norsk medlemskap.⁵⁹⁴ Finn Olstad hevder at det var ”overraskende – ja, nærmest uhørt” at ”det økonomiske og politiske establishment ikke maktet å gjennomføre sitt program for norsk medlemskap i Fellesmarkedet”.⁵⁹⁵ Dette oppgjøret med autoritene førte blant annet til at LO-ledelsen i 1994 ikke lenger følte like langt fra medlemmene. LO-kongressens sammensetning viser også at mye hadde endret seg i LO på 22 år. I likhet med Olstad mener også Finn Erik Thoresen at EF-striden i 1972 og urolighetene i arbeiderbevegelsen i ettertid var med å rokke ved den autoriteten som mange følte lå der.⁵⁹⁶

Erfaringene fra den forrige EF-kampen førte til at LO la opp til en mindre uforsonlig linje i EU-debatten på 1990-tallet. Debatten var åpnere og det var rom for ulike standpunkter både i parti og fagbevegelse. I et intervju med NRK under kongressen i 1994, tegnet også LOs daværende informasjonssjef, Magne Nedregård, et bilde av at LO var ”mer demokratisk enn tidligere” da ”LO-ledelsen i større grad fikk banket gjennom sine standpunkt”.⁵⁹⁷ Både i 1972 og i 1994 var det flertall for norsk medlemskap i LO-ledelsen, men måten organisasjonen håndterte saken på i de to tidsrommene er ulik. Det er en klar og tydelig forskjell på Tor Aspengrens uforsonlige linje i EF-striden i 1972 og Yngve Hågensens håndtering av EU-spørsmålet 22 år seinere. I 1972 hadde statsminister Trygve Bratteli lagt regjeringas framtid inn i EF-potten. Bratteli stilte et slags kabinettsspørsmål til velgerne. Om ikke et flertall av det norske folk stemte Norge inn i Det europeiske fellesskap, ville Arbeiderparti-regjeringa trekke seg. LO-formann Aspengren var, i følge Hans Olav Lahlum, en av hovedmennene bak dette

⁵⁹⁰ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

⁵⁹¹ Olstad 2010, s. 169.

⁵⁹² Olstad 2010, s. 187.

⁵⁹³ Olstad 2010, s. 185.

⁵⁹⁴ Olstad 2010, s. 185.

⁵⁹⁵ Olstad 2010, s. 185.

⁵⁹⁶ Finn Erik Thoresen. 29. november 2010.

⁵⁹⁷ NRK LO-kongressen 1994.

forslaget. I kombinasjon med partisekretær Ronald Bye, som også kom fra LO, var det press fra LO-ledelsen og Tor Aspengren som ”i realiteten ble avgjørende for kabinettspørsmålet”.⁵⁹⁸ Fra partiet kom slagordet ”A-velger er ja-velger”.⁵⁹⁹ LO satte inn betydelige penger og ressurser for å sikre et norsk ja til EF-medlemskap. Etter at en ekstraordinær kongress i juni 1972 hadde vedtatt å anbefale medlemmene å si ja til norsk medlemskap, sendte LO-ledelsen ut en rekke korttidssekretærer som reiste rundt i fagforeningene og på arbeidsplassene og agiterte for norsk EF-medlemskap.⁶⁰⁰ Blant annet holdt et såkalt ”sersjantsjikt” av lojale Arbeiderparti-folk etter sigende tilbake opplysninger om at folkestemninga ikke var i tråd med instruksjonene fra Youngstorget. Og i ettertid fikk ledelsen både partiet og i LO mye kritikk for måten de håndterte debatt- og informasjonsopplegget i EF-saken på, og de ble beskyldt for å være ensidige.⁶⁰¹ Yngve Hågensen var i 1972 distriktssekretær for LO i Møre og Romsdal. Han var en av de som var Aspengren og Brattelis våpendragere den gang, og i sin selvbiografi skriver han at han gikk til flere møter ”med stor ulyst”.⁶⁰² Hågensen skriver at det knapt er mulig å forestille seg de sterke følelsene og den bitterheten som skilte sidene i EF-kampen i 1972:

”Møtene var tøffe, tonen ofte svært direkte, og argumentasjonen hardtslående. Tilliten til motstandernes argumenter var ikke det mest framtrepende trekk i debattene. [...] Familier og venner ble splittet, og jo nærmere folkeavstemningen vi kom, desto hardere ble språkbruken. Ren løgn og helt åpenbar desinformasjon ble brukt kynisk [...] på begge sider”.⁶⁰³

Yngve Hågensen tok med seg de bitre erfaringene fra den forrige EF-striden, da han som LO-leder skulle føre an i en ny europadebatt i fagbevegelsen i begynnelsen av 1990-åra. Hågensens nære medarbeider i LO-ledelsen, Jan Balstad, som var førstesekretær i 1994 sammenlikner Aspengren og Hågensen på følgende måte: Aspengren hadde på mange måter en ”sterkere lederrolle enn Yngve, som hadde en mer demokratisk innstilling til dette, og var mer lydhør også overfor de som var mot”.⁶⁰⁴ Jan Balstad mener altså at håndteringa av EF- og EU-saken illustrerer en forskjell på de to tidligere LO-lederne: ”Tor [Aspengren] var jo ’Tor med hammeren’. Når Tor hadde bestemt seg kjørte han det løpet [fullt ut], og han brukte de ressursene som LO hadde”.⁶⁰⁵ Som vi husker fra kapittel 3, kritiserte Arbeiderpartiets tidligere

⁵⁹⁸ Lahlum, Hans Olav: *Haakon Lie. Historien, mytene og mennesket*. Cappelen Damm AS, Oslo. 2009, s. 540.

⁵⁹⁹ Lorentz, Einhart: *Arbeiderbevegelsens historie 1930-1973*, annen del av *Norsk sosialisme i internasjonalt perspektiv*. Pax Forlag A.S, Oslo 1974, s. 193.

⁶⁰⁰ Bergh 2009, s. 110.

⁶⁰¹ Bergh 2009, s. 110.

⁶⁰² Hågensen 2005, s. 96.

⁶⁰³ Hågensen 2005, s. 96.

⁶⁰⁴ Jan Balstad. 1. mars 2011.

⁶⁰⁵ Jan Balstad. 1. mars 2011.

partisekretær Ronald Bye taktikken som ble valgt fra LO-ledelsen.⁶⁰⁶ Øyvind T. Hansen, som var informasjonssekretær i LO, mente på sin side Ronald Bye ikke hadde lært noe som helst av prosessen i 1972, og hevdet at Bye ikke var ”den man [skulle] lytte til når LO [skulle] behandle EU-saken i 1994”.⁶⁰⁷ ”I 1972 prøvde man å kommandere folk til å mene noe. I dagens samfunn er det verken mulig eller ønskelig å føre debatten på en slik måte”, sa Øyvind T. Hansen.⁶⁰⁸ Det er ikke vanskelig å være enig med Hansen i dette.

Både under kongressdebatten og i ettertid har flere sentrale tillitsvalgte rost Yngve Hågensen og LO-ledelsens håndtering av EU-saken. Hågensen forteller selv i sine memoarer at en av hans fremste motstandere i EU-spørsmålet, Jan Davidsen, sendte han blomster dagen etter kongressen med ordene: ”Du er vår største tillitsmann”.⁶⁰⁹ Selv om den tidligere LO-lederen inrømmet at han følte han ”hadde lidd et personlig nederlag”, tok han sin del av æren for at han og resten av ledelsen hadde klart å ”holde fagbevegelsen samlet gjennom EU-debatten”.⁶¹⁰ Under selve kongressen spurte NRK LOs avtroppende informasjonssjef Magne Nedregård om LO-ledelsen hadde gitt nei-sida fritt spillerom siden man ventet såpass lenge med å komme på banen med sitt eget standpunkt.⁶¹¹ Nedregård mente derimot at LO-ledelsens håndtering viste at det var ”nye tider i fagbevegelsen”, og at EU-saken var en ”prøvestein på hvordan man skal behandle vanskelige saker”.⁶¹² De nye tidene knyttet Nedregård til at det i LO i 1994 var en større spredning i medlemsmassen og mindre tilknytning til Arbeiderpartiet, og at dette igjen ville føre til at det ble større meningsbryting i fagbevegelsen.⁶¹³ Også Hågensens nære medarbeider Ellen Stensrud skryter av måten den tidligere LO-lederen hadde håndtert EU-striden: ”Yngves hovedanliggende var at LO skulle holdes samlet. Han var, og er, ihuga EU-tilhenger, men det var en ting som var viktigere for han: Det var at LO ikke ble splittet på EU-spørsmålet. Da ville han heller la sin egen mening ligge”.⁶¹⁴ Det er nærliggende at LO-ledelsens håndtering sikret en rimelig borgfred i LO etter EU-saken, noe som styrket Hågensens posisjon. Imidlertid kan det at LO-ledelsen var forsiktige med å tone flagg i EU-spørsmålet ha spilt inn på at nei-sida vant kongressen.

Andre element som Balstad, Hågensen og de andre ikke tar med i betraktninga er for det første at det trolig ville vært umulig for Yngve Hågensen og LO-ledelsen i 1990-åra å

⁶⁰⁶ *Dagbladet* 20. september 1994.

⁶⁰⁷ *Dagbladet* 20. september 1994.

⁶⁰⁸ *Dagbladet* 20. september 1994.

⁶⁰⁹ Hågensen 2005, s. 244.

⁶¹⁰ Hågensen 2005, s. 244.

⁶¹¹ NRK LO-kongressen 1994.

⁶¹² NRK LO-kongressen 1994.

⁶¹³ NRK LO-kongressen 1994.

⁶¹⁴ Ellen Stensrud. 10. januar 2011.

trumfe gjennom et ja til EU-vedtak. For det første hadde kulturen i Landsorganisasjon endret seg. Ledelsen var ikke like sterk, nei-sida hadde støtte hos så mange som ni forbundsledere og sjiktet av radikale tillitsvalgte sto sterkt ute blant medlemmene. I tillegg hadde ikke ”LO [...] denne gangen [...] et lojalt sersjant-sjikt på mellomplanet som i ett og alt vil følge ledelsen”, som nei-mannen Kjell Iversen slo fast sommeren 1994.⁶¹⁵ Dessuten må vi huske på at Hågensen var relativt ny som LO-leder. Han hadde blitt valgt på kongressen i 1989 mot Arbeiderpartiet og den gamle LO-ledelsens vilje, og måtte trolig kjempe for å bli godtatt i de første åra. I tillegg var det en vanskelig tid både for landet og for fagbevegelsen. Det var mange tøffe kamper å kjempe. Hågensen var relativt ny som LO-leder tidlig på 1990-tallet. Han hadde blitt valgt på kongressen i 1989 mot Arbeiderparti-ledelsen og den gamle LO-lederen Leif Haraldseths vilje, de hadde foretrukket motkandidaten Nils Totland.⁶¹⁶ Selv om utfordringene sto i kø, forteller Hågensen at han ”forsøkte å være [sin] nye rolle bevisst. [...] Nå skulle jeg samle og lede”.⁶¹⁷ Økonomien gikk dårligere enn på lenge, og arbeidsledigheten steig. EØS- og EU-saken kom også på dagsordenen, og i tillegg var LO gjennom en stor organisasjonsdebatt. Hågensen var særlig i sin første kongressperiode og fram til EU-avstemninga høsten 1994 ”en til tider mye kritisert LO-leder”.⁶¹⁸ Han kunne ikke kjempe alle potensielle kamper på en gang, og valgte først og fremst å satse mot målet om arbeid til alle: ”Kampen for full sysselsetting og solidariteten med de arbeidsledig skulle gå foran alt”, sier Hågensen.⁶¹⁹ Hågensen la hele sin tyngde bak det såkalte *solidaritetsalternativet*. Dette var et samarbeid med arbeidsgiverorganisasjonen NHO, som skulle føre til moderasjon i lønnsoppgjør mot at næringslivet sikret arbeidsplassene.⁶²⁰ Han så trolig også EØS-avtalen med den muligheten det ville gi for norske arbeidsplasser trolig også som et spørsmål om arbeidsplasser.

For det andre hadde EU-tilhengeren Hågensen og de andre i LO-ledelsen allerede lagt all sin styrke inn for at Norge skulle få en EØS-avtale, og det fikk de etter en langvarig prosess også gjennomslag for internt. Den kampen var allerede vunnet, men ved at Norge gjennom EØS-avtalen allerede innfridde ønskene til eksportnæringene i det private næringsliv om adgang til EUs indre marked, og med det like konkurransevilkår og tilgang til de samme markedene som konkurrenter i andre land. Disse næringspolitiske argumentene var viktig for å sikre norske arbeidsplasser, slik mange faglige ledere så det, og dette fikk de også gehør for

⁶¹⁵ *Adresseavisen* 9. juli 1994: ”Tar ikke seieren på forskudd”. Kjell Iversens private arkiv. Perm: Presseklipp.

⁶¹⁶ Hågensen 2005, s. 180.

⁶¹⁷ Hågensen 2005, s. 183.

⁶¹⁸ Bergh 2009, s. 296.

⁶¹⁹ Hågensen 2005, s. 183.

⁶²⁰ Bergh 2009, s. 360-392.

ute blant medlemmene. Imidlertid førte det at de viktigste næringspolitiske og økonomiske grunnene til å si ja til EU allerede var dekket gjennom EØS, til at det ble lettere å si nei til medlemskap og slå ring om EØS-avtalen som et selvstendig alternativ.

Radikale tillitsvalgtes betydning

I tillegg til forbundslederne var det også en rekke EU-motstandere som hadde sentrale posisjoner ute i medlemsforbunda under forbundsledernivå. Dette var sterke, dyktige og godt skolerte faglige tillitsvalgte og konserntillitsvalgte, som Jon Erik Dølvik mener skal ha mye av æren for at nei-sida sto så sterkt i 1994.⁶²¹ I starten av 1990-åra satt tillitsvalgte med tilknytning til Rød Valgallianse som ledere for de største klubbene og fagforeningene langs kysten fra Stavanger til Verdal.⁶²² I følge historikeren Jan Heiret var ikke den massive støtten til røde tillitsvalgte et uttrykk for et ideologisk oppbrudd blant LO-organiserte, og det betydde heller ikke at RV, SV eller AKP fikk en større rolle i fagbevegelsen. Disse radikale konserntillitsvalgte fikk posisjonene fordi de var dyktige fagforeningsledere.⁶²³ Dette illustrerer samtidig at det gikk an til å gjøre karriere i fagbevegelsen også om man sto utenfor Arbeiderpartiet.

Disse radikale tillitsvalgte viste både i samfunnsspørsmål generelt, og i EU-saken spesielt, en organisatorisk og politisk uavhengighet av Youngstorget og Arbeiderpartiet, slik FAFO-forsker Jon Erik Dølvik ser det.⁶²⁴ I 1972 hadde spesielt Ragnar Kalheim, som ble nevnt i kapittel 3, spilt en slik rolle i EF-debatten. Denne gang er Stein Stugu, Roy Pedersen, Atle Tranøy, Rolf Utgård og Eldar Myhre navn som nevnes på eksempler på slike sterke faglige tillitsvalgte med radikal bakgrunn og definisjonsmakt.⁶²⁵ Dølvik mener samtidig at Per Østvold kanskje var den som illustrerte den nye tida i LO tydeligst.⁶²⁶ Østvold hadde bakgrunn fra AKP-ml, men var fra begynnelsen av 1990-tallet medlem av SV. Østvold var under EU-striden faglig leder i Nei til EU og nestleder i Transportarbeiderforbundet, i 1996 ble han forbundsleder. Til tross for sin kontroversielle partipolitiske bakgrunn hadde han og flere andre kommet seg i sentrale posisjoner i LO-systemet. På mange måter slutter flere gammelkommunister og SV-eres LO-karrierer seg inn norsk fagbevegelses tradisjon for og

⁶²¹ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

⁶²² Heiret, Jan: "Et nasjonalt system i en internasjonal verden 1978-2003" i Heiret, Olav Korsnes, Knut Venneslan og Øyvind Bjørnson: *Arbeidsliv, historie, samfunn. Norske arbeidslivsrelasjoner i historisk, sosiologisk og arbeidsrettslig perspektiv*. Fagbokforlaget, Bergen. 2003, s. 200.

⁶²³ Heiret i Heiret m.fl. 2003, s. 200.

⁶²⁴ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

⁶²⁵ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011. Av disse var det bare Stein Stugu, Roy Pedersen og Rolf Utgård, samt Per Østvold som var delegater på LO-kongressen.

⁶²⁶ Jon Erik Dølvik. 1. februar 2011.

evne til ”fordøye sine opprørere”, som historikeren Jorunn Bjørgum kaller det: ”I nyere tid har en rekke gamle m-l’ere blitt fordøyd – til stor glede for fagbevegelsen”.⁶²⁷

Kanskje kan både dette og LOs nei-vedtak ses i sammenheng med at det gradvis har blitt en mindre sterk binding mellom Arbeiderpartiet og LO. Roy Pedersen mener at dette har bidratt til styrke fagbevegelsen som politisk kraft.⁶²⁸ Han understreker at ”den partipolitiske bindinga til fagbevegelsen” har blitt svekket, og at det har ført til en ”sjølstendigjgjøring av fagbevegelsen”.⁶²⁹ ”Uten denne utviklinga ville vært helt utenkelig at man kunne fatte et vedtak med en håndfull stemmers overvekt på kongressen i 1994”, sier Roy Pedersen.⁶³⁰ Det at fagbevegelsen har blitt mer selvstendig har ”bidratt til å vitalisere fagbevegelsen”, slår han fast, og understreker at ”fagbevegelsen i Norge i dag har opprettholdt sin styrke, mens fagbevegelsen i nesten alle andre land hatt netto tilbakegang i antall medlemmer”.⁶³¹ I det perspektivet kan LOs nei-til-EU-vedtak som viste at det nyttet å kjempe for alternative synspunkter i den norske fagbevegelsen, ha bidratt til å befeste inntrykket av at norsk fagbevegelse har klart seg bra. Det har også vist seg at LO har styrket sin posisjon som politisk maktfaktor i etterkant av det overraskende kongressvedtaket høsten 1994, uten at man skal konkludere om akkurat det vedtaket hadde en stor betydning.

Mulig stemmefordeling på LO-kongressen

Som vi var inne på innledningsvis skal vi også se på om det er mulig å finne noen tall som kan antyde tendenser til om det for eksempel var slik at flere kvinner hadde nei-standpunkt enn menn, og at man var mer EU-skeptiske i offentlig sektor enn i privat sektor. I motsetning til hva som er tilfelle for den ekstraordinære LO-kongressen i 1972, ser det ikke ut til at det er mulig å framskaffe en oversikt over delegatenes stemmegivning på 1994-kongressen.⁶³² Det man derimot kan ta utgangspunkt i er å analysere materialet over hvem som holdt innlegg på kongressen, og deretter se om det er mulig å si noen videre kjønns- eller sektorperspektiver på bakgrunn av dette. Seinere kan vi sammenlikne det vi finner her med det man kan lese ut fra

⁶²⁷ Bjørgum, Jorunn: ”Syndikalismen i Norge”, i danske *Arbejderhistorie – Tidsskrift for historie, kultur og politik*, 2/1999, s. 63. Artikkelen var tidligere trykt i *Norsk Historisk Tidsskrift* 1/1998.

⁶²⁸ Roy Pedersen. 10. februar 2011.

⁶²⁹ Roy Pedersen. 10. februar 2011.

⁶³⁰ Roy Pedersen. 10. februar 2011.

⁶³¹ Roy Pedersen. 10. februar 2011.

⁶³² På LO-kongressen i 1972 ble det registrert hva hver enkelt delegat stemte. Lista over hvem som stemte ja og hvem som stemte nei finnes i kongressprotokollen 1972, s. 92-94 (LOs arkiv). Under LO-kongressen i 1994 brukte man derimot avstemningsmetoden *stemmetegn*, og det er derfor ikke registrert hva hver enkelt faktisk stemte på kongress. Det var 308 som avla stemme, og til slutt endte voteringsresultatet opp 156 mot 152 i favør av forslag 3. LO skulle anbefale medlemmene å stemme nei til norsk EU-medlemskap.

Kjell Iversens langt mer omfattende kartleggingsmateriale over kongressdelegatenes standpunkter.

Alt i alt var det 72 representanter som holdt innlegg på kongressen, av disse igjen var det åtte stykker som var varamedlemmer i sekretariatet, og som dermed ikke hadde stemmerett.⁶³³ Det var altså bare om lag 20 prosent av kongressrepresentantene som tok ordet i løpet av debatten. Disse er likevel med i statistikken her fordi det var representanter for begge kjønn og fra både offentlig og privat sektor. I mangel av noe mindre klart materiale kan disse sies å kunne være representative i forhold til det store antallet med ukjente stemmer som består av resten av delegatene. Samtidig kan man ikke lese disse tallene som noen fasit til hvorfor kongressen endte opp som den gjorde. Ikke overraskende var det et flertall av menn på talerstolen, det var tross alt i overkant av to tredeler av kongressens representanter som var menn. Til sammen var det 47 innlegg fra menn, mens det var 25 kvinner som tok ordet i løpet av debatten. Kvinnene sto dermed for en drøy tredel av innlegga fra talerstolen, og det samsvarer godt med representasjonen for øvrig. Ser vi på tallene for kjønnsbalanse (ca 35 % kvinner og 65 % menn) og sammenlikner med innlegga som ble holdt av henholdsvis kvinner og menn må dette kunne sies å være representativt for kjønnsbalansen i kongressen generelt.⁶³⁴ Kvinnene sto for 35 prosent og mennene sto for 65 prosent av innleggene, det var med andre ord et nøyaktig speilbilde av representasjonen i sin helhet. Til sammen utgjorde de delegatene som tok ordet i løpet av kongressen 23 prosent av de totale kongressdelegatene, og tallene er de samme både blant kvinnene og blant mennene som holdt innlegg, 23 prosent.

Videre kan det være et spørsmål hvordan innlegga skilte seg i ja- og nei-standpunkter. I motsetning til hva man skulle tro når man ser på det jevne avstemningsresultatet fra den ekstraordinære LO-kongressen, var det en klar nei-stemning blant representantene som tok ordet i debatten. Avstemningsresultatet endte, som vi så i kapittel 3, med en knappest mulig nei-seier. 156 nei- og 152-ja-stemmer blir prosentvis henholdsvis 50,65 og 49,35 prosent.⁶³⁵ Av de 72 som holdt innlegg i kongressdebatten, var det imidlertid 43 motstandere av norsk EU-medlemskap og bare 29 som falt ned på ja-sida (60 mot 40 prosent i favør ja-sida).⁶³⁶ Hvorfor det var en slik skeivhet mellom innlegg og resultat er ikke umiddelbart lett å forstå. En mulig forklaring ligger i at, hvis man ser bort fra den valgte LO-ledelsen, hadde nei-sida flere profiler. Det var ni forbundsledere som sto bak nei-forslaget, og seks av disse holdt nei-

⁶³³ Vedlegg 4

⁶³⁴ Det var 109 kvinner og 202 menn, det utgjør henholdsvis 35 og 65 prosent.

⁶³⁵ Det var bare 308 som til sist avla stemme på 1994-kongressen. Kåre Myrvold fortalte at det var en delegasjon som hadde dratt hjem før avstemninga, og at disse representantene kunne kanskje vippe resultatet over på ja. Dette blir imidlertid spekulasjoner. Nei-sida vant en knapp seier, og det er det man må forholde seg til.

⁶³⁶ Vedlegg 4.

innlegg. I tillegg var en del fra det radikale tillitsvalgte som også var EU-motstandere oppe på talerstolen i løpet av kongressdebatten.

Blant mennene som holdt innlegg på kongressen er prosentandelen noenlunde den samme som for kongressrepresentantene totalt, cirka 38 prosent av mennene som holdt innlegg anbefalte ja til EU, mens snau 62 prosent ikke ønsket medlemskap.⁶³⁷ Noe overraskende skulle det vise seg at tallet blant kvinnene var noe jevnere. Blant de 25 kvinnene som gikk på talerstolen i Folkets hus 22. september 1994, var det elleve som anbefalte EU-medlemskap, mens 14 gikk inn for et nei-standpunkt. Det utgjorde henholdsvis 44 og 56 prosent. I den grad man kan bruke de synspunktene som kom fram i kongressdebatten til å generalisere for kjønnsforskjeller, er det dermed ingenting som støtter opp under påstandene om at kvinnene var mer skeptiske til norsk EU-medlemskap enn menn. Ut fra innlegga på kongressen ser det tvert om at kvinnene som hadde ordet på kongressen prosentvis var noe mindre skeptiske til norsk EU-medlemskap enn mennene, men at det var et flertall mot EU-medlemskap både blant kvinner og menn. I en valgundersøkelse Henry Valen beskriver i en kronikk i *Aftenposten* like etter folkeavstemninga om EU-spørsmålet, påpekte man at ”mens kvinner og menn i 1972 stemte relativt likt, svingte kvinnene i stort flertall over på nei-siden i 1994”.⁶³⁸

Ser vi imidlertid på Kjell Iversens kartleggingsmateriale, som også er langt mer omfattende, er det kanskje mulig å si noe mer overordnet om tendensene i hvem som hadde ja- og nei-standpunkt. Kjell Iversen var, som vi var inne på i kapittel 2, en Arbeiderparti- og fagforeningsmann fra Trondheim ansatt som faglig sekretær i Nei til EU under EU-kampen.⁶³⁹ En av hovedoppgavene hans der ble å jobbe aktivt foran den ekstraordinære LO-kongressen høsten 1994 med å kartlegge delegatenes standpunkter og forsøke å påvirke så mange som mulig til å ende på et nei-til-EU-standpunkt. Både Finn Erik Thoresen, Gerd-Liv Valla og Per Østvold, i tillegg til Kallset, framhever Iversen som en av de aller mest sentrale blant EU-motstanderne i fagbevegelsen.⁶⁴⁰ Selv om Kjell Iversen i utgangspunktet først og fremst var av de mer tilbaketrukkne som først og fremst virket i det stille, ble han i en avis allerede på tampen av 1994 karakterisert som ”strategen bak nei-bevegelsens store triumf på LO-

⁶³⁷ Vedlegg 4.

⁶³⁸ *Aftenposten* 2. desember 1994: ”Norge sa nei for annen gang”, kronikk av Henry Valen. <https://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=055004199412020108&serviceId=2>, lastet ned via *Retriever* 5. mai 2011.

⁶³⁹ LOs hjemmesider: <http://www.lo.no/kongressen/Taler1/Minnetale/>, lastet ned 7. april 2011.

⁶⁴⁰ Kallset 2009, s. 173; Per Østvold. 29. januar 2011; Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011.

kongressen”.⁶⁴¹ Den tidligere lederen av Nei til EUs faglige utvalg Per Østvold, forteller at han selv hadde hørt fra Iversen at han satt med et tall som var ”usedvanlig nære det endelige resultatet”.⁶⁴² Østvold mener Kjell Iversen og Nei til EU ”visste sånn omtrent hvor vi hadde folkene”, mens verken LO-ledelsen eller andre på ja-sida ”ante at vi hadde så god oversikt”, sier Østvold.⁶⁴³ En annen EU-motstander fra 1994, Gerd-Liv Valla, opplevde at ”Kjell var veldig spent, og langt ifra sikker”.⁶⁴⁴

Etter å ha fått innsyn i Kjell Iversens kartleggingsmateriale, er det bare å fastslå at han var imponerende nær det som skulle bli voteringsresultatet. Dokumentene i Kjell Iversens arkiv viser imidlertid at han ikke kan ha vært sikker på at nei-sida ville vinne. I en ikke datert oversikt over delegatene på LOs ekstraordinære kongress i 1994, som har tatt utgangspunkt i en oversikt over delegatene i et bilagsnummer til *LO-aktuelt Fri Fagbevegelse*, har Kjell Iversen tegnet ned hvem som hadde ja-standpunkt (markert med J), hvem som hadde nei-standpunkt (markert med N), og om noen av de totalt 315 representantene eventuelt var usikre. Han hadde i tillegg oppdatert oversikter med hvem som hadde meldt forfall og hvem som da ville komme inn som vara.⁶⁴⁵ De endelige tallene for ja, nei og usikre er henholdsvis: 155 ja, 154 nei og 3 usikre, noe som gir totalt 312 delegater.⁶⁴⁶ Riktignok stemte ikke Iversens kartlegging hundre prosent overens med de 308 som til slutt avga stemme på den ekstraordinære kongressen (156 nei og 152 ja), men en viss feilmargin må regnes med. Som vi var inne på i kapittel 3, brukte man på den ekstraordinære LO-kongressen voteringsmetoden *stemmetegn*, noe som betyr at det ikke er offisielt registrert hva hver enkelt delegat stemte. For å få bekreftet dette, måtte man vært fysisk til stede på kongressen, og selv da ville det vel blitt vanskelig å ha full oversikt over når alle de 308 rakk hver sin hånd i været. Siden Iversens kartlegging er såpass likt det faktiske resultatet, og siden det er det eneste større materialet man har til en nærmere analyse av hvordan stemmene fordelte seg, bør man kunne forsvare å bruke dette kartleggingsmateriale til å si noe breiere om resultatet på den ekstraordinære LO-kongressen.

I det videre brukes Iversens kartleggingsmateriale til å drøfte stemmefordelingene på kongressen. Var det for eksempel slik at kvinnene som møtte på LOs kongress høsten 1994 var mer skeptiske til norsk EU-medlemskap enn mennene på kongressen? Var det prosentvis

⁶⁴¹ Faks med avisutklipp til Kjell Iversen, lokalavis fra Trøndelag, etter all sannsynlighet Adresseavisen 2. desember 1994: ”Seierherrene vender hjem”. Perm: Presseklipp.

⁶⁴² Per Østvold. 29. januar 2011.

⁶⁴³ Per Østvold. 29. januar 2011.

⁶⁴⁴ Gerd-Liv Valla. 15. mars 2011.

⁶⁴⁵ Vedlegg 5.

⁶⁴⁶ Vedlegg 5.

flere EU-tilhengere blant de som var sysselsatt i privat sektor enn blant de som kom fra offentlig sektor? Kjell Iversen hadde også en imponerende god oversikt over hvor hver enkelt delegat kom fra, men å forsøke å si noe videre om EU-standpunkt med bakgrunn i geografisk opprinnelse blir for omfattende til at det er verdt å ta med denne framstillinga. Av de totalt 312 delegatene vi tar utgangspunkt i hadde Nei-til-EU-sekretæren Iversen registrert 108 kvinner og 204 menn.⁶⁴⁷ Det utgjør henholdsvis 34,62 og 65,38 prosent.⁶⁴⁸ Når det gjelder de som faktisk møtte på kongressen var det som nevnt bare 311 delegater, og av dem var det 109 kvinner og 202 menn. Det er altså en liten misberegning hos Iversen sammenliknet med det faktiske oppmøtet på kongressen. Han har trolig ikke har fått med seg en vara som kan ha kommet inn på slutten, der en mann ble erstattet med en kvinne. Det er naturligvis det sistnevnte som blir tatt hensyn til når det gjelder den reelle kjønnsbalansen i 1994-kongressen, men uansett om man hadde brukt 108-204 eller 109-202 som fordelinga av kvinner og menn, ligger kvinnerepresentasjonen på LOs ekstraordinære kongress i overkant av en tredel.⁶⁴⁹ I den videre bruken av Kjell Iversens kartleggingsmateriale må man derimot forholde seg til det han selv kom fram til.⁶⁵⁰ Vi skal nå se på det statistiske materiale om kjønn- og sektorskiller i EU-saken basert på hvordan Kjell Iversen så for seg at delegatene som kom fra henholdsvis LOs sekretariat, de ulike forbunda og fylkeslaga ville komme til å ende opp på den ekstraordinære kongressen.

Klart ja-flertall i sekretariatet, jevnt i forbunda

Det slående ja-flertallet i sekretariatet var på nesten 75 prosent. 11 av de 15 sekretariatsmedlemmene som hadde stemmerett ønsket til slutt norsk EU-medlemskap, mens bare 4 var motstandere.⁶⁵¹ Det utgjør henholdsvis 73,33 og 26,67 prosent for ja- og nei-sida. Det er ikke mulig å dra noen konklusjoner basert på kjønn når det bare var én kvinne i sekretariatet, og sektorskillene sier heller ikke mye. Seks personer kom fra offentlig sektor og ni fra privat.⁶⁵² Av disse var det fem av seks i offentlig sektor som til slutt havnet på ja til

⁶⁴⁷ Talla fra kongressreferatet viser 109 kvinner og 202 menn, og det er disse talla som vi skal forholde oss til. Liste over representanter i kongressreferat 1994, s. 144-148.

⁶⁴⁸ Alle beregningene er gjort på bakgrunn av Kjell Iversens kartlegging av delegatene som møtte på LOs ekstraordinære kongress, Kjell Iversens private arkiv. Trondheim 29. mars 2011. Delegatene er sjekket opp mot deltagerlista i kongressreferat 1994, s.144-148.

⁶⁴⁹ Henholdsvis 34,62 og 35,05 %.

⁶⁵⁰ Med unntak av presiseringa på forrige side. Karlsson, Pettersen og Øksnevad er tatt ut av statistikken.

⁶⁵¹ Disse talla er hentet ut fra kongressreferat 1994. Etter at forslag 4 om at LO ikke skulle ta stilling falt, valgte Jan Inge Kvistnes, Jan Werner Hansen og Terje Moe Gustavsen, som vi husker fra kapittel 3, alle å støtte LO-ledelsens opprinnelige forslag om et betinget ja.

⁶⁵² Offentlig sektor: Kostøl, Oxholm, Moe Gustavsen, Hansen, Kvistnes og Davidsen
Privat sektor: Hågensen, Balstad, Grimnes, Bjørndalen, Martinsen, Svensson, Nilsen, Arntzen og Dahl.

norsk EU-medlemskap (83,33% ja, 16,67% nei). Innenfor privat sektor var nei-andelen noe høyere, her var tre av ni EU-motstandere (66,67% ja, 33,33% nei).

Ser vi så nærmere på skillet mellom offentlig og privat sektor var det 115 av de 257 forbundsdelegatene som kom fra offentlig sektor.⁶⁵³ Det utgjorde 44,75 prosent av den totale forbundsrepresentasjonen. Privat sektor var hakket større. Det var 142 delegatene fra forbund i privat sektor, noe som sto for 55,25 prosent forbundsrepresentasjonen alt i alt. Innenfor forbunda i offentlig sektor var det et flertall på 60 representanter (52,17%) som i den grad Iversens kartlegging var korrekt trolig stemte nei. Et knapt mindretall på 54 (46,96%) ville i så tilfelle stemme ja, mens én var usikker (0,87%).⁶⁵⁴ Av de totalt 115 delegatene fra de ulike forbunda i offentlig sektor var 53 kvinner (46,06%). Blant forbundsrepresentantene fra offentlig sektor var altså omtrent halvparten kvinner. Av disse 53 var 22 EU-tilhengere (41,51%), mens 31 var EU-motstandere (58,49%). Det var altså en betydelig andel av kvinnene i offentlig sektor, om lag tre av fem, som ikke ønsket norsk EU-medlemskap. Dette støtter oppunder hypotesen om at det var blant kvinner i offentlig sektor nei-standpunktet sto sterkest.

Blant mennene var det imidlertid jevnere. Av de 62 mennene som representerte forbund i offentlig sektor (53,91%) var det 32 som hadde ja-standpunkt (51,61%), 29 nei-standpunkt (46,77%) og det var også her én som var usikker (1,61%). Det hadde vært vanlig å anta at det hadde utviklet seg et skille mellom offentlig og privat sektor, og at det var sysselsatte i offentlig sektor som var mest tilbøyelig til å stemme nei.⁶⁵⁵ Tallmaterialet hos Kjell Iversen viser en tendens til at det kan ha vært et knapt ja-flertall blant mennene i offentlig sektor, selv om det var svært jevnt. Kvinnene i offentlig sektor imidlertid trakk opp tendensen til nei, slik at vi blir stående med svak tendens til nei (52,17%) i offentlig sektor. Dette tyder på at det ikke var noen klar trend at man stemte nei i offentlig sektor. Hovedsakelig var det altså en svak tendens til at man ville komme til å stemme nei i offentlig sektor.

Ser vi på tendensene innenfor privat sektor, finner vi noen av de samme trekkene.⁶⁵⁶ Blant de 35 kvinnene innenfor privat sektor var det bare 14 som var EU-tilhengere (40%) og 21 som var EU-motstandere (60%). Også blant kvinner i privat sektor var dermed nei-

⁶⁵³ Liste over forbund finnes i vedlegg 2

⁶⁵⁴ Disse tallene er beregnet ut fra delegatene fra forbunda DnP, FO, NFF, NJF, NKF, NKOF, NLF, NM, NOF, NPF, NTL, SL og TD. Norsk Musikerforbund organiserte både ansatte i både offentlig og privat sektor, men hovedsakelig i offentlig sektor. Bekreftes i telefonsamtale til LOs organisasjonsavdeling 11. mai 2011.

⁶⁵⁵ *Aftenposten* 2. desember 1994.

⁶⁵⁶ Forbund i privat sektor: APF, FF, HK, HRAF, NAF, NEKF, NFTA, NGF, NKIF, NNN, NOPEF, NSF, NTA og NTF. Forbunda NAF, NEKF og NOPEF organiserte alle ansatte både i privat og i offentlig sektor, men hovedsakelig i privat sektor. Bekreftes i telefonsamtale til LOs organisasjonsavdeling 11. mai 2011.

standpunktet gjeldende hos tre av fem. I privat sektor var imidlertid kvinnene betydelig dårligere representert. De 35 kvinnene utgjorde totalt bare snaue 25 prosent (24,65%) av de 142 representantene forbund i privat sektor hadde, mens det var hele 107 menn (75,35%). Det var altså langt dårligere kjønnsbalanse i privat sektor, der tre av fire kongressdelegater var menn. Og de mange mennene dro også opp ja-andelen. Av de totalt 107 mennene fra privat sektor var et knapt flertall på 57 for norsk EU-medlemskap. Det utgjorde 53,27 prosent. Et lite mindretall på 50 representanter sto for 46,72 prosent av det totale antall menn fra privat sektor. Legger vi sammen prosentandelene for menn og kvinner står vi igjen med en ja- og nei-andel på 50 prosent hver i privat sektor.

Ut fra tallene vi kan finne i Kjell Iversens kartleggingsmateriale var det sterkere EU-motstand blant kvinner enn blant menn i privat sektor. Det er altså ingen signifikant forskjell på EU-motstanden blant kvinner i privat og offentlig sektor så langt man kan lese ut av Kjell Iversens kartleggingsmateriale. Blant de mannlige delegatene var det et knapt ja-flertall både i offentlig og i privat sektor. Vi kan nok en gang jamføre med kronikken Henry Valen skreiv om en valgundersøkelse like etter folkeavstemninga i 1994: ”Hvis man tar for seg offentlig og privat ansatte hver for seg, så er forskjellen mellom kvinner og menn den samme innenfor begge sektorer”.⁶⁵⁷ Man kan altså antyde at mønstret totalt sett viser en relativt sterk andel av kvinner var EU-motstandere, og det er ingen signifikante forskjeller mellom kvinner som kommer fra henholdsvis offentlig og privat sektor. Dette kan støtte opp om inntrykket som har vært beskrevet av kvinner som mer skeptiske enn mennene til norsk EU-medlemskap.⁶⁵⁸ Sektorskillene var imidlertid, muligens ikke like relevante når det gjaldt 1990-åras EU-kamp i LO, selv om Kommuneforbundet var viktig for at det ble nei.

Annerledes mønster blant fylkesrepresentantene

Ser vi så på mønstret for fylkesrepresentantene, er bildet litt annerledes.⁶⁵⁹ De 40 representantene som kom fra de 19 fylkene sto for 12,82 prosent av det totale antallet kongressdelegater. Her var resultatene faktisk snudd på hodet sammenliknet med hvordan de var blant forbundsdelegatene. Blant kvinnene som representerte fylkesorganisasjonene var det et knapt ja-flertall på 53,63 prosent. De åtte som var nei sto for 42,11 prosent, mens det var én usikker så langt Kjell Iversen hadde fått med seg. Blant menn var det en relativt sterkere andel fra fylkene som var EU-motstandere. 11 av de 21 mennene hadde nei-standpunkt, noe som står for 57,89 prosent av totalen. Det var ni som i følge Kjell Iversen ville gå inn for norsk

⁶⁵⁷ *Aftenposten* 2. desember 1994.

⁶⁵⁸ Benum 2005, s. 291; Bergh 2009, s. 408.

⁶⁵⁹ Vedlegg 5.

EU-medlemskap (47,5%), mens også én mann var usikker. I fylkene var man også delt på midten både med tanke på kjønnsbalanse og EU-standpunkt. Det var imidlertid i motsetning til blant forbundsrepresentantene et knapt flertall av kvinner som var ja, mens et noe større flertall av mennene var motstandere. De lokale samorganisasjonene var kjent for å være et relativt radikalt innslag i fagbevegelsen, og det kan være noe av forklaringa på at en så mye større prosentandel av mennene herfra hadde nei-standpunkt.

Om vi så ser på talla Kjell Iversen satt på fra sekretariatet, forbunda og fylkene samlet, ser vi at det var svært jevnt. Det stemmer bra med voteringsresultatet fra kongressen. Kjell Iversen hadde telt seg fram til 155 delegater som ville stemme ja og 154 nei. Med andre ord var utfallet han spådde enda jevnere enn det faktiske resultatet og med motsatt fortegn. I praksis betyr begge talla at Landsorganisasjonen var delt på midten i EU-spørsmålet.

Blant de totalt 108 kvinnene Kjell Iversen hadde funnet i sitt kartleggingsmateriale, var det et flertall på 59 personer som ville anbefale nei til EU, 48 ønsket norsk EU-medlemskap i tråd med forslag 1, mens én var usikker. Prosentvis blir talla 54,63 nei, 44,44 ja og 0,93 prosent usikre. Det er med bakgrunn i Iversens kartleggingsmateriale dermed grunn til å tro at et flertall av de kvinnelige delegatene på LOs ekstraordinære kongress stemte nei. Ser vi på tilsvarende tall for de mannlige representantene fra sekretariatet, forbunda og fylkene kommer vi fort fram til at et knapt flertall på 107 menn stemte ja, 95 nei og to var usikre. Da utgjorde henholdsvis ja 52,45 prosent og nei 46,57 prosent, mens de to usikre lå på snaue én prosent (0,96). Det var dermed en tendens at en større prosentvis andel kvinner enn menn var skeptiske til norsk EU-medlemskap. Samtidig skal vi ikke trekke altfor mye ut av talla som tross alt ligger på pluss minus 50 prosent. Hovedsaken er at det var svært jevnt mellom ja- og nei-sida på LOs ekstraordinære kongress, og det gjenspeiles både i disse talla og i det faktiske resultatet på den ekstraordinære kongressen.

Oppsummering

I løpet av dette kapitlet har vi sett på noen større og overordnede perspektiver som kan bidra til å forklare LOs nei-til-EU-vedtak på den ekstraordinære kongressen. Både de noe abstrakte begrepene ”tidsskillet” og ”autoritetenes fall” og det mer konkrete tallmaterialet fra endringene i LOs medlemsmasse kan bidra til å forklare at LO i 1994 endte på et knapt nei-vedtak. I 1972 hadde LO-ledelsen en klart sterkere posisjon. Man hadde trolig både mer makt og større vilje til å bruke denne makta. I tillegg var den indre opposisjonen i fagbevegelsen mindre, noe som ga LO-ledelsen større handlingsrom. Samspeillet mellom fagbevegelse og parti bidro dessuten trolig til å presse en del til å innta et ja-standpunkt. LO-kongressen endte

med en klar ja-seier og Arbeiderpartiet gikk til EF-valgkampen med slagordet ”A-velger er ja-velger”, som det sies var initiert av LO-formann Tor Aspengren. Da europaspørsmålet kom opp igjen i 1990-åra, var det så å si verken ønskelig eller mulig for Gro Harlem Brundtland og Yngve Hågensen å ta en reprise på håndteringa fra 1970-tallet. Mange i parti og fagbevegelse hadde med seg erfaringene og minnene om den dårlige stemninga som hersket i lang tid etter 1970-åras EF-strid, noe som førte til store uroligheter innad, tap av stemmer og partisplittelse. Et radikalt sjikte med faglige- og konserntillitsvalgte som var EU-motstandere hadde oppnådd en sterkere posisjon i fagbevegelsen. Og ikke minst var det på 1990-tallet hele ni forbundsledere sto på nei-sida. En slik brei og mektig allianse bidro til å svekke LO-ledelsens autoritet og mulighet til å vise makt i EU-saken.

En annen forskjell på EF-striden i fagbevegelsen 1972 og EU-kampen i 1994, var temaene som kom opp. Det gjaldt spesielt det at spørsmål om offentlig sektor, velferdsstatens framtid og faglige rettigheter hadde blitt mer aktuelle i EU-debatten. Medlemsveksten Landsorganisasjonen hadde hatt fra 1970-tallet, hadde hovedsakelig sin bakgrunn i veksten i offentlig sektor og at stadig flere kvinner tok seg lønnet arbeid. Kommuneforbundet hadde vokst mest, og var i 1994 LOs klart største forbund. Mens forbundet i 1972 hadde forholdt seg passivt og lojalt til partiets håndtering av EF-saken, var man under sterke ledere som Liv Nilsson og seinere Jan Davidsen i større grad ute og markerte egne synspunkter. EU-saken ble vanskelig for Norsk Kommuneforbund, men det var en stor del av deres delegater på kongressen som sto for nei-standpunkt, og den fungerende forbundslederen Davidsen var EU-motstandernes hovedtalsmann.⁶⁶⁰

Når det gjelder tallmaterialet er det ikke lett å se noen klare tendenser ut fra hvem som holdt innlegg på kongressen. Der var det et klart flertall av de som gikk på talerstolen som forfektet nei-standpunkt, men siden det kun var ikke brukes til å slå fast om nei-sidas EU-seier i Landsorganisasjonen var et sektor- eller kjønnsopprør. Vi må kunne regne med at de delegatene som tar ordet i en kongressdebatt kommer til ende på et standpunkt som er likt det de fremmer fra talerstolen. Når vi korrigerer med de noe mer usikre tallene som kan leses ut av Kjell Iversens kartleggingsmateriale, er det imidlertid funn som tyder på at kvinnene i fagbevegelsen var mer skeptiske til norsk EU-medlemskap enn mennene. Om man så tar hensyn til at mennene var i klart flertall på kongressen, og at både de som kom fra offentlig og privat sektor hadde en svak tendens til å stemme ja, er det lettere å forstå at LO endte opp med et såpass knapt vedtak. Kjell Iversens kartleggingsmateriale viser altså at nei-sida sto sterkere

⁶⁶⁰ I følge Kjell Iversens kartleggingsmateriale hadde Kommuneforbundets delegasjon delt seg i 41 nei og 27 ja, noe som tilsvarer 60-40 prosentvis i fordel nei.

hos kvinner enn hos menn, og at dette gjaldt uavhengig av sektorskiller. Det som imidlertid er mest karakteristisk med resultatet på LOs ekstraordinære kongress høsten 1994, er at det var utrolig jevnt. Nei-til-EU-standpunktet sto sterkt både hos kvinner og hos menn, i privat som i offentlig sektor. Nei-sida klarte å mobilisere breitt og et intenst arbeid med å kartlegge og påvirke delegater endte med at Landsorganisasjonen vedtok å gå mot norsk EU-medlemskap.

Konklusjon

Som vi har sett i denne framstillinga, bygde Landsorganisasjonen på de bitre erfaringene fra 1972, da man skulle behandle europaspørsmålet på nytt fra slutten av 1980-åra til folkeavstemninga i 1994. I fagbevegelsen var man opptatt av å få til en samlande prosess og en behandlingsmåte med vekt på åpenhet, stor takhøyde og toleranse. Selv om det var uenighet om hvordan LO skulle konkludere i EU-saken, var både EU-tilhengere og EU-motstandere opptatt av at LO ikke skulle bli splittet på EU-saken. Det kan man slå fast at man greide å unngå.

LO behandlet europaspørsmålet i ulike fora fra tilnæringsprosessen mellom EFTA-landa og EF kom i gang fra slutten av 1980-åra og framover. I LO-ledelsen satt det folk som var opptatt av internasjonalt samarbeid og som først og fremst var opptatt av å sikre norske arbeidsplasser. Yngve Hågensen fremste mantra var at ”arbeid til alle er jobb nummer én”, og det preget også holdningene og argumentene fra ja-sida i EU-debatten. På LO-kongressen i 1989 vedtok man å ha en offensiv holdning til utviklinga i Europa. LO skulle følge forhandlingene om det som skulle bli EØS-samarbeidet nøye og påvirke forhandlingsresultatet slik at faglige spørsmål ble ivaretatt så godt som mulig. EØS-avtalen ble viktig for LO, først og fremst fordi man regnet med at næringslivet da ville få tilgang til det indre marked. Det ville gi bedre vilkår for næringslivet i konkurransen med andre europeiske bedrifter, noe man håpet ville sikre arbeidsplassene i eksportindustrien.

Da man møttes igjen fire år seinere var medlemskapsforhandlingene mellom Norge og det som da var Det europeiske fellesskap (EF) i gang, men flertallet på LOs kongress i 1993 ønsket ikke å fatte vedtak før man visste hva man skulle forholde seg til. Riktignok hadde EF-motstanderne markert seg kraftig på kongressen, og man kan si at det var et forvarsel om hva som kom til å skje på den ekstraordinære kongressen halvannet år seinere. Før man skulle ta stilling til medlemskaps spørsmålet høsten 1994, hadde LO satt i gang en rekke tiltak for å få til en brei, saklig og nøktern debatt. Ønsket var at hver enkel delegat og hvert enkelt medlem skulle være så godt som mulig i stand til å ta standpunkt i EU-saken med bakgrunn i fagbevegelsens interesser. LO satte ned referansegrupper hvor forskjellige faglige tillitsvalgte diskuterte aktuelle temaer. Man hadde hatt en god og nøyaktig behandling ute i de enkelte forbunda og man hadde fått forskningsstiftelsen FAFO til å utarbeide flere analyser om de ulike sidene ved EU og konsekvensene de kunne få for den norske fagbevegelsen. Rapporten *Fagbevegelsen, EØS og Den europeiske union* dannet grunnlaget for viktige deler av EU-debatten i slutfasen, og tre av de fire innstillingene til hvordan LOs ekstraordinære kongress skulle konkludere i EU-saken, hadde tatt utgangspunkt i FAFOs analyse. EU-motstanderne ga

på sin side ut et slags motsvar med rapporten *Norsk fagbevegelse og Den europeiske union*, som hevdet at fagbevegelsens interesser var best ivaretatt utenfor EU-systemet. Det var viktig for nei-sida å bygge opp sin egen troverdige argumentasjon for å favne breiest mulig. De håpet nemlig å vinne flertall på den ekstraordinære kongressen. Det var noe både Nei til EU og Sosialdemokrater mot EU satset på. I Nei til EU hadde man et faglig utvalg som skulle sette fokus på hva EU ville bety for norsk fagbevegelse. I SME hadde man gitt opp å vinne flertall mot EU i Arbeiderpartiet, og man satset heller på å vinne LO-kongressen.

Den målsetninga så man tydelig på 1994-kongressen. Der dominerte nei-sida debatten på talerlista. Avstemninga viste seg på sin side å bli betydelig jevnere. Til kongressen hadde det kommet hele fire forslag, men til slutt ble man stående igjen med to. Det ene forslaget, som kom fra LOs ledelse, konkluderte med et ja til norsk EU-medlemskap, om Finland og Sverige først sa ja. EU-motstandernes forslag var langt mindre betinget. De ønsket at LO skulle anbefale nei uansett. Etter en seks timer lang debatt ble voteringsresultatet uhyre jevnt. Nei-sida vant med 156 mot 152 stemmer, og LO endte med å anbefale nei til norsk EU-medlemskap. Det at LO, som i 1972 hadde vært en tungt aktør på ja-sida i EF-striden, i 1994 fattet vedtak om å anbefale medlemmene å stemme nei til EU-medlemskap, ble sett på som svært overraskende. Dette bunnet, ikke minst, i at et stort flertall både i LOs ledelse og i sekretariatet var EU-tilhengere, og at det hadde vært et klart flertall for EU i Arbeiderpartiet. Da EU-motstanderne seiret på den ekstraordinære kongressen i 1994 var det første gang LO-ledelsen gikk på et nederlag i en så viktig sak siden mellomkrigstida. Det var også første gang Arbeiderpartiet og LO sto på hver sin side i et så sentralt spørsmål. Samtidig hadde EU-motstanderne markert seg tydelig i fagbevegelsen også forut for den ekstraordinære kongressen.

I denne framstillinga har det blitt drøftet hvordan EU-motstanderne kunne vinne flertall på den ekstraordinære kongressen mot LO-ledelsens vilje. Det har blitt argumentert for at det overraskende nei-vedtaket hadde flere forklaringer. For det første hadde man EØS-avtalen, og det er kanskje den aller viktigste grunnen til at det kunne bli nei. Norge hadde allerede som EFTA-medlem en omfattende avtale om økonomisk samarbeid med EU. EØS-avtalen som ble undertegnet i 1992, ga Norge tilgang til EUs indre marked. Det gjorde at man allerede hadde den markedsadgangen og de felles reglene og konkurransevilkåra som næringslivet og eksportindustrien i privat sektor kjempet for. De økonomiske fordelene med et EU-medlemskap var altså begrensete. Siden Norge var en del av det indre marked hadde man allerede glede av disse ordningene. LO-ledelsen hadde satt alle kluter til for å få med seg

fagbevegelsen på å støtte EØS-avtalen, og denne avtalen gjorde at de økonomiske fordelene norsk næringsliv ville få ved å ta del i EUs indre marked langt på vei alt var innfridd.

For en arbeidstakerorganisasjon som LO, var det viktig å sikre arbeidsplasser og verne om faglige rettigheter. Mange mente at den beste måten å gjøre det første på var å sikre eksportindustrien markedstilgang og like konkurransevilkår med utenlandske konkurrenter. For ja-sida var det de økonomiske argumentene for medlemskap som hadde hatt sterkest gjennomslagskraft, selv om mange EU-tilhengere i fagbevegelsen også mente man måtte gå inn i EU for å påvirke politikk og samarbeide med den europeiske fagbevegelsen for å sette grenser for kapitalen. Når de økonomiske argumentene langt på vei var dekket gjennom EØS, var det lettere å si nei til fullt medlemskap. Dette skjønnte en del strateger på nei-sida i arbeiderbevegelsen tidlig, og særlig de som tilhørte Arbeiderpartiet. De stiftet motstandsorganisasjonen SME som skulle jobbe for å få flest mulig av Ap-velgerne til å falle nei på nei-standpunkt. At EU-motstanderne i LO langt på vei aksepterte EØS-avtalen, og argumenterte for at denne var et selvstendig alternativ på det økonomiske området, gjorde det lettere for å få med seg folk på å si nei til EU-medlemskap av andre årsaker. Det er all grunn til å tro at det ikke ville blitt et nei på LO-kongressen i 1994 om det ikke hadde vært for at EØS-avtalen allerede lå der som et trygt fundament. Riktignok forsøkte FAFO, LO-ledelsen og de andre som støttet norsk EU-medlemskap å svekke argumentet om at EØS-avtalen var et selvstendig alternativ. Det er også fullt mulig avtalen ville fått en annen dimensjon om EFTA-sida i EØS hadde stått sterkere. Samtidig var det neppe den politiske delen av EØS som var det viktigste for folk i LO-systemet, og med de økonomiske fordelene i boks kunne man trygt si nei til fullt medlemskap. De politiske og faglige spørsmåla var slik de fleste så det best ivaretatt utenfor unionen.

Et annet punkt som var viktig var at EU-motstanderne mobiliserte og engasjerte mer og breiere enn EU-tilhengerne. De var rett og slett bedre organisert. De hadde jobbet systematisk over lang tid, og hadde en klar plan om å vinne flertall for nei-standpunktet i LO. Det at man hadde to nei-organisasjoner, Nei til EU og SME, hadde også stor betydning for utfallet. De ble viktige i hver sin del av fagbevegelsen og favnet om ulike folk med ulikt syn på forskjellige samfunnsområder. SME ble spesielt viktig fordi de gikk inn for at Norge måtte ha EØS-avtalen og konsentrerte seg om å overbevise medlemmer av Arbeiderpartiet til å si nei. Kallset har kalt Sosialdemokrater mot EU ”den lojale opposjonen”, og det var det grunn til å gjøre. EU-motstanderne som organiserte seg i SME opptrådte lojalt til Arbeiderpartiet, på tross at de, med aksept fra partiledelsen, gikk mot flertallsviljen i EU-saken. Kombinasjonen av at SME var en enkeltsaksorganisasjon, de hadde klare regler på å oppløse seg etter at EU-

kampen var over, og at partiet aksepterte den indre opposisjonen, sikret at Arbeiderpartiet og LO kom seg helskinnet gjennom EU-kampen i 1990-åra. Samtidig ga partiets aksept av SME økt legitimitet til dem som vurderte å stemme nei. Det at SME både vant den ene saken de var stiftet for å vinne, og at de bidro til at Arbeiderpartiet ikke tapte oppslutning på EU-saken, gjorde dem svært vellykket. I vår sammenheng var de også en viktig forutsetning for at EU-motstanderne vant flertall også på LO-kongressen i 1994.

Det har blitt argumentert for at SME og Nei til EU, og særlig deres faglige utvalg, samarbeidet tett om å overbevise flest mulig delegater om å stemme nei på LO-kongressen. Her var det naturligvis en rekke enkeltpersoner viktig. De hadde viktige strategier som Hallvard Bakke, Kjell Iversen, Per Østvold, Jan Davidsen og Finn Erik Thoresen. De to sistnevnte var blant de, så mange som, ni forbundsledere som var EU-motstandere og som sto sammen om nei-innstillinga til LO-kongressen. Den betydninga det fikk at hele ni forbundsledere støttet et nei til EU kan ikke overvurderes. Dette var forbundsledere på tvers av potensielle sektorskiller, kvinner som menn, og det viser at EU-motstanden favnet breitt i fagbevegelsen på 1990-tallet. Det var viktig for EU-motstanderne å framstå som troverdig i flere forskjellige kretser, og det klarte man. Forbundslederne har stor respekt og innflytelse i egne forbund og i LO. Og det at det var så mange forbundsledere var på nei-sida, bidro også til at EU-motstanderne virkelig måtte bli tatt på alvor av LO-ledelsen og de andre på ja-sida. At forbundslederne var på nei-sida fulgte naturligvis av at det var en lang rekke forbund som hadde nei-vedtak, og også dette var viktig for nei-sidas suksess.

Kjell Iversen var på sin side en av de viktige bakmennene på nei-sida. Hans innsats har blitt løftet fram både av Kallset, Thoresen, Valla og Østvold. Kjell Iversen jobbet spesielt med å kartlegge og påvirke delegatene som skulle på den ekstraordinære LO-kongressen, og han hadde et stort nettverk i fagbevegelsen som han benyttet seg av for å finne ut hvordan de ulike delegatene forholdt seg til EU-spørsmålet, og for å finne ut hvem som var usikre og kunne påvirkes. Den kartleggingsjobben Iversen gjorde i forkant av kongressen i 1994 var svært imponerende, og de talla han kom fram til var uhyre nær det som skulle bli voteringsresultatet. I denne framstillinga har tall fra Kjell Iversens kartleggingsmateriale blitt brukt til å si noe videre om EU-motstanden i fagbevegelsen og resultatet på den ekstraordinære kongressen. Etter en sammenlikning mellom den sannsynlige stemmegivninga for henholdsvis menn og kvinner og offentlig og privat sektor, viste det seg at kjønnskillene trolig var vel så viktig som sektorskillene for LOs endrete holdning til europaspørsmålet. Det var nemlig om lag 60 prosent av kvinnene som trolig stemte nei, enten det kom fra forbund i privat eller offentlig sektor.

Kvinnene var en relativt ny størrelse i LO, uten at man skal trekke for mange generaliseringer basert på kjønn. Det har vært argumentert for at endringa som skjedde i LOs medlemsmasse, og dermed også kongressens sammensetning, mellom 1972 og 1994 kan ha hatt en viss betydning for at LO-kongressen falt ned på et nei-standpunkt. En av de gruppene som hadde vokst mest mellom 1972 og 1994 var sysselsatte i offentlig sektor, og særlig hadde kvinnene i stort monn tatt steget ut på arbeidsplassene. Dette hadde sammenheng med en kraftig utbygging av den norske velferdsstaten. Det førte naturligvis også til at medlemsmassen i LO på mange måter endret karakter. De mannsdominerte industriforbunda var ikke lenger dominerende i LO, og det skulle man også merke på temaene som ble tatt opp i EU-saken. En av hovedforskjellene fra 1972 til 1994 var at spørsmål om velferdsstatens framtid ble satt på dagsordenen på 1990-tallet. 1980-tallets høyrebølge med fokus på effektivitet og krav om konkurranseutsetting og privatisering var et bakteppe for LOs EU-debatt. Mange fryktet et norsk medlemskap i EU ville føre til et økt press på arbeidsplassene i offentlig sektor, og krav om ytterligere nyliberal reformer. Det forbundet som hadde vært den klareste forsvarer av offentlig sektors posisjon var Norsk Kommuneforbund. Det forbundet hadde aleine stått for for nærmere halvparten av medlemsveksten i LO på 1970- og 1980-tallet, og de var dermed blitt LOs største forbund. På kongressen i 1994 hadde Kommuneforbundet hele 68 delegater, og en klar majoritet av denne gruppa hadde nei-standpunkt. Siden nei-seieren totalt sett ble så knapp som fire stemmers overvekt, må Kommuneforbundets størrelse og posisjon få en stor del av æren for at EU-motstanderne vant kongressen.

LO-ledelsen og ja-sida var på sin side langt mer passive i EU-debatten, og det har blitt argumentert for at også dette bidro til ledelsens nederlag på kongressen. Yngve Hågensen og resten av ledelsen var svært lojale mot hva man hadde blitt enige om, og de var ikke ute og forfektet ja-standpunkter før det gikk mot ekstraordinær kongress. Erfaringene fra den første EF-striden i 1972 bidro til at både Arbeiderpartiet og LO hadde en roligere debatt da europaspørsmålet kom opp igjen på 1990-tallet, og det at LO-ledelsen satt ut viktige forutsetninger for sin egen debatt til FAFO i stedet for å forankre synspunktene skikkelig i egen organisasjon la på mange måter veien åpen for nei-sida. Det er forskjell på å være i posisjon og å være i opposisjon, og det er forskjell på hva en ledelse kan gjøre og hva andre kan gjøre. Selvsagt kunne de kanskje vært tydeligere på hva de selv mente tidligere, men tross alt var de avhengig av å ha støtte i egen organisasjon. Starten av 1990-åra var en trøblete periode for LO med mange viktige spørsmål som måtte løses. Hågensen var ny som LO-leder, og trengte tid til å få satt sin lederrolle. Han var valgt mot den tidligere LO-ledelsen og Ap-

leder Gro Harlem Brundtlands vilje, og måtte tidlig i perioden ta tak i både EØS/EU-saken, en indre organisasjonsdebatt og stigende arbeidsledighet. Hågensen valgte å prioritere sysselsettingsspørsmål og å få i havn EØS. I tillegg var LO trolig mindre toppstyrt på 1990-tallet enn den gang EF-spørsmålet kom opp i 1972 og Tor Aspengren satt med makta i Folkets hus. I den EF-striden var det et lojalt sersjantsjikt som fulgte ledelsen i ett og alt, i 1994 var det flere maktsentra i fagbevegelsen. Men håndteringa i 1972 førte til at Arbeiderpartiet sprakk i etterkant, og det hersket bitterhet i arbeiderbevegelsen i etterkant. Flere forbundsledere hadde nei-standpunkt i 1994 og EU-motstanden sto sterkt også i det som har blitt kalt det radikale sjiktet av tillitsvalgte og konserntillitsvalgte. Også de lokale samorganisasjonene hadde vært mer radikale i en del spørsmål enn ledelsen i LO. Det viste seg også i EU-kampen i 1994. Sett på bakgrunn av den konteksten er det lett å forstå at LO-ledelsen måtte følge en langt mer defensiv linje i behandlinga av EU-spørsmålet i 1990-åra

Til tross for at Yngve Hågensen gikk på et kraftig nederlag i egen organisasjon, og fortsatt måtte beholde det karakteristiske bukkeskjegget, kom han styrket ut av EU-kampen. De fleste som har vært intervjuet i denne framstillinga har ment at Hågensen og LO-ledelsen taklet EU-kampen på en god måte, og levde opp til målet om å ha en brei debatt med aksept for ulike meninger. LO er en av de største folkelige organisasjonene i Norge, og det fikk stor betydning at fagbevegelsen fattet et vedtak om nei til EU i 1994. Som vi har vært inne på betydde riktignok ikke vedtaket at LO ble en nei-organisasjon, selv om EU-motstanderne naturligvis brukte vedtaket for alt det var verdt i innspurten av EU-kampen. Det fikk betydning for utfallet av EU-kampen, og det er ikke utenkelig at det bikket folkeflertallet over på nei også i 1994. I motsetning til i 1972 kom Arbeiderpartiet og LO begge samlet ut av EU-kampen, og i etterkant har vedtaket vært med på å vitalisere fagbevegelsen som politisk kraft i Norge. Det at LO og Arbeiderpartiet på sett og vis havnet på hver sin side i EU-spørsmålet var med på å bidra til et inntrykk av at LO var en mer selvstendig politisk kraft.

Siden EU-spørsmålet var oppe i 1994, er det et allment inntrykk at LO har styrket sin rolle. Norge har fortsatt som EØS-medlem, og spørsmål som er relatert til EU og EØS er stadig like aktuelle for fagbevegelsen. LO er i stor grad med på å prege debattene og sette premisser for hvordan den norske offentligheten forholder seg til EU-direktiver. Det er mange innad i LO som er kritiske til hvordan flere av direktivene påvirker norsk arbeidsliv. Det ser ut til at et norsk EU-medlemskap ikke vil bli aktuelt i nærmeste framtid. Hvis en slik debatt likevel skulle komme opp igjen, vil et nei-standpunkt i LO trolig være mindre uventet enn det var på kongressen i 1994.

Vedlegg

1. LO-kongressens vedtak i EU-spørsmålet 22. september 1994

Kongressens anbefaling:

Kongressen viser til at etter folkeavstemningen i 1972 var det bred enighet om at i spørsmål om Norges forhold til den videre utviklingen i Europa måtte det herske bred nasjonal enighet. Kongressen konstaterer at det ikke er en slik enighet når nå spørsmålet om EU-medlemskap kommer opp.

Landsorganisasjonen vil fortsette å bygge på det unike prosjektet som vår velferdsmodell er. Vi vil bygge videre på et samfunn der arbeidstakerne har stor innflytelse på sin hverdag og der velferdsstaten er for alle, et samfunn der de sosiale forskjellene er små og man har arbeid til alle som overordnet mål. Vi tror at det er viktig at vi ikke gir opp vår modell, men at vi tar vare på den handlefriheten vi har til å skape et alternativ til liberalismen. Det gjør vi best utenfor EU.

Ut fra dette vil kongressen:

1. Anbefale alle LOs medlemmer til å stemme nei til norsk medlemskap i EU.
2. Anmode sekretariatet om å gjennomføre en informasjons-kampanje i forhold til medlemmene om kongressens vedtak og om begrunnelsen for dette.
3. Henstille til alle LOs medlemmer å delta ved folkeavstemningen 28. november i år.
4. Kreve at resultatet av folkeavstemningen respekteres av Stortinget.⁶⁶¹

⁶⁶¹ Vedtaket var identisk med de ni forbundsledernes forslag 3 som ble lagt fram på kongressen. Da det er gjengitt grundig i kapittel 3, har jeg valgt å bare ha med konklusjonen her."LO-kongressens vedtak i EU-spørsmålet – 22. september 1994. LO, 1994, s. 8. (AAB).

2. Sektorvis inndeling av forbund

Offentlig sektor

1. Den norske postorganisasjon (DnP)
2. Fellesorganisasjonen (FO) – (1993: sammenslutning av Norsk Barnevernpedagogforbund, Norsk Sosionomforbund og Norsk Vernepleierforbund)
3. Norges Offisersforbund (NOF)
4. Norsk Fengselstjenestemannsforbund (NFF)
5. Norsk Jernbaneforbund (NJF)
6. Norsk Kantor- og Organistforbund (NKOF)
7. Norsk Kommuneforbund (NKF)
8. Norsk Lokomotivmannsforbund (NLF)
9. Norsk Musikerforbund (NM)⁶⁶²
10. Norsk Postforbund (NPF)
11. Norsk Tele- og Dataforbund (TD)
12. Norsk Tjenestemannslag (NTL)
13. Skolenes Landsforbund (SL)

⁶⁶² NM organiserte både ansatte i både offentlig og privat sektor, men hovedsakelig i offentlig sektor. Bekreftes i telefonsamtale til LOs organisasjonsavdeling 11. mai 2011.

Privat sektor

1. Arbeiderbevegelsens presseforbund (APF)
2. Fellesforbundet (FF)
3. Handel og Kontor (HK)
4. Hotell- og Restaurantarbeiderforbundet (HRAF)
5. Norsk Arbeidsmandsforbund (NAF)⁶⁶³
6. Norsk Elektriker og Kraftstasjonsforbund (NEKF)⁶⁶⁴
7. Norsk Forbund for Arbeidsledere og Tekniske Funksjonærer (NFATF)
8. Norsk Grafisk Forbund (NGF)
9. Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund (NKIF)
10. Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund (NNN)
11. Norsk Olje- og Petrokjemisk Fagforbund (NOPEF)⁶⁶⁵
12. Norsk Sjømannsforbund (NSF)
13. Norsk Transportarbeiderforbund (NTF)
14. Norsk Treindustriarbeiderforbund (NTAF)

⁶⁶³ NAF organiserte ansatte både i privat og i offentlig sektor, men hovedsakelig i privat sektor. Bekreftes i telefonsamtale til LOs organisasjonsavdeling 11. mai 2011.

⁶⁶⁴ NEKF organiserte ansatte både i privat og i offentlig sektor, men hovedsakelig i privat sektor. Bekreftes i telefonsamtale til LOs organisasjonsavdeling 11. mai 2011.

⁶⁶⁵ NOPEF organiserte ansatte både i privat og i offentlig sektor, men hovedsakelig i privat sektor. Bekreftes i telefonsamtale til LOs organisasjonsavdeling 11. mai 2011.

3. Medlemstall 1972 og 1994 og kjønnsbalanse på kongressene

1972

LOs medlemstall (31. des. 1971)

Totalt	601.920 ⁶⁶⁶
Menn	458.614 ⁶⁶⁷ – 76,19%
Kvinner	143.306 ⁶⁶⁸ – 23,81%

LOs prosentvise kvinneandel⁶⁶⁹

1. Østfold	23,66
2. Akershus	23,85
3. Oslo	26,24
4. Hedmark	19,35
5. Oppland	23,95
6. Buskerud	21,41
7. Vestfold	18,94
8. Telemark	19,75
9. Aust-Agder	18,57
10. Vest-Agder	14,94
11. Rogaland	20,47
12. Hordaland	30,04
13. Bergen	24,99
14. Sogn og Fjordane	18,80
15. Møre og Romsdal	21,49
16. Sør-Trøndelag	25,18
17. Nord-Trøndelag	21,23
18. Nordland	23,56
19. Troms	26,21
20. Finnmark	27,53
Landsomf.avd/ Svalbard og utl.	9,16
Direkte medl.	30,84
LO totalt	23,81

Representasjon på EF-kongressen⁶⁷⁰

Menn:	299 – 94,92%
Kvinner:	16 – 5,08%

1994

LOs medlemstall (31. des. 1993)

Totalt	764.842 ⁶⁷¹
Menn	439.547 ⁶⁷² – 57,47%
Kvinner	325.295 ⁶⁷³ – 42,53%

LOs prosentvise kvinneandel⁶⁷⁴

Østfold	41,71
Akershus	45,63
Oslo	43,43
Hedmark	43,39
Oppland	45,27
Buskerud	41,93
Vestfold	39,37
Telemark	40,62
Aust-Agder	39,77
Vest-Agder	33,48
Rogaland	34,84
Hordaland	42,30
Sogn og Fjordane	41,36
Møre og Romsdal	42,19
Sør-Trøndelag	46,14
Nord-Trøndelag	44,50
Nordland	45,57
Troms	49,41
Finnmark	49,92
Svalbard/Jan Mayen	32,29
Utlandet	32,84
Landsomfattende	57,59
Direkte medlemmer	23,30
LO totalt	42,53

Representasjon på EU-kongressen⁶⁷⁵

Menn:	202 – 64,95%
Kvinner:	109 – 35,05%

⁶⁶⁶ Tallene er hentet fra LOs årsberetning fra 1972: s. 205 – Tabell I.

⁶⁶⁷ Tallene er hentet fra LOs årsberetning fra 1972: s. 236 – Tabell VII

⁶⁶⁸ Tallene er hentet fra LOs årsberetning fra 1972: s. 236 – Tabell VII

⁶⁶⁹ Tallene er hentet fra LOs årsberetning fra 1972: s. 231-236 – Tabell VII

⁶⁷⁰ Beregningene er gjort ut fra tallene over representanter i Protokoll over forhandlingene ved den ekstraordinære kongress 2.-3. juni 1972, Landsorganisasjonen i Norge: s. 96-99.

⁶⁷¹ Tallene er hentet fra LOs årsberetning fra 1994: s. 211 – Tabell I.

⁶⁷² Tallene er hentet fra LOs årsberetning fra 1994: s. 244 – Tabell VI

⁶⁷³ Tallene er hentet fra LOs årsberetning fra 1994: s. 244 – Tabell VI

⁶⁷⁴ Tallene er hentet fra LOs årsberetning fra 1994: s. 237-234 – Tabell VI

⁶⁷⁵ Beregningene er gjort på bakgrunn av tallene over representanter i Referat fra den 4. ekstraordinære kongress 22. september 1994, Landsorganisasjonen i Norge: s. 144-148.

4. Holdninger til EU-medlemskap basert på kongressinnlegg i 1994

	KVINNER	MENN
JA	Sigrid Werner (NOPEF), Ina Hess (Hordaland), Anne-Grete Lindstrøm (HK), Marit Nybakk og Inger Lise Husøy (Oslo), Erna Beate Støren, Eva Karin Busch og Tone Hansen (NKF), Esther Kostøl, Evy Buverud Pedersen og Liv Undheim (Sekretariatet) ⁶⁷⁶	Gunnar Grimnes, Jan Balstad, Jan Werner Hansen, Kjell Bjørndalen, Kjell Martinsen, Magnus Midtbø, Ove Dalsheim, ⁶⁷⁷ Terje Moe Gustavsen og Yngve Hågensen (Sekretariatet), Peter Moe (NOF), Kjell Sørensen, Stein Bruse Hofstvedt og Tore Tømmerdal (FF) Bent Hegna (Telemark) Birger Blomkvist (NKIF) Geir Arne Seierstad (HK) Svein-Kåre Finnebråten (NFTAF) Anders Rodal (NAF)
	11	18
NEI	Heidi Larsen, Helene M. Olsen og Monica Ohr (HK), Laila Bjørnum (TD) Torill Hansen (NNN), Berit Lynnebakken, Hanna Rødberg, Marit Norøy og Mari Sanden (NKF), Oddrun Remvik (FO) ⁶⁷⁸ , Hanne Luthen (Vernepleierforbundet) ⁶⁷⁹ , Jorunn Vindegg (Barnevernpedagogforbund) Turid Leirvoll (Sosionomforbundet), Gro Standnes (SL)	Finn Erik Thoresen, Per Gunnar Olsen, Walter Kolstad ⁶⁸⁰ , Jan Davidsen, Sture Arntzen, Thorbjørn Dahl (Sekretariatet) Arne Kvalvik, Gunnar Nilsen, Leif Furre, Roy Andersen, Steinar Karlsen (FF) Kjell Jamne, Kleiv Fiskvik og Willy Olsen (NKF) Rolf Utgård og Roy Pedersen (Oslo) Per Østvold (NTF) Roger Andersen og Sven Hugo Johansson (NGF) Leif Sande (NOPEF) Svein Fjellheim (Rogaland) Geir Andresen (TD) Kjell Larsen (NKIF) Claus Jervell (HRAF) Stein Kristiansen og Hans Thore Kirknes (HK) Johnny Hagen og Stein Stugu (NNN) Bjørn Christiansen (Norsk Barnevernpedagogforbund)
	14	29

⁶⁷⁶ Evy Buverud Pedersen (LO-sekretær – opprinnelig NJF) og Liv Undheim (NKIF) var vara til sekretariatet og hadde ikke stemmerett.

⁶⁷⁷ Forbundslederne Magnus Midtbø (NFTAF) og Ove Dalsheim (NJF) var vara i sekretariatet og hadde ikke stemmerett.

⁶⁷⁸ Oddrun Remvik (FO) var vara i sekretariatet og hadde ikke stemmerett.

⁶⁷⁹ Forbunda Norsk Barnevernpedagogforbund, Norsk Sosionomforbund og Norsk Vernepleierforbund slo seg sammen til Fellesorganisasjonen (FO) i 1993. Likevel står Bjørn Christiansen, Hanne Luthen, Jorunn Vindegg og Turid Leirvoll oppført i kongressreferatet med tidligere forbundsnavn.

⁶⁸⁰ Finn Erik Thoresen (NGF), Per Gunnar Olsen (LO-sekretær/NKF) og Walter Kolstad (NTF) var vara i sekretariatet og hadde ikke stemmerett.

Generell representasjon og kjønnsbalanse basert på innlegg fra talerstolen

Innlegg: **72** (av 311) – 23,15 prosent av kongressdelegatene deltok i debatten

Kvinner: **25** – 34,72 prosent av innleggene ble holdt av kvinner

De 25 delegatene som tok ordet utgjorde 22,94 prosent av den totale kvinnerepresentasjonen (109 delegater)

Menn: **47** – 65,28 prosent av innleggene ble holdt av menn

De 47 delegatene utgjorde 23,27 prosent av den totale mannerepresentasjonen (202 delegater)

Fordelinga av ja- og nei-innlegg

Ja-innlegg

Totalt: **29** – 40,28 prosent av de totale innleggene

Kvinner: **11** – 37,93 prosent

Menn: **18** – 62,07 prosent

Nei-innlegg

Totalt: **43** – 59,72 prosent av de totale innleggene

Kvinner: **14** – 32,56 prosent

Menn: **29** – 67,44 prosent

Kjønnsfordeling av ja- og nei-innlegg

Kvinner **25** innlegg i alt

Ja: **11** – 44 prosent

Nei: **14** – 56 prosent

Menn **47** innlegg i alt

Ja: **18** – 38,3 prosent

Nei: **29** – 61,7 prosent

5: Funn i kartleggingsmateriale (anonymisert)

Delegatenes standpunkter⁶⁸¹

Sekretariatet

JA: 11 – Yngve Hågensen (Papir- (Fellesforbundet)), Esther Kostøl (NTL), Svein-Erik Oxholm (NKF), Jan Balstad (Jern- og Metall)⁶⁸², Gunnar Grimnes (NEKF), Kjell Bjørndalen (FF), Kjell Martinsen (FF), Arthur Svensson (NKIF), Terje Moe Gustavsen (Statstjenestemannskartellet), Jan Werner Hansen (NTL) og Jan Inge Kvistnes (DnP).

NEI: 4 – Arnfinn Nilsen (NAF), Sture Arntzen (HK), Jan Davidsen (NKF) og Thorbjørn Dahl (NNN)

Kvinner:	JA: 1		1 – 6,67 %
Menn:	JA: 10 - 71,43%	NEI: 4 – 28,57%	14 – 93,33%
TOTALT	JA: 11 – 73,33%	NEI: 4 – 26,67%	SUM: 15 – 4,8% ⁶⁸³
Offentlig sektor:	JA: 5 – 83,33?	NEI: 1 – 16,67%	6 – 40%
Privat sektor:	JA: 6 – 66,67%	NEI: 3 – 33,33%	9 – 60%

⁶⁸¹ Kartleggingsmaterialet er gjort ut fra lista over kongressdelegater som fulgte med som ekstrainummet ”Kongressen 1993”, s. 12-22. Dette var vedlegg til *LO-aktuelt Fri Fagbevegelse* nr. 5/1993 – 29. april 1993. Selv om kongressgalleriet er fra før 1993-kongressen har Kjell Iversen oppdatert det til langt inn i 1994 og erstattet enkelte delegater som for eksempel Liv Nilsson og andre som ikke kom til å møte på den ekstraordinære kongressen i 1994. Dessverre er ikke materialet datert, så jeg kan ikke slå fast nøyaktig når det er fra. Kartleggingsmateriale fra Kjell Iversens private arkiv. Trondheim 29. mars 2011. Lars M. Øksnevad (NNN), Henrik Pettersen og Gøran Karlsson (Sjømannsforbundet) møtte ikke på kongressen. Iversen hadde ikke fått med seg at Øksnevad og Pettersen skulle møte, og Karlssons standpunkt var ikke kartlagt. Disse ut av statistikken, i stedet for å sette dem kunstig inn i kategorien vet ikke. Den siste som ikke møtte på kongressen (det var 311 der fra starten) og de tre som ikke deltok i voteringa (308 stemmer) har jeg ikke funnet ut av hvem var. Dermed blir det en viss forskjell mellom Iversens kartleggingsmateriale og den faktiske stemmegivninga på kongressen.

⁶⁸² Hågensen, Kostøl, Oxholm og Balstad representerte den valgte LO-ledelsen.

⁶⁸³ Av det totale antallet kongressdelegater 312.

Forbundas representasjon

Arbeiderbevegelsens Presseforbund (1)

Nei: 1 (M)

Norsk Forbund for Arbeidsledere og Tekniske Funksjonærer (5)

Ja: 5 (M: 4 K: 1)

Norsk Arbeidsmandsforbund⁶⁸⁴ (10)

JA: 5 (M: 4 K: 1)

NEI: 5 (M: 4 K: 1)

Norsk Barnevernpedagogforbund⁶⁸⁵ (1)

NEI: 1 (M)

Norsk Elektriker- og Kraftstasjonsforbund⁶⁸⁶ (10)

JA: 8 (M)

NEI: 2 (M)

Fellesforbundet (51)

JA: 31 (M: 26 K: 5)

NEI: 20 (M: 28 K: 3)

Norsk Fengselstjenesteforbund (1)

JA: 1 (M)

Norsk Grafisk Forbund (5)

NEI: 5 (M: 4 K: 1)

Handel og Kontor (20)

JA: 8 (M: 4 K: 4⁶⁸⁷)

NEI: 12 (M: 6 K: 3)

Hotell- og Restaurantarbeiderforbundet (6)

JA: 1 (K)

NEI: 5 (M: 2 K: 3)

⁶⁸⁴ NAF organiserte ansatte både i privat og i offentlig sektor, men hovedsakelig i privat sektor. Bekreftes i telefonsamtale til LOs organisasjonsavdeling 11. mai 2011.

⁶⁸⁵ Del av FO

⁶⁸⁶ NEKF organiserte ansatte både i privat og i offentlig sektor, men hovedsakelig i privat sektor. Bekreftes i telefonsamtale til LOs organisasjonsavdeling 11. mai 2011.

⁶⁸⁷ En av kvinnene var usikker, men helte mot ja.

Norsk Jernbaneforbund (5)

JA: 5 (M: 2 K: 3)

Norsk Kantor- og Organistforbund (1)

JA: 1 (M)

Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund (10)

JA: 9 (M: 8 K: 1)

NEI: 1 (M)

Norsk Kommuneforbund (68)

JA: 27 (M: 18⁶⁸⁸ K: 9)

NEI: 41 (M: 18 K: 23)

Norsk Lokomotivmannsforbund (1)

NEI: 1 (M)

Norsk Musikerforbund⁶⁸⁹ (1)

Usikker: 1 (M)

Norsk Nærings- og Nytelsesarbeiderforbund (12 – 11 møtte)

NEI: 11 (M: 6 K: 5)⁶⁹⁰

Norges Offisersforbund (1)

JA: 1 (M)

Norsk Olje- og Petrokjemisk Forbund⁶⁹¹ (3)

JA: 1 (K)

NEI: 2 (M)

Norges Postforbund (6)

JA: 2 (M)⁶⁹²

NEI: 4 (M: 2 K: 2)

⁶⁸⁸ To av disse mennene var usikre, men helte mot ja.

⁶⁸⁹ NM organiserte både ansatte i både offentlig og privat sektor, men hovedsakelig i offentlig sektor.

Bekreftes i telefonsamtale til LOs organisasjonsavdeling 11. mai 2011.

⁶⁹⁰ Lars M. Øksnevad (NNN) møtte ikke på kongressen. Kjell Iversen har ikke kartlagt hva han eventuelt trolig ville ha kommet til å stemme. Han er derfor utelatt i beregningene.

⁶⁹¹ NOPEF organiserte ansatte både i privat og i offentlig sektor, men hovedsakelig i privat sektor. Bekreftes i telefonsamtale til LOs organisasjonsavdeling 11. mai 2011.

⁶⁹² En av dem var usikker, men helte mot ja.

Den norske Postorganisasjon (5)

JA: 5 (M: 2 K: 3)

Norsk Sjømannsforbund (5, 3 møtte)⁶⁹³

JA: 1 (M)

NEI: 2 (M: 1 K: 1)

Skolenes Landsforbund (1)

NEI: 1 (K)

Norsk Sosionomforbund⁶⁹⁴ (2)

NEI: 2 (K)

Tele- og Dataforbundet (6)

JA: 3 (M: 2 K: 1)

NEI: 3 (M: 2 K: 1)

Norsk Tjenestemannslag (15)

JA: 9 (M: 3 K: 6)

NEI: 6 (M: 5⁶⁹⁵ K: 1)

Norsk Transportarbeiderforbund (5)

NEI: 5 (M: 4 K: 1)

Norsk Treindustriarbeiderforbund (2)

JA: 2 (M: 1 K: 1)

Norsk Vernepleierforbund⁶⁹⁶ (1)

NEI: 1 (K)

⁶⁹³ Henrik Pettersen og Gøran Karlsson (begge Norsk Sjømannsforbund) møtte ikke på kongressen. Kjell Iversen har ikke kartlagt hva de to eventuelt trolig ville ha kommet til å stemme. De er derfor utelatt i beregningene. Dermed blir totalantallet 312.

⁶⁹⁴ Del av FO

⁶⁹⁵ En av disse var usikker, men helte mot nei.

⁶⁹⁶ Del av FO

KVINNER:	JA: 37	NEI: 51	USIKRE:	SUM: 88 – 34,24%
MENN:	JA: 88	NEI: 80	USIKRE: 1	SUM: 169 – 65,76%
FORBUNDA:	JA: 125 ⁶⁹⁷	NEI: 131 ⁶⁹⁸	USIKRE: 1	SUM: 257 – 82,37% ⁶⁹⁹

OFFENTLIG SEKTOR 115 – 44,75%

JA:	54 – 46,96%
NEI:	60 – 52,17%
USIKRE:	1 – 0,87%

KVINNER 51+2 =	53 – 46,09%
JA: 21+1 =	22 – 41,51%
NEI: 30+1 =	31 – 58,49%

MENN: 57+4+1 =	62 – 53,91%
JA: 30+2 =	32 – 51,61%
NEI: 27+2 =	29 – 46,77%
USIKRE:	1 – 1,61%

Hva betyr dette? Tendenser

1. Svakt nei-flertall i offentlig sektor.
2. Så å si kjønnsbalanse, liten overvekt av menn også her, i offentlig sektor
3. Betydelig nei-flertall blant kvinner i offentlig sektor

PRIVAT SEKTOR 142 – 55,25%

JA: 70+1 =	71 – 50%
NEI: 69+2 =	71 – 50%

KVINNER: 34+1 =	35 – 24,65%
JA:	14 – 40%
NEI: 20+1 =	21 – 60%

MENN: 105+2 =	107 – 75,35%
JA: 56+1 =	57 – 53,27%
NEI: 49+1 =	50 – 46,73%

Hva betyr dette? Tendenser.

1. Sterkere EU-motstand blant kvinner enn menn. Ingen signifikant forskjell på EU-motstanden i privat og offentlig sektor når det gjelder kvinneandel som er nei.
2. Svak tendens til ja-flertall blant menn i privat sektor.
3. Langt dårligere kjønnsbalanse i privat sektor enn i offentlig (3/4 er menn).

⁶⁹⁷ I prosent blir ja-andelen i forbunda 48,64.

⁶⁹⁸ I prosent blir nei-andelen i forbunda 50,97.

⁶⁹⁹ Prosentvis fordeling av kjønn basert på 312 kongressdelegater.

Fylkenes representanter**Østfold (2)**

JA: 2 (M: 1 K: 1)

Akershus (2)

NEI: 2 (M: 1 K: 1)

Oslo (7)

JA: 2 (K)

NEI: 5 (M: 3 K: 2)

Hedmark (2)

JA: 2 (M: 1 K: 1)

Oppland (2)

JA: 1 (K)

U: 1 (M)

Buskerud (2)

JA: 1 (K)

NEI: 1 (M)

Vestfold (1)

JA: 1 (M)

Telemark (2)

JA: 2 (M: 1 K: 1)

Aust-Agder (1)

NEI: 1 (K)

Vest-Agder (1)

JA: 1 (M)

Rogaland (3)

NEI: 3 (M: 2 K: 1)

Hordaland (4)

JA: 1 (K)

NEI: 2 (M)

U: 1 (K)

Sogn og Fjordane (1)

JA: 1 (K)

Møre og Romsdal (2)

JA: 2 (M: 1 K: 1)

Sør-Trøndelag (3)

JA: 1 (M)

NEI: 2 (M: 1 K: 1)

Nord-Trøndelag (1)

JA: 1 (M)

Nordland (2)

NEI: 2 (K)

Troms (1)

JA: 1 (M)

Finnmark (1)

NEI: 1 (M)

FYLKENE

Kvinner:	JA: 10 – 52,63%	NEI: 8 – 42,11%	USIKRE: 1	SUM: 19 – 47,5%
Menn:	JA: 9 – 47,37%	NEI: 11 – 57,89%	USIKRE: 1	SUM: 21 – 52,5%
Total:	JA: 19 – 47,5%	NEI: 19 – 47,5%	USIKRE: 2	SUM: 40 – 12,82%

Hva er spesielt for fylkene? Tendenser:

1. Så godt som delt på midten både i forhold til kjønnsbalanse og standpunkter.
2. Likevel et knapt flertall av kvinner som var ja, og et knapt flertall av menn som var for – dette skiller seg fra tendensen blant forbundsrepresentantene.

LO-kongressen totalt

Kvinner:	JA: 48 – 44,44%	NEI: 59 – 54,63%	USIKRE: 1 – 0,93%	SUM: 108
Menn:	JA: 107 – 52,45%	NEI: 95 – 46,57%	USIKRE: 2 – 0,98%	SUM: 204
Totalt:	JA: 155 – 49,68%	NEI: 154 – 49,35%	USIKRE: 3 – 0,96%	SUM: 312

Kilder og litteratur

Kilder

Muntlige kilder og korrespondanse

Ellen Stensrud. Oslo, 14. januar 2011
Finn Erik Thoresen. Oslo, 29. november 2010
Gerd-Liv Valla. Oslo, 15. mars 2011
Jan Balstad. Oslo, 1. mars 2011
Jon Erik Dølvik. Oslo, 1. februar 2011
Kjell Bjørndalen. Oslo, 3. desember 2010
Kåre Myrvold. Oslo, 14. oktober 2010 og 28. oktober 2010
Marit Nybakk. Oslo, 17. mars 2011
Per Østvold. Oslo, 28. januar 2011.
Roy Pedersen. Oslo, 10. februar 2011.
Ellen Stensrud. E-post 26. april 2011.
LOs organisasjonsavdeling. Telefonsamtale 11. mai 2011.

Skriftlige kilder

Bøker/memoarer

Brundtland, Gro Harlem (1998): *Dramatiske år. 1986-1996*. Gyldendal Norsk Forlag ASA, Oslo.
Hågensen, Yngve og Jan Ove Ekeberg (2005): *Gjør din plikt, krev din rett*. H. Aschehoug & Co., Oslo.
Sandegren, Kaare (2002): "Etableringen av Den europeiske faglige samorganisasjonen i 1973 (EURO-LO) og Landsorganisasjonen i Norge: Norsk LO i den europeiske faglige samlingsprosess. Utviklingen til 2001. Faglige interesser i den europeiske prosess". Ikke-trykte memoarer (AAB).
Sandegren, Kaare (2003): "Faglig samling i Europa". Ikke-trykte memoarer (AAB).

Fagblader og andre tidsskrifter

LO-Aktuelt Fri Fagbevegelse/LO-Aktuelt årgangene 1993/1994⁷⁰⁰

Protokoller og referater

Protokoll over forhandlingene ved den ekstraordinære LO-kongressen 2.-3. juni 1972. Landsorganisasjonen i Norge/Aktietrykkeriet, Oslo 1972.
Protokoll ordinært representantskapsmøte 22. juni 1992. Landsorganisasjonen i Norge/Aktietrykkeriet, Oslo 1992.
Protokoll fra den 27. ordinære kongress 1989. Landsorganisasjonen i Norge/Aktietrykkeriet A/S 1990.
Referat fra den 28. ordinære kongress 1993. Kongressens vedtak 1993. Landsorganisasjonen i Norge/Aktietrykkeriet A/S 1993.
Referat fra den 4. ekstraordinære kongress 22. september 1994. Landsorganisasjonen i Norge/Aktietrykkeriet a.s., Oslo.

⁷⁰⁰ Bladet byttet navn til *LO-aktuelt* i 1994. Tidligere hadde det het *Fri Fagbevegelse*, så 1993-versjonen med *LO-aktuelt Fri Fagbevegelse* var trolig en overgangsordning.

Protokoll fra LOs 4. ekstraordinære kongress 22. september 1994. (Originalprotokoll av Kåre Myrvold) – ikke-trykt utgave (LOs arkiv). Vedlegg 1: ”Ekstraordinær LO kongress 22.9.94 – opptelling av stemmer”, brev fra Arnfinn Nilsen, Norsk Arbeidsmandsforbund datert 23. januar 1995 til LOs Revisjonsutvalg v/Bente N. Halvorsen. Vedlegg 2: Brev fra LOs revisjonsutvalg signert Bente N. Halvorsen, Roar Flåthen og Brit Renngård datert 25. januar 1995 til LOs representantskap. LO-kongressens vedtak i EU-spørsmålet 22. september 1994. Landsorganisasjonen i Norge. Protokoll over forhandlingene på Norsk Kommuneforbunds ordinære landsmøte i Oslo 2.-7. oktober 1994. Norsk Kommuneforbund 1994.

Andre publikasjoner

Dølvik, Jon Erik, Dag Olberg og Dag Stokland (1990): ”Fagbevegelsen og Europa: Internasjonalisering og europeisk integrasjon: utfordringer for fagbevegelsen” (FAFO-rapport nr. 102). Fagbevegelsens senter for forskning, utredning og dokumentasjon.

Dølvik, Jon Erik, Jon M. Hippe, Axel W. Pedersen og Dag Stokland (1991): ”Debattopplegg: Fagbevegelsen og Europa”. (FAFO-rapport nr. 128). Fagbevegelsens senter for forskning, utredning og dokumentasjon.

Dølvik, Jon Erik (red.) (1994): Fagbevegelsen, EØS og Den europeiske union: En utredning om fagbevegelsens handlingsvilkår i EØS og EU”. (FAFO-rapport nr. 168). Forskningsstiftelsen FAFO.

Stueland, Einar, Finn Erik Thoresen og Per Østvold (1994): ”Norsk fagbevegelse og Den europeiske union”. Sosialdemokrater mot EU og Nei til EU – Faglig utvalg.

Kjell Iversens private arkiv

Dagbladet 27. oktober 1993, s. 13: ”EF-bombe for Gro”. Perm: Presseklipp.

Nationen 28. oktober 1993, s. 9: ”Ap-topper mot EF”. Perm: Presseklipp.

Adresseavisen 9. juli 1994: ”Tar ikke seieren på forskudd”. Perm: Presseklipp.

Klassekampen 8. september 1994: ”LO-jurist bak nei-melding”. Perm: Presseklipp.

Dagbladet 20. september 1994: ”Nei-sida vinner på utvannet LO-ja”. Perm: Presseklipp.

Dagbladet 30. september 1994: ”JA-opprør i LO”. Perm: Presseklipp.

VG 9. november 1994: ”Ulykkelig glad gir opp”. Perm: Presseklipp.

Faks med avisutklipp til Kjell Iversen, lokalavis fra Trøndelag, etter all sannsynlighet *Adresseavisen* 2. desember 1994: ”Seierherrene vender hjem”. Perm: Presseklipp.

Kartleggingsmaterialet er gjort ut fra lista over kongressdelegater som fulgte med som vedlegg til *LO-aktuelt Fri Fagbevegelse* nr. 5/1993 – 29. april 1993: ”Kongressen 1993”, s. 12-22.

Nei til EF-notat: ”Stillingsinstruks for fagleg sekretær Kjell Iversen”. Kjell Iversens arkiv. Perm: Faglig utvalg.

Kringkastingsarkivet (Nationalbiblioteket)

Norsk Rikskringkasting (NRK): Opptak av NRKs direktesendinger fra LO-kongressen 22. september 1994, sett i Nasjonalbiblioteket 13. og 14. januar 2011.

NRK: Opptak fra Dagsrevyen 22. september 1994. Fra Kringkastingsarkivet, sett i Nasjonalbiblioteket 17. mars 2011.

NRK: Opptak av aktualitetsprogrammet ”Redaksjon 21: EU-torget” 22. september 1994. Fra Kringkastingsarkivet, sett i Nasjonalbiblioteket 17. mars 2011.

NRK: Opptak av debattprogrammet ”Debatt 21: Folkemøte om EU i Tromsø 14. november 1994. Fra Kringkastingsarkivet, sett i Nasjonalbiblioteket 17. og 18. mars 2011.

NRK: Opptak av debattprogrammet ”Debatt etter LO-kongressen. 3. juni 1972. Fra Kringkastingsarkivet, sett i Nasjonalbiblioteket 18. mars 2011.

LOs arkiv

- Brev fra Norsk Kommuneforbund i Oslo til LO, 25. mai 1994: ”Uttalelse i spørsmålet om Norges tilslutning til Den europeiske union”. LOs arkiv. Arkivnøkkel: Mappe 842-200 ”EF” 1994 mp: 2.
- Brev fra Norsk Tjenestemannslag til LO, 19. mai 1994: ”Ekstraordinær kongress 22. september – Søknad om suppleringsvalg til en av NTLs kandidater”, samt LOs svarbrev. Arkivnøkkel: Mappe 031.1: ”Kongressen” 1994 Mp. 1.
- Faks fra Verkstedklubbene i Kværnerkonsernet v/Rolf Utgård til LO, 13. juni 1994: ”Krav til den ekstraordinære LO-kongressen”. Arkivnøkkel: 842-200 EF 1994 Mp: 2.
- Brev fra Tromsø Byggningsarbeiderforening til LO: ”Trekk deg fra ja-panelet Yngve Hågensen”, 3. november 1994. Arkivnøkkel: Mappe 842-200: ”EF” 1994: Mp. 2.
- Faks fra Verkstedklubben Aker Verdal v/Stein Aamdal til LO v/Yngve Hågensen, 21. oktober 1994. Arkivnøkkel: 842-200 EF 1994 Mp: 2
- Faks fra Verkstedklubben Aker Stord a.s. (Fellesforbundet) til LO, 9. november 1994. Arkivnøkkel: 842-200 EF 1994 Mp: 2
- Faks fra Arendal Jern- og Metallarbeiderforening (Fellesforbundet avd. 79) v/ Øyvind Martinsen og Gunnar Danielsen til LO, 10. november 1994. Arkivnøkkel: Mappe 031.1 ”Kongressen” 1994: Mp. 1.
- LOs årsberetning 1972.
- LOs årsberetning 1994.

Sosialdemokrater mot EUs arkiv (AAB)

- Liste over styresammensetninga i Sosialdemokrater mot EF: ” Sosialdemokrater mot EF – styret”, notat fra SMEs arkiv (AAB) – ARK1085. Kasse D: Korrespondanse Da. Utgående post. Perm: Div innkalling til styremøter.
- SMEs vedtekter: ”Sosialdemokrater mot EF – vedtekter”. SMEs arkiv (AAB) – ARK-1085. Kasse A: møtebøker. Perm: Diverse møteplaner.

Internettkilder

- Aftenposten* 2. desember 1994, s. 13: ”Norge sa nei for annen gang”, kronikk av Henry Valen. <https://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=055004199412020108&serviceId=2>, lastet ned via *Retriever* 5. mai 2011.
- Bergens Tidende* (morgen) 19. januar 1994, s. 8: ”Kommuneforbundets jernlady skviser Jan Davidsen”, av Eva Granheim: <https://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=020021199401190042&serviceId=2>, lastet ned via *Retriever* 4. mai 2011.
- Den norske EU-delegasjonens hjemmesider: http://www.eu-norge.org/Norges_forhold_til_EU/historikk/, lastet ned 9. februar 2011.
- Den norske EU-delegasjonens hjemmesider: http://www.eu-norge.org/en/Norges_forhold_til_EU/EOS_avtalen/historikk/, lastet ned 23. februar 2011.
- Den norske EU-delegasjonens hjemmesider: http://www.eu-norge.org/en/Norges_forhold_til_EU/historikk/#94, lastet ned 17. april 2011
- FAFOs hjemmesider: http://www.faf.no/euobs/sosial_dialog/index.html, lastet ned 10. februar 2011.
- LOs hjemmesider: <http://www.lo.no/kongressen/Taler1/Minnetale/>, lastet ned 7. april 2011.

- Nei til EU, Dag Seierstad: "Historien om EU-kampen i Norge", publisert 7. august 2006:
http://www.neitileu.no/media/filer/diverse_filer_for_nedlasting/div_nneu_papirer/historien_om_eu_kampen_i_norge_pdf, lastet ned 8. april 2011
- Nordlys* (morgen) 8. juli 1994, s. 24: "Livs sterke avskjed".
<https://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=055012199407080020&serviceId=2>, lastet ned via *Retriever* 4. mai 2011.
- Nordlys Nordlys* (morgen) 8. oktober 1994, s. 5: "NKF: Davidsen-tap", av Hallgeir Westrum:
<https://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=055012199410080056&serviceId=2>, lastet ned via *Retriever* 8. mai 2011.
- NRK 21. september 2004: "Svekket av utenforskapet":
<http://www.nrk.no/nyheter/eu/4106186.html>, lastet ned 17. november 2010
- NTB 20. september 1994: "Nytt ja-nettverk i fagbevegelsen", av Stein Aabø:
<https://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=055013199409202805&serviceId=2>, lastet ned via *Retriever* 26. april 2011.
- NTB 21. november 1994: "Teselskap for nei-damer", av Kjell T. Barøy:
<https://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=055013199411212712&serviceId=2>, lastet ned via *Retriever* 27. april 2011.
- Store norske leksikons hjemmesider: <http://snl.no/.forside/E%C3%98S-avtalen>, lastet ned 1. mai 2011.
- Stortingets hjemmesider:
<http://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Representantene/Representantfordeling/Representant/?perid=MN>, lastet ned 25. mars 2011.
- Stortingets hjemmesider:
<http://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Representantene/Representantfordeling/Representant/?perid=TRJE>, lastet ned 13. april 2011.
- Trades Union Congress' hjemmesider:
<http://www.tuc.org.uk/>, lastet ned 8. mars 2011.
- VG 23. september 1994, s. 3: "Nei-jubel med champagne", av Arne Skogseth og Knut Erik Knudsen: <https://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=055016199409235888339&serviceId=2>, lastet ned via *Retriever*, 6. mai 2011.

Litteratur

- Andersen, Rune 2001. *Nye tider: Glimt fra Norsk Grafisk Forbunds historie – Bind II 1967-2000*. Norsk Grafisk Forbund.
- Arntzen, Jon Gunnar, Inger E.M. Eikeland, Arne Forsgren og Knut Are Tvedt 2003. *Norsk biografisk leksikon*. Bind 7: Njøs – Samuelsen. Kunnskapsforlaget, H. Aschehoug & Co. og Gyldendal ASA, Oslo.
- Benum, Edgeir 1969. *Maktsentra og opposisjon: Spaniasaken i Norge 1946 og 1947*. Universitetsforlaget, Oslo.

- Benum, Edgeir 2005. *Overflod og fremtidsfrykt 1970-1997*. Bind 12 av (Red. Helle, Knut, Knut Kjeldstadli, Even Lange og Sølvi Sogner): *Aschehougs Norgeshistorie* H. W. Aschehoug & Co, Oslo.
- Bergh, Trond 2009. *Kollektiv fornuft 1969-2009*. Bind 3 av *LOs historie*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Bjørgum, Jorunn 1999. ”Syndikalismen i Norge”, i *Arbejderhistorie. Tidsskrift for historie, kultur og politik* (nr2/1999). Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie, København.
- Bjørgum, Jorunn 2008. ”Arbeiderpartiet og LO i historisk perspektiv”, i *Arbejderhistorie. Årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek* (2008). Forlaget Aktuell AS, Oslo.
- Bjørnhaug, Inger og Terje Halvorsen 2009. *Medlemsmakt og samfunnsansvar 1935-1969*. Bind 2 av *LOs historie*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Bull, Edvard d.y. 1990. *Norgeshistorien etter 1945*. Separatugave av *Norge i den rike verden – Tiden etter 1945* (1979), bind 12 av (red.) Mykland, Knut: *Norges historie*. J. W. Cappelens Forlag AS, Oslo.
- Cini, Michelle og Nieves Pérez-Solórzano Borrigan 2010. *European Union Politics*. Oxford University Press, Oxford, Storbritannia.
- Claes, Dag Harald og Tor Egil Førland 2004. *Europeisk integrasjon*. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.
- Fjellvik, Einar 2008. *HK 100 år. Handel og Kontor i Norge/LO Media*.
- Furre, Berge 1999. *Norsk historie 1914-2000: Industrisamfunnet – Frå vokstervisse til framtidstvil*. Bind 6 av *Norsk historie 800-2000*. Det norske Samlaget, Oslo.
- Gustavsén, Finn 1996. *Transporten i hundre*. Norsk Transportarbeiderforbund og Tiden Norsk Forlag, Oslo.
- Halvorsen, Terje 1990. *Fagbevegelsen som etterkrigshistorisk forskningsfelt*. LOS-senter Notat 90/8.
- Halvorsen, Terje 1990. *Jern og Metall 100 år: Bind 2 1940-1991* Fellesforbundet/Seksjon Jern og Metall og Tiden Norsk Forlag 1990
- Halvorsen, Terje 2003. *Partiets salt: AUFs historie*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Heiret, Jan, Olav Korsnes, Knut Venneslan og Øyvind Bjørnson 2003. *Arbeidsliv, historie, samfunn*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Hellevik, Atle 1978. *Det ansvarlige opprør: Arbeiderbevegelsens informasjonskomité mot norsk medlemskap i EF*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Hodne, Bjarne, Knut Kjeldstadli og Göran Rosander 1981. *Muntlige kilder: Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Johansen, Tor Are 1999. *Krafttak: Kjemisk Forbund 1973-1998*. Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund/Tiden Norsk Forlag
- Kallset, Kjell-Erik 2005. ”Den lojale opposisjonen: Sosialdemokratene mot EU (SME) og EU-motstanden i arbeidarrørsla”. Hovedfagsoppgave i historie. Historisk institutt. Universitetet i Oslo.
- Kallset, Kjell-Erik Nordenson 2009. *Makta midt imot: Kampen om EU og Arbeiderpartiets sjel*. Forlaget Manifest AS, Oslo.
- Kjeldstadli, Knut 2003. *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget*. Universitetsforlaget AS, Oslo.
- Kortner, Olaf, Preben Munthe og Egil Tveterås (red.) 1988. *Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon: K-Lat*. Kunnskapsforlaget/H. Aschehoug & Co./A/S Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Lahlum, Hans Olav 2008. ”Ingen gir fra seg regjeringen frivillig. Arbeiderpartiet, LO og regjeringmakten 1928-2008”, i *Arbejderhistorie 2008: Årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek*. Forlaget Aktuell AS, Oslo.

- Lahlum, Hans Olav 2009. *Haakon Lie: Historien, mytene og mennesket*. Cappelen Damm AS, Oslo.
- Lange, Even 1998. *Samling om felles mål 1935-1970*. Bind 11 av (red. Helle, Knut, Knut Kjeldstadli, Even Lange og Sølvi Sogner): *Aschehougs Norgeshistorie*. H. Aschehoug & Co, Oslo.
- Lorentz, Einhardt 1972. *Arbeiderbevegelsens historie 1789-1930: Norsk sosialisme i internasjonalt perspektiv*. 1. del. Pax Forlag A.S., Oslo.
- Lorentz, Einhardt 1974. *Arbeiderbevegelsens historie 1930-1973: Norsk sosialisme i internasjonalt perspektiv*. 2. del. Pax Forlag A.S., Oslo.
- Messel, Jan 1997. *Samling og strid: Norsk Tjenestemannslag 1947-1997*. Tiden Norsk Forlag, Oslo.
- Messel, Jan 2009. *LO og "de nye gruppene": Konseptualisering av arbeidstakerne 1975-1989*. Doktorgradsavhandling i historie (IAKH), Universitetet i Oslo.
- Misgeld, Klaus 1997. *Den fackliga europavägen: LO, det internationella samarbetet och Europas enande 1945-1991*. Atlas, Sverige.
- Myhre, Jan Eivind 2009. *Mange veier til historien: Om historiefagets og historikernes historie*. Unipub Forlag, Oslo.
- Nyhamar, Jostein 1990. "Nye utfordringer", bind 6 av Bull, Edvard, Lill-Ann Jensen, Jakob Sverdrup og Arne Kokkvold (Red.): *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*. Tiden Norsk Forlag, Oslo. (1965-1990) (6 bind).
- Olstad, Finn 2009. *Med knyttet neve 1899-1935*. Bind 1 av *LOs historie*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Olstad, Finn 2010. *Frihetens århundre: Norsk historie gjennom de siste hundre år*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Pharo, Helge Ø. 1992. "Arbeiderbevegelsen og integrasjonsproblemet", i *Arbeiderhistorie: Årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek* (1992). Forlaget Aktuell AS, Oslo.
- Pharo, Helge Ø.: "Ingen vei utenom? Norge i integrasjonsprosessene i Europa 1946-1994", i Claes, Dag Harald og Bent Sofus Tranøy (red.) 1999. *Utenfor, annerledes og suveren?: Norge under EØS-avtalen* Fagbokforlaget, Oslo.
- Røst, Odd Harald 2008. *Fra meddelelsesblad til mediehus: fagbevegelsens fagbladet 1876 til 2008*. LOs forening for fagblad og informasjon.
- Saglie, Jo 2002. *Standpunkter og strategi: EU-saken i norsk partipolitikk 1989-1994*. ISF og Pax Forlag, Oslo.
- Sejersted, Francis 2005. *Sosialdemokratiets tidsalder: Norge og Sverige i det 20. århundre*. Annen del av historieverket *Norge og Sverige 200 år*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Skjeie, Hege 1989. "Rapport fra en siste skanse: Kvinnerepresentasjon i fagbevegelsen" i *Arbeiderhistorie: Årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek* 1989.
- Skjeie, Hege 1999. *Vanens makt: Styringstradisjoner i Arbeiderpartiet*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Tammes, Rolf 1997. *Oljealder 1965-1995*. Bind 6 av *Norsk utenrikspolitisk historie*. Universitetsforlaget AS, Oslo.
- Terjesen, Einar A. 1997. *Samhold gir styrke 1970-1995*. Bind 3 av *Norsk kommuneforbund 75 år*.
- Tranøy, Torstein 2007. *Vallas fall*. Forlaget Manifest AS, Oslo.
- Tønnesson, Johan L. 2004. *Tekst som partitur eller historievitenskap som kommunikasjon: Nærlesing av fire historikertekster skrevet for ulike lesergrupper*. Dr.art.-avhandling ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo. Unipub forlag, Oslo.